

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

ДОНБАС У СИСТЕМІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ:
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ,
ЗОВНІШНІ ВИКЛИКИ,
ІНСТРУМЕНТИ БОРОТЬБИ
З АНТИУКРАЇНСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2015

УДК 323.174[32.091.51:645](477.6) «312»
ББК 66.4(4Укр-4Дон)68.015,5*66.3
Д 69

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних
і етнопонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України
(протокол № 6 від 17 грудня 2015 р.)*

Д 69 Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою / Аналітична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 196 с.
ISBN 978-966-02-7862-2

Аналітична доповідь підготовлена за результатами науково-дослідної роботи «Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою», що виконувалася в Інституті політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у 2015 році. Внаслідок виконання проекту досліджено регіональні особливості Донбасу, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою у системі інформаційної безпеки держави.

**УДК 323.174[32.091.51:645](477.6) «312»
ББК 66.4(4Укр-4Дон)68.015,5*66.3**

ISBN 978-966-02-7862-2

© Автори, 2015
© Інститут політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Донбас через призму державної політики інформаційної безпеки: недоліки законодавчо-правової бази (Бевз Т. А.)	7
Розділ 2. Інформаційний простір Донеччини: регіональні особливості (Кармазіна М. С.)	35
Розділ 3. Донбас у зоні інформаційного впливу Російської Федерації (Ротар Н. Ю.)	64
Розділ 4. Громадський досвід протидії антиукраїнській інформаційній війні (Зорич О. О.)	107
Розділ 5. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції (Яремчук В. Д.)	123
Розділ 6. Інформаційна безпека держави: напрями й інструменти захисту українського інформаційного поля (Кочубей Л. О.)	161
Висновки	184
Рекомендації	187
Відомості про авторів	192

ВСТУП

Консцієнтальна війна. Вичерпне наукове пояснення того, що відбувається в українському інформаційному просторі, зокрема на ТБ.

А. Колодій

Агресія РФ проти України, анексія Криму, розгортання збройного проросійського сепаратистського руху на Донеччині стали на початку 2014 р. для нашої держави надзвичайними викликами, з якими вона вперше стикнулася на 23-му році своєї новітньої історії. До цього часу Україна – багатонаціональна і багатоконфесійна країна була чи не єдиною на пострадянському просторі, яка спромоглася уникнути запеклого громадянського протистояння. Нинішні події, нав'язані ззовні, створили ситуацію, коли вперше після завершення Другої світової війни Україна була вимушена боронити своє суверенне існування, що потребувало мобілізації зусиль не лише політичної влади, але й усіх суспільних інститутів, всього суспільства.

Загальна ситуація була суттєво ускладнена й тим, що РФ у боротьбі проти України застосувала новий вид агресії – **«гібридну війну»**, в якій, окрім комплексного застосування класичних прийомів ведення збройних дій, особлива увага надавалася «інформаційній війні», яка набула щодо України тотального характеру. Повною мірою це знайшло вияв в інформаційно-пропагандистській політиці РФ, яка за останні роки, вдаючись до радянських та геббельсівських атаків, перетворила канали інформації на потужний засіб відвертої пропаганди, маніпулювання суспільною думкою. В цьому разі йшлося про намагання країни-агресора публічно залишитися стороною, непричетною до військово-політичного конфлікту, локалізованого на материковій Україні, до частини Донбасу, нав'язати свою волю українському народу (окрім латентного збройного втручання) з допомогою інших засобів, у тому числі за рахунок підміни реальних уявлень про характер подій і явищ інформаційними фантомами – відповідним підбором і формою подачі інформації, «густо замішаній» на пропаганді. Її мета полягала в формуванні «потрібної» суспільної думки, що

мало слугувати консолідації навколо Кремля російського суспільства (створення «образу ворога», «зовнішньої загрози» тощо), натомість, розкладу й деморалізації супротивника – українських громадян. При цьому, останні мали стати не лише об'єктом російського інформаційно-пропагандистського впливу, спрямованого на зміну їхніх ціннісно-ментальних установок, звичної ідентичності (перетворення українців на «малоросів», «руських»), але учасником антиукраїнської деструкції.

Потужна антиукраїнська атака, аналогічна до періоду «помаранчевої революції», була розпочата з боку РФ наприкінці 2013 р., коли Євромайдан, Революція Гідності зображувалися інформаційно-пропагандистськими каналами РФ не інакше як «антидержавний переворот», «хаос», «розпад України». Вже тоді були створені умови для успішної експлуатації тез про необхідність захисту «росіян», «російськомовних громадян» України від «київської фашистської хунти».

Метою даного дослідження було: вирішити важливе науково-практичне завдання – дослідити недоліки інформаційної політики Української держави в Донбаському регіоні та можливості збільшення її ефективності; виокремити політико-інформаційні напрями боротьби із антиукраїнською пропагандою з боку зовнішніх та внутрішніх (суб'єктів громадянського суспільства із антиукраїнською спрямованістю – церковними, партійними та іншими структурами) акторів, як на Донбасі, так і в інших «проблемних регіонах».

У контексті дослідження особливостей політики (у т.ч. регіональної, інформаційної, безпекової) держави здійснена спроба проаналізувати та пояснити, як специфіка політичної поведінки та суть політичних цінностей/пріоритетів місцевих акторів (у т.ч. зі сфери громадянського суспільства), а також маніпулятивні зовнішні виклики/впливи конструювали політичну свідомість, ідентичності та політичний вибір локального соціуму Донбасу. Виокремлено «слабкі місця» системи інформаційної безпеки Донбасу в останні роки й на сучасному етапі та з'ясовано причини, які завадили ефективній протидії сепаратистським викликам. Визначено ризики в інформаційно-безпековій сфері на наступний період й розроблено рекомендації щодо управління політичними ризиками, «політичним хаосом» на Донбасі.

Проект спрямований на: обґрунтування політико-інформаційних інструментів, використання яких сприятиме: а) розвитку «українськості» регіонів із більшим чи меншим «сепаратистським потенціалом», посиленню їхньої інтегрованості в український політичний простір; б) зростанню інформаційної конкурентоспроможності України як держави; в) посиленню політико-інформаційної безпеки держави.

Доповідь підготовлено фахівцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України за результатами виконання наукової роботи «Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою» відповідно до результатів конкурсу наукових проектів у рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України.

РОЗДІЛ 1.

ДОНБАС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Інформаційна війна Російської Федерації проти України перетворилася у повномасштабну пропагандистську кампанію і стала особливо руйнівною формою невійськової агресії. Фейкові новини, відверта брехня, різного роду маніпуляції, перекручення фактів, що поширювалися для виправдання агресії, пропаганда нетерпимості та насильства були явищами такого самого діапазону, які підривали принципи свободи. Найбільш вразливими до зовнішніх інформаційних впливів Російської Федерації виявилися південно-східні регіони на протигагу населенню західних і центральних регіонів, які внаслідок своїх ціннісних орієнтацій не сприймали інформаційні навіювання або ставилися до них скептично [1]. Саме тому завдання зміцнення ролі інформації у підтриманні миру та безпеки є важливим як ніколи [2].

Упродовж років незалежності України у сфері національної інформаційної безпеки було ухвалено низку документів, які регламентували внутрішню політику держави у сфері інформації, зокрема Закон України «Про інформацію» (став першим базовим нормативним законом у цій галузі); Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу в Україні)» (1992), Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993), Закон України «Про рекламу» (1996) та ін. Також Конституцією України (ст. 34) гарантувалося кожному право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації. Прийнято й низку документів, які визначали принципи інформаційного обміну України в рамках СНД, серед них угоди «Про співробітництво в галузі інформації», «Про обмін правовою інформацією», «Про міждержавний обмін економічною інформацією», «Про міждержавний обмін науково-технічною інформацією» та ін. Переважна більшість із зазначених документів мала декларативний характер, й, практично, не торкалася сфери інформаційної безпеки, а також містила різний зміст ключових термінів, таких як «інформаційна безпека», «Інформаційна політика» та інші.

Однак у прийнятій уже у січні 1997 р. «Концепції (основах державної політики) національної безпеки України» визначалися можливі загрози в інформаційній сфері і наголошувалося на необхідності вдосконалення законодавчого регулювання інформаційної безпеки держави з метою запобігання та мінімізації несанкціонованого втручання в український інформаційний простір [3]. Парадигма «безпека є захистом від загроз» набула нормативно-правового закріплення.

Частково змінив ситуацію у законодавчо-правовій базі з інформаційної безпеки Указ Президента України № 663/97 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин», який передбачав підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України у двомісячний термін проекти законів «Про інформаційну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування», «Про міжнародний інформаційний обмін», «Про супутникове та кабельне телебачення», «Про єдиний реєстр фізичних осіб» [4].

Двічі упродовж першого десятиліття незалежності інформаційна політика була предметом обговорення на парламентських слуханнях «Інформаційна політика України: стан і перспективи» (травень, 1999) та «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України» (січень, 2001), де наголошувалося на негативних тенденціях в інформаційній сфері України, а також констатувалося, що «...негативні тенденції в інформаційній сфері України не лише не подолані, а й набули загрозливого характеру для майбутнього країни». Однак на ці застереження на рівні держави не звертали уваги.

Черговим кроком у розробленні законодавства з інформаційної політики можна вважати два законопроекти, запропоновані народними депутатами України. У 1998 р. В. Шевченко підготував законопроект «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [5]. Інший досить схожий проект був підготовлений І. Чижом [6]. У обох документах простежувалася тенденція фокусувати увагу на гуманітарній складовій. Водночас характерними були значні суперечності. Зокрема, законопроект І. Чижа до «об'єктів інформаційної безпеки» відносив «світогляд людини, її

життєві цінності та ідеали», «культурні та естетичні позиції», «систему вироблення, прийняття і впровадження політичних рішень» і т. ін. Жоден з проектів затверджений не був.

Таким чином, в останнє десятиліття ХХ ст. у законодавчій базі України робилися спроби створити законодавчо-правому основу інформаційної безпеки. Щоправда, переважна більшість як прийнятих законодавчих актів, так і законопроектів мали фрагментарний, декларативний характер, не чітким був і категоріальний апарат, який викликав багато суперечностей.

З 2000-х років термінологічна база законодавчо-правового забезпечення отримала нові категорії, насамперед, «інформаційний суверенітет». До розробки законопроекту «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» долучився Кабінет Міністрів України у 2001 р.

Указом Президента України № 1193/2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» передбачалося подати пропозиції стосовно створення системи стандартів щодо захисту інформації про озброєння, військову техніку і військово-промислові об'єкти та організаційно-методичне забезпечення системи захисту інформації у сферах взаємодії управлінь озброєння Міністерства оборони України з оборонно-промисловим комплексом; визначити механізм реалізації повноважень Генерального штабу Збройних сил України щодо участі в організації і контролі за інформаційним простором держави та його здійснення в особливий період [7]. Указом Президента України від 22 січня 2002 року № 63/2002 було створено Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, завданням якої було визначення національних інтересів України в інформаційній сфері, концептуальних підходів до формування державної інформаційної політики та гарантування інформаційної безпеки держави; удосконалення системи правового та наукового забезпечення інформаційної безпеки України [8]. А Законом України «Про основи національної безпеки України» (ухвалений у липні 2003 р.) було визначено дев'ять сфер національної безпеки: зовнішньополітичну, державну безпеку, економічну, соціальну та гуманітарну, воєнну та

сферу безпеки державного кордону України, внутрішньополітичну, екологічну, науково-технологічну та інформаційну [9]. Було прийнято рішення перетворити Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів у Інститут проблем національної безпеки, підпорядкувавши його Раді національної безпеки і оборони України згідно з Указом Президента України від 3 грудня 2003 року № 1396/2003.

Парламентські слухання (вересень 2005 р.) з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні рекомендували розробку та реалізацію національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні; розвиток інформаційної інфраструктури та повсюдний доступ до телекомунікаційних послуг, створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів та гарантування інформаційної безпеки. Зокрема, йшлося про внесення пропозиції щодо підвищення рівня координації діяльності органів виконавчої влади щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційної безпеки, запобігання цим загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків [10].

Закон України «Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007) містив розділ «Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні» і передбачав прийняття Інформаційного кодексу України. Інформаційна безпека визначалася як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігалось завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовувалася; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [11]. У Законі йшлося також про вдосконалення нормативно-правової бази щодо гарантування інформаційної безпеки, зокрема, захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері [11].

Не стала керівництвом для практичної діяльності органів державної влади, ухвалена у 2007 р. «Стратегія національної безпеки України», оскільки державні органи були зосереджені на досягненні короткотермінових політичних і економічних цілей,

нехтуючи при цьому потребами стратегічного розвитку суспільства і держави. У підсумку посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси [12, с.152].

Указ Президента України № 377/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» зафіксував наявність гострих проблем, явищ та чинників, що створювали небезпеку національним інтересам України в інформаційній сфері та негативно впливали на суспільний розвиток держави та реалізацію її євроінтеграційних прагнень.

Проблеми національної інформаційної безпеки були порушені в 2008 р. і президентом Національної телерадіокомпанії України В. Набрусом, який окреслив три ключові аспекти національної інформаційної політики: 1) державно-управлінський як інформаційно-частотний ресурс розглядати як державний феномен одного рівня з надрами, землею, повітрям, водою; 2) інформаційну політику вважати запорукою інформаційного суверенітету – базової складової національної безпеки; 3) інформаційну політику вважати найбільш мобільним державним інструментом у подоланні внутрішніх соціальних викликів та зовнішніх загроз [13]. Враховані ці аспекти не були. Це можна пояснити тим, що Україна ніколи не вживала серйозних заходів щодо захисту свого інформаційного поля, хоча і була прийнята «Доктрина інформаційної безпеки України» (2009) [14], низка інших законодавчих і нормативно-правових актів. Доктрина, яка сприймалася як декларація офіційної державної позиції, висловлювала лише безпечний вимір інформаційної діяльності, однак окремі види інформаційних загроз, зокрема кіберзлочинність, описані в ній фрагментарно [15]. Йшлося також про те, що «основною метою реалізації положень «Доктрини інформаційної безпеки України» було створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету» [16]. Слушність положень про те, що «інформаційна безпека є невід’ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки, а також, що вона є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки» [16], не викликала жодних сумнівів, однак її декларативність була підтверджена дійсністю. Відсутність визначення інформаційної безпеки,

її розмитість залишала простір для маніпулювання. Так, наприклад, поєднали разом: діяльність ЗМІ і захист від цензури, прозорість влади, кіберзлочинність, державну таємницю і маніпулювання (!) свідомістю громадян. Однак напрями політики не зовсім відповідали загрозам, а вживання поняття інформаційного суверенітету держави, яке розкривається без подальшого використання в законі про інформатизацію, викликало здивування: інформаційний суверенітет держави – «здатність держави контролювати й регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави» [16].

Усі кроки, які робилися у сфері інформаційної безпеки упродовж першого десятиліття ХХІ століття, і далі були декларативними, фрагментарними і спорадичними. Про це йшлося і у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України і наголошувалося на тому, що необхідно: 1) визначити внутрішню структуру та ієрархію актів інформаційного законодавства України на рівні правової доктрини; 2) внести необхідні зміни і доповнення до законів України, що регулюють інформаційні відносини (щонайменше нової редакції базового Закону України «Про інформацію», що навіть з останніми змінами 2005 року багато в чому були застарілими); 3) інкорпорувати галузеве законодавство, тобто визначити як окремий розділ – «Інформаційне законодавство» [17, с.52–53]. Такі кроки дозволили б упорядкувати законодавчо-правові засади інформаційної політики в Україні у межах чіткої ієрархії законів і єдиної системи правових норм і понять.

Державні органи недооцінювали впливу російських каналів та російських книг, які заповнили Україну. Уже в 2009 році почали масово з'являтися російські книги, які мали антиукраїнську спрямованість та пропагандистський характер: М. Калашнікова «Незалежна Україна. Крах проекту» (сучасна Україна розколюється, наростають суперечності між Заходом і Сходом, і якщо цей процес не зупинити, то Україну може очікувати доля Югославії); Г. Савицького «Поле бою – Україна. Зламаний тризуб» (йдеться про те, що «помаранчеві» нацисти розв'язують в Україні громадянську війну); О. Севера «Російсько-українські війни» (захопивши владу в Україні, «помаранчеві» проводять відверто русофобську, прово-

каційну, ворожу по відношенню до Росії політику) та інші [18]. Книговидавнича активність антиукраїнських книжок у 2009 році пояснювалася «агресивнішою інформаційною кампанією північного сусіда, особливо у західній пресі» (К. Бондаренко); розглядання причини появи цих книг у «індикаторі суспільних настроїв» (О. Покальчук) [19]. Крім того, позитивне ставлення росіян до України зменшилося з 55% у 2008 році до 29% у 2009 році, а негативне ставлення зросло практично вдвічі – з 33% до 62% [20].

З 2010 року офіційна влада взяла курс на фактичне знищення загальної інформаційної безпеки України. Першими кроками у цьому напрямі стали ліквідація Інституту проблем національної безпеки та Національного інституту проблем міжнародної безпеки (02.04.2010).

Спорадично органи влади розглядали документи, які стосувалися інформаційної безпеки. Зокрема, 11 січня 2011 р. постановою Верховної Ради України було взято за основу законопроект України «Про Концепцію державної інформаційної політики України», поданий Кабінетом Міністрів України (реєстр. № 7251) [21] і переданий на доопрацювання. Щодо цієї Концепції варто зазначити (мовою експертів), що це «не концепція», «і точно не про інформаційну політику», «нічого конкретного», «текст концепції є досить суперечливим і передбачає взаємовиключні напрями розвитку інформаційної політики держави», простежувалася «нечіткість визначень» та «недостатній рівень законодавчого регулювання». Тому закономірним був і результат, розглянувши – «Концепцію...» народні депутати України у другому читанні її відхилили (5.07.2011).

Більш слушні і актуальні проблеми містило Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні». Насамперед, акцентувалася увага на посиленні контролю за дотриманням законодавства стосовно заборони розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, до посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, ненависті, до вчинення терористичних актів, дій, що загрожували громадському порядку, а також матеріалів, що пропагували расову, національну

чи релігійну нетерпимість, дискримінацію [22]. Таке рішення РНБОУ не втратило чинності і сьогодні – в умовах нової терористичної загрози у світі.

Потреба зміни і удосконалення законодавства була викликана тим, що у зовнішньому просторі навколо України спостерігалися тенденції, які потенційно були джерелами загроз національній безпеці, а у внутрішньому безпековому середовищі також наявні були системні проблеми, які загрожували національним інтересам. Характерними залишалися різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, з одного боку, а з іншого, критичної зовнішньої залежності національної економіки послаблювали роль України на міжнародній арені. У зв'язку з цим відзначалося, що на тлі зростання викликів і посилення загроз національній безпеці зберігалася невідповідність сектору безпеки і оборони України завданням захисту національних інтересів [12, с.151–152]. Однак констатація та декларування проблем ще не означали їх усунення.

З позиції сьогодення нереальний та суперечливий вигляд мала констатація, зафіксована у Посланні Президента України до Верховної Ради України (2012 р.) «Україна «була, є і залишатиметься державою без «гарячих точок» міжетнічної ворожнечі та екстремізму, толерантною до культур народів, представники яких живуть на нашій землі» [23, с.186]. Причини того, що ця теза не залишилася константою, була і в суперечливій та декларативній політиці держави у сфері інформаційної безпеки та у неврахуванні зовнішніх чинників у національній безпеці.

Тим більше, що «тест на здатність Української держави бути одним із вагомих гравців світової політики» Україна складала у 2013 р. вперше, головуючи в Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Одним із головних питань порядку денного ОБСЄ під час головування України було досягнення прогресу у врегулюванні тривалих конфліктів на просторі ОБСЄ, передусім Придністровського конфлікту, а також зміцнення ефективності Організації у ранньому попередженні конфліктів і реагуванні на нові виклики та загрози безпеці [24, с.242]. Розглядаючи і розв'язуючи конфлікти на світовому рівні, Україна недооцінювала

як зовнішніх чинників безпеки, так і внутрішніх, тим більше, що український інформаційний простір практично повністю перебував під впливом Російської Федерації. Засилля російських шоу, теле-серіалів, фільмів як на українських каналах, так і масова трансляція великої кількості російських каналів на усі регіони України (при цьому відсутність в окремих регіонах україномовних каналів); значна кількість російських ведучих на українських мовниках (у тому числі і новинних передач), а також вплив через церкву ідеології «русского мира» стали одними з чинників окупації Криму, російсько-української війни на Сході України та створення фейкових республік – «ДНР» і «ЛНР».

Під впливом подій осені 2013 р. – зими 2014 р., які переросли у Революцію Гідності, відбувалася зміна державної влади. Уже у перші місяці функціонування нової влади було ухвалено низку важливих документів щодо національної безпеки України: 22 лютого 2014 р. Постанова Верховної Ради України «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України», у якій висловлювалася загальна стурбованість активізацією проявів сепаратизму з боку окремих політиків та місцевих органів влади і вимагалось від СБУ посилення заходів реагування. 28 лютого 2014 р. Верховна Рада України затвердила «Звернення до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї».

Згодом відбулося пряме втручання РФ у Криму і загроза повномасштабної військової агресії РФ на Сході України. З початку війни влада мала подбати про створення окремої інформаційної стратегії щодо Донбасу. Однак зроблено це не було. У подальшому Верховна Рада України регулярно, хоч іноді і з певним запізненням, ухвалювала акти, спрямовані на нормативно-законодавче забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України в умовах прямої агресії в АРК і неприхованої підривної і диверсійної діяльності агентури РФ на Сході (Півдні) України: Постанова Верховної Ради України «Про підтримку Збройних сил України, інших військових формувань України»; Закон України «Про Національну гвардію України»; Закон України «Про затвердження Указу Президента України» (березень); Закон України «Про часткову мобілізацію» (травень). Незважаючи на таку низку законів, держава в реальності

не захищала своїх громадян і свої території, продовжуючи допускати значні структурні і системні помилки. Хоча окремі політики намагалися застерегти: «Проти нас йде не тільки військова агресія, проти нас йде інформаційна війна» і пояснити, що «завдяки цій інформаційній війні головні проблеми на сьогоднішній день нашої держави уже навіть не на східних кордонах. Головні проблеми – це всередині нашої країни, де наші опоненти, наші вороги використовують будь-які можливості для провокацій і дестабілізації ситуації» [25].

У надзвичайно важливому Рішенні РНБОУ «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» (01.03.2014), затвердженому Верховною Радою України та введеним у дію Указом Президента України, жодним чином не йшлося про інформаційну безпеку держави. При РНБОУ було створено Інформаційно-аналітичний центр. Значну увагу В.о. Президента України приділяв питанням налагодження роботи у інформаційній сфері. Про це свідчать два розпорядження: «Про деякі заходи щодо забезпечення безпеки в інформаційній сфері» та «Про заходи щодо забезпечення інформування громадськості про антитерористичну операцію», а також Указ В.о. Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Згідно з цим рішенням Кабінету Міністрів України було доручено розробити і внести на розгляд Верховної Ради України окремий законопроект «Про кібернетичну безпеку України» та законопроекти про внесення змін до деяких законів України, зокрема до законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Службу безпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» щодо приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України, а також щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав. При цьому у вказаних законопроектах мало бути передбачено, зокрема:

визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу (в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів); запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, а також під час ліквідації небезпечних злочинних груп тощо.

Заборонивши ретрансляції російських телевізійних каналів, держава мала потурбуватися про свій якісний продукт і про створення суспільного телебачення. 17 квітня 2014 року було прийнято Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» [26] зі змінами, внесеними згідно із Законом № 271-VIII від 19.03.2015. Україна до 2014 року не мала жодного іномовного каналу, який би розповідав про Україну. 24 серпня 2014 року було створено англomовний канал Ukraine Today на базі 1+1. 30-хвилинний англomовний випуск новин про ситуацію в країні та політику держави, який щодня ретранслювали потужні передавачі у штаті Флорида (США), почали транслюватися «Все-світньою службою «Українське телебачення і радіомовлення» (УТР) [27]. Для спростування неправдивої та упередженої російської інформації про Україну за її межами Верховна Рада України схвалила відповідне звернення [28] до міжнародних і європейських інституцій журналістів та Міжнародного олімпійського комітету.

Проект Закону України «Про засади інформаційної безпеки України» від 28 травня 2014 року передбачав врегулювання проблем інформаційної безпеки та кібернетичної безпеки (відсутнє чітке розмежування цих понять, хоча «інформаційна безпека» визначається як «стан захищеності...», а «кібернетична безпека» – як «здатність людини ...»). Проект переважаний декларативними нормами, з одного боку, а з іншого, містить ненормативний характер окремих положень, зокрема, дев'ять абзаців статті 7 починаються зі слів «удосконалення», «посилення», «поліпшення», «розширення», що є свідченням швидше концепції, аніж закону [29]. Законопроект дістав значну кількість зауважень і був відкликаний авторами та знятий з розгляду.

Затверджуючи Коаліційну угоду в умовах реальної війни, її учасники обмежилися у сфері інформаційної безпеки однією фра-

зою: «захист національного інформаційного простору». Разом з тим, Угода передбачала: повноцінний запуск суспільного телебачення та радіо; проведення роздержавлення друкованих ЗМІ державної та комунальної форм власності; посилення відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності, у тому числі фотокореспондентів та операторів; забезпечення прозорості та демонополізації медіавласності; встановлення законодавчої заборони компаніям, зареєстрованим в офшорних зонах, на володіння українськими ЗМІ; створення мережі іномовлення з метою формування позитивного іміджу України [30]. І досі переважна більшість з цих положень залишаються лише красивими меседжами.

Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», прийнятий 16 вересня 2014 р., передбачав надання особливого статусу терміном на 3 роки територіям, які не контролюють сили АТО в Донецькій та Луганській області, а отримують спеціальний статус лише після проведення місцевих виборів за українським законодавством. Цим законом держава також гарантувала частині Луганської та Донецької областей повну свободу в питаннях використання мови. Зокрема, такі гарантії надавалися російській та «іншим мовам». Однак при цьому не було жодної згадки про державну українську мову, як і про інформаційну політику та інформаційну безпеку на цих територіях [31].

4 листопада 2014 року Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та київське відділення міжнародної неприбуткової професійної асоціації ISACA уклали меморандум про співробітництво у сфері кібербезпеки та інформаційних технологій. Меморандум відкривав можливості для обміну досвідом між державним органом, який формує та реалізує державну політику у сфері захисту державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, та професійною асоціацією, одним із завдань якої є розробка стандартів і сертифікацій з інформаційної безпеки, аудиту та управління інформаційними технологіями [32].

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів» від 5 листопада 2014 р. передбачалося до кінця 2016 року створити

захищену інформаційну інфраструктуру держави, а інформаційно-комунікаційні системи органів державної влади повинні бути інтегровані в Національну систему конфіденційного зв'язку [33].

Варто зупинитися на інституціях, які гарантували інформаційну безпеку країни. Це Рада національної безпеки і оборони України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення України, Державне телебачення і радіомовлення України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (зазначимо, що спецпроект «Інформаційна безпека» на сайті цієї Служби містить чотири розділи: наукові статті, монографії, списки літератури, оглядово-реферативні матеріали. Однак жоден з них не містить інформації). Глава держави наголосив на необхідності зміни інформаційної політики розвідки, зазначивши, що «інформаційна складова безпеки виходить на перший план», необхідне об'єктивне «представлення позиції держави в інформаційній війні» [34].

Крім діючих органів, у компетенції яких були питання інформаційної безпеки, 2 грудня 2014 року було створено ще й Міністерство інформаційної політики України (далі – МІП), яке мало стати головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України. Ключовими завданнями МІП, затвердженими у Програмі дій уряду, а також викладеними у Коаліційній угоді були: розробка стратегії інформаційної політики України та концепції інформаційної безпеки держави; координація органів влади в питаннях комунікації та поширення інформації; протидія інформаційній агресії з боку Росії [35].

Аналіз ключових складових основної концепції діяльності Міністерства інформаційної політики України (налагодження зв'язку з громадськістю через надання ефективних інформаційних послуг; перемога в інформаційній війні на окупованих та звільнених українських територіях; популяризація відкритої та прозорої влади від імені громадськості; захист свободи слова та прав журналістів; переформатування владних органів, що регулюють сферу медіа, до європейських стандартів, вимог та рекомендацій [36]) давав підстави для серйозної критики з боку низки громадських організацій та журналістів.

Проти створення Міністерства інформаційної політики виступили українські журналісти, низка українських медіа-організацій, а також міжнародних – «Репортери без кордонів», Комітет захисту журналістів, Рух «Стоп Цензурі!». Зокрема, представники ЗМІ Чернівецької області, ЗМІ Сумської області, журналісти Харківської області, журналісти Кіровограда, 20 запорізьких медіа заявили, що обурені та не сприймають ініціативу влади щодо створення Міністерства інформаційної політики як нового органу пропаганди, націленого на утиск свободи слова. Такі дії вони вважають наступом на свободу слова, спробою встановити контроль над ЗМІ та створити новий інструмент пропаганди, його навіть журналісти називали «міністерством правди», натякаючи на однойменний державний апарат у оруеліському романі «1984». Десять редакцій миколаївських ЗМІ та 17 журналістів підписалися під відкритим зверненням до Президента України, Прем'єр-міністра України та Голови Верховної Ради України з вимогою зупинити процес створення Міністерства інформаційної політики України, вбачаючи в цьому спробу наступу на свободу слова, державного втручання та контролю за ЗМІ [37]. Британський аналітик медіа-галузі, автор книги «Нічого правдивого й усе можливе» П. Померанцев іронізував, що творці міністерства зазнали першого провалу в інформаційному полі відразу ж після його створення, оскільки ніхто не розуміє, що це таке і для чого [38]. Незважаючи на протести, МІП почало діяти, і перші кроки його діяльності, як і заяви міністра про необхідність створення концепції, теж не були реалізовані за майже рік діяльності. У березні 2015 року при Міністерстві інформаційної політики створено експертну раду з розробки концепції інформаційної безпеки та з питань розвитку інформаційного простору України.

Презентація «Розвиток інформаційного простору України» Міністерства інформаційної політики теж не витримувала жодної критики. Структурні елементи презентації були поза межами ідеї розвитку інформаційного простору України, адже включали лише блоки: основна концепція діяльності Міністерства; структура Міністерства; зв'язки з громадськістю; інформаційна війна, відкрита влада; свобода ЗМІ; плани проєктів. Абсолютно непрофесійними видавалися і плани проєктів (зв'язки з громадськістю: оцінка поточних можливостей урядових інформаційних служб та

розробки необхідних програм розвитку; контрпропаганда: відповідна урядова стратегія та покращення технічних можливостей, методів подачі та впливу на події в зоні проведення АТО та на тимчасово окупованих територіях; відкрита влада: відкритий проект з питань розробки та використання низки інструментів для порівняльної оцінки прозорості, відкритості та звітності органів центральної влади України та чиновників вищого рангу; свобода засобів масової інформації: оцінка впливу російських ЗМІ в Україні та реформування урядової політики щодо нормативної бази, що регулює діяльність ЗМІ [39].

Конкретикою, нарешті, у січні 2015 р. було наповнене рішення РНБОУ щодо інформаційної безпеки. СБУ доручалося активізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу для нейтралізації небезпечного впливу Російської Федерації на суспільно-політичну ситуацію в Україні та її окремих регіонах. Не зовсім зрозумілим було завдання організувати разом із місцевими органами виконавчої влади (у двотижневий термін!) своєчасне і всебічне інформування населення Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Херсонської областей та міста Києва про порядок дій в умовах загрози здійснення терористичного акту, зокрема шляхом, створення відповідних веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах [40].

Державний комітет телебачення і радіомовлення України в 2015 році визначив одним із пріоритетних завдань діяльності захист від зовнішнього інформаційного впливу, зокрема, з боку Російської Федерації, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства та особи, та створення мережі іномовлення з метою формування позитивного іміджу України [41].

Верховна Рада України 27 січня 2015 р. на позачерговому засіданні схвалила заяву про визнання Російської Федерації країною-агресором і закликала світове співтовариство підтримати це рішення. 3 лютого 2015 р. народні депутати ухвалили закон про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України. Законом, зокрема, встановлювалися загальні критерії для визначення аудіовізуальної продукції, що шкодить національній безпеці України, а саме – прославляє збройні формування держави-окупанта; забороняється публічне

використання такої продукції та визначаються санкції до суб'єктів господарювання, які ігноруватимуть таку заборону [42].

Водночас чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2000 №1647-III не дозволяв ефективно врегулювати питання воєнного стану на території Луганської та Донецької області, оскільки не передбачав ситуацію руйнування засад української державності в цих областях, заміщення державних засад у більшості районів цих областей квазідержавними формуваннями «ДНР» та «ЛНР», наявність соціально-економічного підґрунтя для недовіри до органів центральної влади України та української державності [43]. Отже, новий закон (або нова редакція старого закону) мав передбачати відновлення засад української державності та центрального управління на території Луганської та Донецької області (наприклад, шляхом створення військових комендатур, що мають діяти замість підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування), «перезавантаження» керівного та рядового складу правоохоронних органів та прокуратур на території Луганської та Донецької області [44].

Спорадично питаннями інформаційної політики намагалися займатися і народні депутати України спільно з органами місцевого самоврядування, представники наукових кіл, громадські діячі та представники засобів масової інформації, беручи участь у Громадському форумі «Україна в умовах неоголошеної війни». Акцент у доповідях та виступах учасники Форуму зробили на ключові теми: «Інформаційна політика та безпека в умовах війни», «Культура як засіб захисту України від російської агресії» та «Національна ідентифікація українців в умовах війни» [45].

Верховна Рада України ухвалила в першому читанні Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» (законопроект №1317). У ньому, зокрема, пропонувалося заборонити «будь-яке поширення (показ) в Україні будь-яких фільмів (аудіовізуальних творів), в яких містилася б популяризація, агітація, пропаганда тощо будь-яких дій правоохоронних органів, збройних сил, інших збройних або силових формувань держави-окупанта» [46]. Ухвалено закон, який забороняє показ в Україні фільмів російського виробництва, що пропагують

спецслужби, правоохоронні органи, збройні сили Російської Федерації; відправлено на експертизу до Ради Європи законопроект «Про реформу державних і комунальних ЗМІ» (законопроект №1123 зареєстровано 1 грудня).

6 травня 2015 року відбулося засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому було схвалено «Стратегію національної безпеки України» – основний документ оборонного планування. Стратегія розрахована на реалізацію до 2020 року пріоритетів політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Головне в Стратегії – створення нової системи збереження національної безпеки і оборони, спроможної гарантувати державний суверенітет і територіальну цілісність України від усього комплексу можливих загроз, насамперед, від збройної агресії [47]. У Пояснювальній записці зазначалося, що «Прийняття законопроекту сприятиме підвищенню рівня захисту національної безпеки України, зменшення сепаратистських настроїв у суспільстві і зміцненню авторитету держави».

Не зовсім вдалим за змістом та несвоєчасним за появою в умовах зовнішньої агресії був ухвалений Верховною Радою України Закон «Про суспільне телебачення та радіомовлення України» [48]. Насамперед тому, що такий закон розрахований на тривалий період його запровадження. Створення суспільного мовлення є ключовою реформою в інформаційній сфері та гарантією проведення кардинальних реформ у країні [49].

Декларуючи гасла щодо того, що «Україна всіма можливими способами протистоятиме російській пропаганді, адже інформаційна війна залишається однією з ключових складових гібридної війни, яку веде РФ проти України» [50], «проти України ведеться агресивна інформаційна війна, для перемоги в якій треба діяти ефективно» [51], політики і державні діячі жодним чином не пояснювали, про які способи йдеться чи що означає «діяти ефективно».

У Верховній Раді України зареєстровано було законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за кібертероризм». Прийняття законопроекту дасть змогу законодавчо визначити поняття кібертероризму й

дозволить правоохоронним органам притягнути до відповідальності злочинців, які використовуватимуть кібертероризм з метою порушення суспільної безпеки [52].

Новим керівництвом держави запропоновано проект нової доктрини інформаційної політики [53], яка повинна би врахувати всі підходи щодо захисту інформаційного простору України в конкретних умовах цього історичного періоду.

Міністерство інформаційної політики підготувало законопроект «Концепція інформаційної політики». На думку експертів ОБСЄ, законопроект мав низку суперечливих моментів, зокрема, «декілька термінів можуть тлумачитися неоднозначно, що неприпустимо для нормативно-правового документа», «характер документа не є чітко визначеним», «наявність визначень, які не є нейтральними (наприклад, інформаційний суверенітет та інформаційна агресія)» [54]. Головною метою Концепції визначено запобігання пропаганді, націленій на країну ззовні. Низка положень Концепції можуть обмежувати свободу слова, інші ж сформульовані недостатньо чітко. Ухвалювати Концепцію у її нинішній формі західні експерти не рекомендували.

Парадоксально, однак за 24 роки незалежності не була змінена і воєнна доктрина України, яка дісталася від Радянського Союзу і яка була побудована на очікуванні нападу з Заходу. Російська агентура проникла в українську армію і українські спецслужби, вона виявляла та знищувала осередки боєздатності в Збройних силах України. У новій «Воєнній доктрині України» проаналізовано сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, визначено принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до загрози воєнного конфлікту, застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів. Доктрина враховувала збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій.

Нова воєнна доктрина України визнала воєнним противником України Російську Федерацію та поставила завдання з передислокації військових частин і з'єднань і створення належної військової інфраструктури у східних та південних областях [55]. Новизна «Воєнної доктрини України» полягала у відмові від політики позаблоковості та відновленні стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, у зміщенні акцентів у веденні воєнних конфліктів

на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів: економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо [55]. Тема євроатлантичної інтеграції та необхідності приведення всієї оборонно-воєнної системи у відповідність з міжнародними стандартами проходить через увесь документ. Завданням до 2020 року було забезпечити повну сумісність Збройних Сил України з відповідними силами країн-членів НАТО. Серед головних тенденцій, що впливали на воєнно-політичну обстановку в регіоні довкола України, останнім із 10 пунктів названа «інформаційна війна Російської Федерації проти України» [55]. Коментарі тут зайві.

Про масштаби російської інформаційної війни проти України неодноразово йшлося у виступах авторитетних європейський політиків, журналістів, політологів: «це найдивовижніший інформаційний бліцкриг, який ми будь-коли бачили в історії інформаційних війн» (Ф. Брідлав, головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі); «ідея «підтримки більшістю» сепаратистських настроїв є цинічним творінням жорстокої дезінформаційної кампанії з боку Москви» (М. Джентайл, науковець, Гельсінкі). Не менш красномовно про ситуацію всередині України свідчили українські вчені і журналісти: «вітчизняний інформаційний простір окупований цілком» (І. Лосєв): «ми програємо інформаційну війну всередині країни і навіть поза нею» (В. Розенбліт).

Підтвердженням цього було те, що російські телеканали продовжували трансляцію в Чернігівській, Харківській, Херсонській, Сумській, Чернігівській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях. В Одеській області діяло «Радіо Росія», «Російське міжнародне радіо», «Інтер ПМР», телеканали «ТК ПМР», «Росія» і «ОРТ1». (26.01.2015). Водночас у жителів окупованих територій не було доступу до українських каналів [56]. У Донецьку один із провідних операторів кабельного телебачення «Matrix» ще у червні 2014 року відключив мовлення п'яти українських телеканалів: «1+1», «5-й канал», UBR, «News 24» та регіональний телеканал «Донбас» [57].

Моніторинги, проведені у січні та березні 2015 року, засвідчили, що чи не найбільша проблема в медіапросторі України – це інформаційна ізоляція окупованих територій. У Донецькій області працювали у 2015 р.: 10 новинних і більше 30 загалом російських ТБ-каналів; 3 сепаратистські ТБ – канали: «Оплот», «Новоросси́я»,

«Донецкая республика»; сайти: «Новороссия», «Новости Донецкой республики», «Оплот». Політику російських окупантів ідеологічно забезпечують газети: російські «Комсомольская правда», «Московский комсомолец», сепаратистські «Новороссия» і «Мирный Донбасс». Діє навіть Міністерство інформаційної політики. Якщо раніше «Комсомольская правда» і «Московский комсомолец» були продуктом київської редакції, то з січня 2015 року споживачі інформації в м. Донецьку вже отримували продукт московських офісів газети [58].

У Луганській області функціонували: 2 телевізійні канали: «Луганськ – 24»; так званий ГТРК ЛНР – канал, який працював на захоплених ще у березні 2014 року потужностях телеканалу ІРТА; сайт «Луганський інформаційний портал» – рупор сепаратистів; сайт «Исток» Молодежное Информационное Агентство; 3 друковані видання: «Жизнь Луганска»; газета «XXI век»; газета «Экспресс-клуб» [58].

Дієвість цих медіа-ресурсів, з одного боку, і відсутність ефективної інформаційної політики української влади, з іншого, призвела до того, що майже 100% жителів української частини Донецької області оцінювали своє ставлення до центральної влади як негативне, не розуміли процесів, які відбувалися в Україні, спостерігаючи лише жахи війни і не бачачи політичних кроків держави щодо покращення їхнього життя, вирішення нагальних проблем [59]. Довіра до влади, а також до національних ЗМІ вкрай низька*.

Світові медіа також значну частину інформації про війну на Донбасі отримували із російських джерел, а фахівцями-експертами, які коментували події у західних медіа, зазвичай були або мало компетентними у питаннях України, або ж, навпаки, цілеспрямовано спотворювали інформацію. За час агресії Росії проти України СБУ заборонила в'їзд в Україну 83 російським журналістам, які представляли російські ЗМІ: «Звезда», ВДТРК, «LifeNews»

* Про це свідчать результати фокус-групових опитувань пересічних мешканців Краматорська, Красноармійська та Маріуполя, які провів Донецький прес-клуб навесні 2015 р. у рамках роботи Коаліції патріотичних сил Донбасу Якою має бути інформаційна політика держави на вільній території Донеччини? <http://pclub.dn.ua/event/yakoyu-maye-buti-informacijna-politika-derzhavi-na-vilnij-teritorii%D1%97-donechchini->

та багато інших (10 – примусово повернуто, 73 не допущено на нашу територію) [60]. СБУ виявляла і далі виявляла та припиняла розповсюдження на території України друкованих видань терористичної спрямованості, таких як «Новоросія», «Хочу в ССРСР» та інші. Це спостерігається на Дніпропетровщині, Сумщині, Чернігівщині, Харківщині та інших регіонах України [60].

Натомість, в умовах російсько-української війни вищі органи української влади та силові відомства масово використовували російські поштові сервери. У реальності це означало, що Федеральна служба безпеки Росії без проблем могла отримувати вхідну та вихідну документацію українських органів влади, яку передавали електронною поштою. Зовсім не випадково російські хакери атакували сайт Центральної виборчої комісії під час президентських виборів у травні 2014 року. За даними СБУ, зловмисники закинули на сервери ЦВК вірус, який мав спотворити результати і показати кандидата Д. Яроша лідером перегонів з результатом у 37% голосів. Тому, «якщо Україна не почне вкладати ресурси в інформаційну війну за власних громадян і всіх тих, хто є нашими близькими та далекими сусідами, в нас не буде іншої перспективи, ніж очікувати другої російсько-української війни» [61].

Упродовж усіх років незалежності у формуванні законодавчої бази України у сфері інформаційної політики простежувалися певні тенденції: відсутність закріплення у офіційних документах фундаментальних, базових дефініцій («інформаційна безпека», «інформаційна політика», «інформаційна війна»); системне ігнорування проблематики інформаційної безпеки; відсутність проблеми забезпечення національних інтересів і національної безпеки в інформаційній сфері; несформованість системи гарантування національної безпеки і невизначеність політики національної, а отже, і інформаційної безпеки; потреба у зміні парадигми концепції щодо видів безпек; декларативність значного масиву норм без указівок на шляхи їх реалізації; розпорошеність нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили; неузгодженість нормативно-правових актів як між собою, так і з чинною

Конституцією; нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів; поглиблення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення.

Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері проявлялися через агресивну і надмірну комерціалізацію частотного ресурсу та медійного ринку; непрозорість політики власників провідних телерадіоканалів та газетно-журнальних холдингів з великою часткою іноземного капіталу; примітивізацію змістовного складника інформаційного продукту, який часто мав антиукраїнську спрямованість; засилля телемедійного простору України російськими кінофільмами, серіалами, ток-шоу; невідповідність національного інформаційного законодавства тим викликам, з якими зіткнулася Україна в процесі протистояння зовнішній агресії.

Причинами прорахунків у інформаційній політиці держави у східних регіонах була відсутність адаптованого національного інформаційного продукту для потреб регіональних споживачів (подавалася інформація, яка важко сприймалася через призму ціннісних і світоглядних характеристик місцевого населення). Локальний інформаційний продукт певною мірою подавав у викривленому вигляді загальнонаціональні смисли, наповнюючи їх власним колоритом й інтерпретацією. Значний вплив мав інформаційний продукт третьої сторони, що на регіональному рівні задавав смисловий порядок денний (дискредитація держави, легітимних політичних інститутів, політиків та т.п.), просував власні інтереси через формування відповідної громадської думки (створення міфів, штучні проблеми і т.п.), а потім через дії в реальному просторі (штучно ініційовані протести, збройні конфлікти, штучна гуманітарна катастрофа, підрив стабільності в державі і т.п.).

Державні органи занадто повільно включалися у процеси, пов'язані з інформаційною війною і практично не були підготовлені до інформаційних війн, не вистачало знань, розуміння, технологій та ефективних професіоналів. З початку війни та упродовж періоду її здійснення влада так і не створила окрему інформаційну стратегію щодо Донбасу. Вимкнувши російські канали на звільненій і вільній від окупантів території, держава не запропонувала нічого натомість.

Для ефективної інформаційної політики держави потрібен був єдиний координаційний центр, якого так і не було створено за час російсько-української війни; удосконалення інформаційного законодавства; ефективні механізми впливу держави й суспільства на інформаційну сферу.

1. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com/visnik13/fail/Shevchuk.pdf>

2. Виступ Президента України на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. 29.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zagalnih-debatah-70-yi-sesiyi-36057>

3. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Схвалено постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 // Урядовий кур'єр. – 1997. – 06 лютого.

4. Указ Президента України № 663/97 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року. Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rmbo.gov.ua/documents/4.html>

5. Проект Закону «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4192

6. Проект Закону «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5871

7. Указ Президента України № 1193/2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rmbo.gov.ua/documents/22.html>

8. Указ Президента України № 63/2002 «Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rmbo.gov.ua/documents/24.html>

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-208817.html>

10. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3175-15>

11. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

12. Стратегія національної безпеки України. УКРАЇНА У СВІТІ, ЩО ЗМІНЮЄТЬСЯ. Проект // Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – С.152.

13. Віктор Набруско: «Чи стане Україна господарем у власному інформаційному просторі?» 12.09. 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viktor_nabrusko_chi_stane_ukrayina_gospodarem_u_vlasnomu_informatsynomu_prostor.html

14. Указ Президента України № 514/2009 від 08.07.2009 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 52. – 20 липня.

15. Сюмар В. Доктрина інформбезпеки: набір гарних фраз як керівництво до дій / В. Сюмар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/05/28/3978903>

16. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>

17. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

18. У Росії продають книги про війну з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/03/2/3772247/>

19. Титиш Г. Російське читиво. Запастись валер'янкою / Г. Титиш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/2009/03/11/15344/view_print/

20. Росіяни не люблять українців незважаючи на нашу любов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/02/27/3768111/>

21. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про Концепцію державної інформаційної політики»: Постанова Верховної Ради України від 11.01.2011 № 2897-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

22. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з

тероризмом в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-12>

23. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012.

24. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013.

25. Україна здатна блокувати провокації на своїх кордонах – Сергій Пашинський. 27.03.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zdatna-blokuvati-provokaciyi-na-svoyih-kordonah-ser-32676>

26. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 27, ст.904) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>

27. Важливою передумовою для перемоги в інформаційній війні з Росією є розвиток українського іномовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1718082_v_uryadi_znayut_yak_peremogti_v_informatsiyui_viyni_z_rf_1981654.html

28. Про Звернення Верховної Ради України до Міжнародної федерації журналістів, Європейської федерації журналістів, Асоціації європейських журналістів, Міжнародної організації «Репортери без кордонів», Міжнародного олімпійського комітету щодо інформаційно-психологічної агресії, що здійснюється засобами масової інформації Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України № 1332-VII від 17.06.2014 р. // Голос України. – 2014. – № 119. – 24 червня.

29. Проект Закону про засади інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123

30. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>

31. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

32. Держспецзв'язку та київське відділення міжнародної асоціації ISACA уклали меморандум про співробітництво у сфері кібербезпеки та інформаційних технологій 25.11.2014. Державна служба спеціального

зв'язку та захисту інформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsszzi.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?art_id=116870&cat_id=112509).

33. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1135-2014-%D1%80>

34. Президент призначив Ігоря Смешка головою Комітету з питань розвідки. 09.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-priznachiv-igorya-smeshka-golovoyu-komitetu-z-pita-33822>

35. Міністерство інформаційної політики України (МІП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/content/proministerstvo.html>

36. Розвиток інформаційного простору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/Presentation/preza_2_ua01.pdf

37. Закарпатські журналісти проти створення Міністерства інформаційної політики. 11.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.mukachevo.net/\(A\(ev1tRXz0zAEkAAAAM2RiMjk4Z](http://www.mukachevo.net/(A(ev1tRXz0zAEkAAAAM2RiMjk4Z)

38. Молодій В. Як перемогти Україну в інформаційній війні. Україна може ефективно протистояти російській пропаганді, діючи асиметрично. 03.03.2015 / В. Молодій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?yak_boroniti_krayinu_v_informatsiyuniy_v_iyni&objectId=1342863

39. Розвиток інформаційного простору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/Presentation/preza_2_ua01.pdf

40. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-15>

41. Колегія Держкомтелерадіо визначила захист національного інформаційного простору пріоритетним завданням діяльності відомства. 27.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=118040&cat_id=117

42. Кондрацька В. Інформаційна війна: Україні ще далеко до перемог. 20.02.2015 / В. Кондрацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1046536-informatsiyna-viyna-ukrajini-sche-daleko-do-peremog.html>

43. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>

44. Додаток до «Звернення громадських ініціатив України до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Президента України» Юридичне обґрунтування вимоги щодо прийняття Закону «Про введення правового режиму воєнного стану на території Донецької та Луганської областей» // Аналіз діалогових ініціатив в Україні. Національний діалог. – К., 2015. – С.60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/mapping_ukr_.pdf

45. Міністр наголосив, що до кінця 2015 року така концепція має бути затверджена у вигляді закону або доктрини. 22.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1047096-u-mininformpolitiki-obitsyayut-vje-navesni-predstaviti-kontseptsiyu-informatsiynoji-bezpeki-ukrajini.html>

46. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 05.02.2015. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/159-19>

47. Прес-реліз за підсумками засідання РНБО 6 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2121.html>

48. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України. 19.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/271-19>

49. Суспільне мовлення – ключова реформа в інформаційній сфері, - В'ячеслав Кириленко. 12.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247813361

50. Україна усіма можливими способами протистоятиме російській пропаганді – Ірина Геращенко. 21.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/ukrayina-usima-mozhlyvivimi-sposobami-protistoyatime-rosijskij-34549>

51. Уповноважений Президента Геращенко: Схід України потребує більш продуманої активної інформаційної політики держави. 31.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/upovnovazhenij-prezidenta-gerashenko-shid-ukrayini-potrebuye-33990>

52. Нардепи БПП ініціюють законопроект про притягнення до відповідальності за кібертероризм. 29.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/pravo/2015-07-29/109648>

53. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/>

54. Правовий аналіз проекту концепції інформаційної безпеки України. Підготовлено професором Талліннської школи права Талліннського технічного університету, незалежним експертом в області права та комунікацій д-ром Катрін Найман-Меткалф за дорученням Бюро Представника ОБСЕ з питань свободи ЗМІ. Липень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/fom/175046?download=true>

55. Воєнна доктрина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

56. У Донецьку відключили всі українські канали. 15.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/15/7031995/>

57. У Донецьку відключили 5 українських телеканалів. 06.06.2014 <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/6/7028176/>

58. Єременко С. Російська пропаганда як виклик державній інформаційній політиці / С. Єременко // Інформаційна політика як питання національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umedia.kiev.ua/meda-demokratya/meda-montoring/678-nformacynapolitika-yak-pitannya-naconalnoyi-bezpeki.html#.Vk7xG9LhDIU>

59. Якою має бути інформаційна політика держави на вільній території Донеччини? <http://pclub.dn.ua/event/yakoou-maye-buti-informatsijna-politika-derzhavi-na-vilnij-teritori%D1%97-donechhini-2>

60. Інформаційна війна РФ: канали, сайти, журналісти. 28.11.2014. Волинські Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/society/vnesok-sbu-u-spravu-z-protydiyi-informatsiyniy-ahresiyi-uf/>.

61. Станіслав Федорчук. Інформаційна війна: слова голосніші за гармати // Телеканал новини «24» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/news/showNews.do?informatiynna_viyana_slova_golosnishi_za_garmati&objectId=484274. – 2014. – 12.09.

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДОНЕЧЧИНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Досліджувати особливості інформаційного простору Донеччини у попередній час (до початку військових дій на Донбасі) – свого роду працювати із «археологічними рештками» – із нині доволі зміненою конфігурацією і «змістом» цього простору. Про зміни дозволяє твердити, по-перше, те, що, приміром, частина сайтів, які функціонували у Мережі як регіональний ресурс, сьогодні (в умовах війни) вже припинили своє існування (деактивовані) і їхній контент, відповідно, недоступний для аналізу (наприклад: «Информационно-аналитический портал «Юго-Восток» [1]); по-друге, те, що інші сайти хоч і доступні для зацікавлених, однак ще наприкінці 2014 року заявили про «тимчасове призупинення» своєї роботи (як, наприклад, «УРА-Информ. Донбасс» [2]); зрештою, третій момент: деякі з-поміж сайтів змінили не лише ціннісні орієнтири й політичну спрямованість (приміром, як ресурс «КИД. Юго-восточная лига» [3], що нині є одним із репрезентантів позиції сепаратистів), але й назву та власників: спроби увійти на сайт міського голови Донецька О. Лук'яненка з листопада 2014 року закінчувалися потраплянням на ресурс новоспеченої «Администрация города Донецка», на якому розміщувалася інформація щодо діяльності І. Мартинова – «мера Донецька» в «саморобній» «ДНР».

Можна констатувати, що дослідник спізнюється із вивченням реалій політичного процесу. Причини цього найрізноманітніші: від незацікавленості влади (в аналізі, поясненні і прогнозі напрямів розвитку політичних процесів у державі загалом і в локальних соціумах зокрема) до рівня розвитку політичної науки і, власне, конкретних дослідників (браку потреби, розуміння, можливостей вивчати регіональні процеси, явища, феномени у власній державі).

Попри це, аналіз особливостей функціонування інформаційного простору Донеччини (до початку бойових дій 2014 року) все ж вартий уваги, що зумовлено необхідністю, з-поміж іншого, визначення провідних гравців інформаційного поля, аналізу якості пропонованого ними регіональному споживачу інформаційного продукту, ідей і цінностей, геополітичних орієнтирів, що більшою

чи меншою мірою повинно посприяти розумінню специфіки функціонування інформаційного механізму, за допомогою якого переформатовувалася свідомість громадян-мешканців Донеччини, що, врешті-решт, уможливило постановня «ДНР». Це має посприяти і своєчасному розумінню й виявленню викликів, перед якими можуть опинитися/вже опинилися інші українські регіони (області) і які мають значну деструктивну силу.

Аналіз інформаційного простору Донеччини варто почати у ширшому контексті – Донбасу, щоб зрозуміти, чи/чим відрізнялася Донеччина від сусідньої Луганщини. Серед низки джерел, які уможливають аналіз інформаційного простору, обрано ресурс «<Мета>. Українська пошукова система». Зрозуміло, що зазначена пошукова система має свої обмеження: за даними, приміром, Інтернет асоціації України вона ані наприкінці 2013, ані сьогодні не входить до топ-25 сайтів (доменів) за охопленням аудиторії чи іншими показниками. Має свої особливості й аудиторія порталу. Але безумовним позитивом системи є те, що вона забезпечує можливість аналізу сайтів, які належать до українського сегмента мережі (тобто сайтів, за визначенням її творців, у домені UA та піддоменах /наприклад, com.ua/, характеристикою яких є українська мова, хостинг на IP – українських провайдерів; основна тематика сайту /будь-якою мовою/ стосується України). Іншим своєрідним «вузьким місцем» «<Мета>. Українська пошукова система» є й те, що немає жодних підстав вважати, що до неї увійшли усі сайти, які відповідають згаданим параметрам.

Попри це, за моїм переконанням, аналіз даних цієї пошукової системи все ж вартий уваги, як вартий уваги, по-перше, будь-який масив даних. По-друге, позитивним моментом «<Мета>. Українська пошукова система» є те, що представлені на сайті системи дані – це не «готовий продукт», тобто уже проведена аналітика, яку приміром, пропонують з тих чи інших питань ресурси TNS чи GfK (як правило – дослідження інтернет-аудиторії, споживчих настроїв та ін. за низкою тих чи інших параметрів), а «дані» для опрацювання під тим чи іншим дослідницьким кутом зору, що є цінним, оскільки дозволяє самостійно проводити аналіз і, таким чином, не втрапити під вплив маніпулятивного аналітика (чого не можна не враховувати у нашому сьогодні). По-третє, саме ресурси «<Мета>. Українська

пошукова система» і, зокрема, запропоновані нею реєстри уможливають специфічний «кут зору» – на ситуацію в обласних центрах України (у т. ч. й у Донецьку), крім того – за певними напрямками («політика», «дозвілля», «культура» тощо).

Щоб збагнути тенденції чи особливості інформаційного простору Донеччини (спираючись на ресурсні можливості ресурсу <Мета>) як регіону, а також мінімізувати «похибки» в оцінці ситуації, виокремлення та аналіз цих особливостей (за необхідності) проводився через порівняння даних щодо Донеччини з даними щодо інших регіонів України.

Застосування такого підходу засвідчило, що на початок 2015 року у інформаційному просторі Донбасу (за даними ресурсу «<Мета>. Українська пошукова система») функціонувало 4 799 сайтів, з яких 3 626 функціонувало на Донеччині, 1 173 – на Луганщині. Утім, ці числа не є абсолютно точними, оскільки назви деяких сайтів могли бути занесені пошуковою системою одночасно до двох–трьох рубрик. Однак ці кількісні показники все ж варті уваги, оскільки дають можливість говорити, найперше, про очевидний дисбаланс у розвитку Мережевих ресурсів Донбасу: Донеччина була представлена 3 626 сайтами, а Луганщина – більшім ніж утричі меншою їхньою кількістю – 1 173.

Якщо порівняти ступінь присутності Донбасу в Мережі зі ступенем присутності інших регіонів України, то отримуємо такий своєрідний рейтинг областей (без АР Крим; див. Таблицю 1):

Таблиця 2. 1

Рейтинг областей України з врахуванням кількості представлених у Мережі сайтів

(за рубриками: «Бізнес», «Авто, мото», «Дозвілля», «Довідка», «Комп'ютери», «Інтернет», «Здоров'я», «Культура, мистецтво», «Наука, навчання», «Мобільний зв'язок», «Спорт», «Товари», «Нерухомість», «Україна», «Новини і ЗМІ», «Фінанси», «Тури, подорожжі»)*

Область	Кількість сайтів	Область	Кількість сайтів
Київська	39 363	Івано-Франківська	746
Харківська	5 855	Херсонська	742

Продовження Табл. 2.1

<i>Дніпропетровська</i>	<i>4 472</i>	<i>Хмельницька</i>	<i>680</i>
<i>Одеська</i>	<i>3 836</i>	<i>Сумська</i>	<i>674</i>
<i>Донецька</i>	<i>3 626</i>	<i>Ужгородська</i>	<i>667</i>
<i>Львівська</i>	<i>2 752</i>	<i>Рівненська</i>	<i>591</i>
<i>Запорізька</i>	<i>2 184</i>	<i>Житомирська</i>	<i>587</i>
<i>Луганська</i>	<i>1 173</i>	<i>Чернігівська</i>	<i>529</i>
<i>Полтавська</i>	<i>1 116</i>	<i>Кіровоградська</i>	<i>519</i>
<i>Миколаївська</i>	<i>923</i>	<i>Чернівецька</i>	<i>512</i>
<i>Вінницька</i>	<i>892</i>	<i>Луцька</i>	<i>503</i>
<i>Черкаська</i>	<i>855</i>	<i>Тернопільська</i>	<i>454</i>

* *Складено на основі даних пошукової системи <Мета>. – <http://meta.ua/ua/>*

Таким чином, Донеччина за присутністю у Мережі займала серед українських регіонів 5-те місце, а Луганщина 8-ме. Тобто ці області входили до десятки регіонів, чия присутність у Мережі була найбільш істотною.

Якщо не брати до уваги столичний регіон, то Донеччина була своєрідним лідером в Україні за кількістю сайтів, представлених пошуковою системою <Мета> за рубриками «Новини і ЗМІ» та «Довідка»; посідала другу позицію у рейтингу областей у категорії «Авто, мото», третю – у таких категоріях, як «Фінанси», «Нерухомість», «Комп'ютери», «Мобільний зв'язок», «Тури, подорожі», «Україна»; четверту – у категоріях «Бізнес», «Товари», «Дозвілля», «Інтернет», «Здоров'я», «Наука, навчання», «Спорт»; п'яту – у категорії «Культура, мистецтво». Тобто, по-перше, присутність у Мережі Донеччини була за деякими показниками найвищою в державі (порівняно із іншими областями України) і, по-друге, Донеччина (серед 24 областей України) входила до першої п'ятірки регіонів, чия присутність у Мережі була найбільш істотною.

Якщо проаналізувати наявні кількісно-якісні дані рубрик сайтів Донеччини, то зможемо скласти рейтинг цих сайтів за вищезазначеними рубриками (див. Таблицю 2.2):

Таблиця 2.2

Кількість сайтів Донеччини, представлених у рубриках «Бізнес», «Авто, мото», «Дозвілля», «Довідка», «Комп'ютери», «Інтернет», «Здоров'я», «Культура, мистецтво», «Наука, навчання», «Мобільний зв'язок», «Спорт», «Товари», «Нерухомість», «Україна», «Новини і ЗМІ», «Фінанси», «Тури, подорожі»*

	<i>Рубрика</i>	<i>Кількість сайтів</i>
1.	<i>Бізнес</i>	1203
2.	<i>Товари</i>	389
3.	<i>Дозвілля</i>	305
4.	<i>Інтернет</i>	279
5.	<i>Авто, мото</i>	195
6.	<i>Наука, навчання</i>	169
7.	<i>Комп'ютери</i>	163
8.	<i>Здоров'я</i>	139
9.	<i>Культура, мистецтво</i>	129
10.	<i>Україна</i>	127
11.	<i>Тури, подорожі</i>	115
12.	<i>Спорт</i>	95
13.	<i>Нерухомість</i>	92
14.	<i>Довідка</i>	88
15.	<i>Новини і ЗМІ</i>	83
16.	<i>Фінанси</i>	68
17.	<i>Мобільний зв'язок</i>	37

* Складено на основі даних пошукової системи <Мета>. – <http://meta.ua/ua/>

Якщо припустити, що пропозиції тих чи інших ресурсів певною мірою віддзеркалювали попит мешканців Донеччини, їхні інтереси й зацікавлення, матеріальні можливості, то можемо твердити, що найбільшу увагу представників локального соціуму привертала питання, пов'язані із бізнесом, товарами, дозвіллям. Упадає в очі, що досить малий інтерес у мешканців регіону викликали питання, пов'язані з подорожами, нерухомістю. Це по-своєму свідчить про обмеженість матеріальних ресурсів жителів регіону. Показовим є і те, що найменший інтерес останніми проявлявся до новин, фінансів,

мобільного зв'язку, що підштовхує до висновку про певну інформаційну обмеженість, не зацікавленість обивателя у тому, щоб знати події і факти з життя свого краю.

Результати аналогічного аналізу ситуації на Луганщині (розвиненості тих чи інших потреб локального соціуму) відображено у Таблиці 3.

Таблиця 2.3

Кількість сайтів Луганщини, представлених у рубриках: «Бізнес», «Авто, мото», «Дозвілля», «Довідка», «Комп'ютери», «Інтернет», «Здоров'я», «Культура, мистецтво», «Наука, навчання», «Мобільний зв'язок», «Спорт», «Товари», «Нерухомість», «Україна», «Новини і ЗМІ», «Фінанси», «Тури, подорожі»*

	<i>Рубрика</i>	<i>Кількість сайтів</i>
1.	<i>Бізнес</i>	412
2.	<i>Товари</i>	145
3.	<i>Дозвілля</i>	82
4.	<i>Інтернет</i>	82
5.	<i>Наука, навчання</i>	70
6.	<i>Комп'ютери</i>	60
7.	<i>Україна</i>	49
8.	<i>Культура, мистецтво</i>	46
9.	<i>Спорт</i>	42
10.	<i>Авто, мото;</i>	39
11.	<i>Довідка</i>	39
12.	<i>Здоров'я</i>	35
13.	<i>Новини і ЗМІ</i>	22
14.	<i>Нерухомість</i>	18
15.	<i>Тури, подорожі</i>	14
16.	<i>Фінанси</i>	12
17.	<i>Мобільний зв'язок</i>	6

* Складено на основі даних пошукової системи <Мета>. – <http://meta.ua/ua/>

Ці результати свідчать про значно (в рази!) скромніший інтерес мешканців Луганщини, порівняно з мешканцями Донеччини, до питань, пов'язаних із бізнесом, товарами, дозвіллям. Хоча тенденція щодо першочергової зацікавленості

бізнесовою інформацією та інформацією, пов'язаною із товарами і дозвіллям (що по-своєму відобразила потребу «хліба й видовищ!»), в обох областях протупає чітко.

Показовим є і те, що, як свідчать дані Таблиці 3, у мешканців Луганщини більший інтерес викликали довідкові сайти, ніж питання, пов'язані, приміром, зі здоров'ям, з інтересом до новин, питань нерухомості, подорожей, фінансів, мобільного зв'язку, що було специфічною характеристикою мешканців регіону.

Якщо порівнювати інтереси й зацікавлення жителів Донбасу із інтересами/зацікавленнями мешканців регіонів-лідерів держави (тих, у яких, власне, створено найбільшу кількість сайтів, що потрапили до тієї чи іншої рубрики і свідчили про найбільшу розвиненість тих чи інших потреб; столична область при цьому до уваги не бралася), то картина матиме такий вигляд (див. Таблицю 2.4):

Таблиця 2.4

Рейтинг рубрик, за якими створено найбільше сайтів у регіоні-лідері й на Донеччині і Луганщині*

	<i>Рубрика / Регіон-лідер</i>	<i>Рубрика / Донеччина</i>	<i>Рубрика / Луганщина</i>
1.	Бізнес (Харківщина)	Бізнес	Бізнес
2.	Товари (Харківщина)	Товари	Товари
3.	Дозвілля (Харківщина)	Дозвілля	Дозвілля
4.	Інтернет (Харківщина)	Інтернет	Інтернет
5.	Наука, навчання (Харківщина)	Авто, мото	Наука, навчання
6.	Комп'ютери (Харківщина)	Наука, навчання	Комп'ютери
7.	Авто, мото (Харківщина)	Комп'ютери	Україна
8.	Здоров'я (Харківщина)	Здоров'я	Культура, мистецтво
9.	Культура, мистецтво (Харківщина)	Культура, мистецтво	Спорт

Продовження Табл. 2.4

10.	Тури, подорожі (Одещина)	Україна	Авто, мото;
11.	Нерухомість (Одещина)	Тури, подорожі	Довідка
12.	Спорт (Харківщина)	Спорт	Здоров'я
13.	Україна (Харківщина)	Нерухомість	Новини і ЗМІ
14.	Довідка (Донеччина)	Довідка	Нерухомість
15.	Новини і ЗМІ (Донеччина)	Новини і ЗМІ	Тури, подорожі
16.	Фінанси (Харківщина)	Фінанси	Фінанси
17.	Мобільний зв'язок (Харківщина)	Мобільний зв'язок	Мобільний зв'язок

* Складено на основі даних пошукової системи <Мета>. – <http://meta.ua/ua/>

Порівняльна таблиця свідчить, що високий рівень зацікавлення питаннями бізнесу, товарами, дозвіллям й Інтернетом була характерна не лише для Донеччини й Луганщини, але й для регіону-лідера за кількістю сайтів, що функціонували у межах тієї чи іншої рубрики. На 5-му, 6-му і 7-му місцях серед інтересів мешканців Донеччини, Луганщини і регіону-лідера були інтереси, пов'язані із наукою і навчанням, комп'ютерами, авто і мототранспортом. Утім, для мешканців Донеччини питання щодо авто і мототранспорту були навіть більш актуальними, ніж для мешканців регіону-лідера. Рівень інтересу/зацікавлення іншими питаннями на Донеччині був близьким або повністю збігався із рівнем інтересу регіону-лідера. Луганщина ж демонструвала деяке відставання інтересу до питань, пов'язаних із авто і мототранспортом, і значне – в зацікавленості питаннями туристичних подорожей (знаходячись серед таких областей, як Рівненщина, Житомирщина, Кіровоградщина, мешканці яких, за моїми підрахунками, виявляли найнижчий в Україні інтерес до інформації щодо подорожей), що проливає світло не лише на фінансові можливості представників локального соціуму,

але й на їхнє ставлення до матеріальних цінностей, уявлення про форми дозвілля, відпочинок та ін.

У ході вивчення можливостей мешканців Донеччини у напрямі здобуття політичної інформації із регіональних Мережєвих ресурсів, було здійснено аналіз усіх 83 сайтів рубрики «Новини і ЗМІ» і 127 сайтів рубрики «Україна» (рубрика частково дублювала інформацію про сайти, що вже увійшли до рубрики «Новини і ЗМІ»). Аналіз назв, систематизація ресурсів та аналіз інформаційного наповнення сайтів обох рубрик засвідчив, що:

- ресурси регіону були як онлайн-версіями газет і журналів, що виходили на паперових носіях (наприклад, газети «Технополис» і «ТВ плюс», журнал «TV-мир»), так і суто Мережєвими;

- із понад 200 проаналізованих сайтів лише кілька були україномовними (газета «Домаха» /м. Маріуполь/, ресурс «Поштовх», портал громадянського суспільства, проект «Хата»);

- функціонувала низка російськомовних сайтів, контент яких інформував про українську історію (ресурс «Третий Гетьманат Украинской казацкой державы»), політику і політиків в Україні (сайти «Вся правда о донецких» [4], про політику і політиків [5]),

- суб'єктами інформування (що витікало як із самих назв ресурсів, їхньої самопрезентації, так і характеру розміщеної інформації) виступали:

- а) *обласна рада і ОДА Донецької області* (газета «Жизнь»),

- б) *Донецький міський голова* (О. Лук'янченко),

- в) *«громадські організації»* (обласні громадські організації – молодіжна громадська організація «Поштовх», громадські організації «Донецький центр громадянського реагування «Протест», «Громадська Рада»),

- г) *«громадянське суспільство»* (портал «NGO.Donetsk.UA»),

- д) *«неполітичне співтовариство українців Донеччини»* (проект «Хата»),

- е) *національні організації* (сайт «Русский Донбасс»),

- є) *дослідницькі центри* («Центр исследований социальных перспектив Донбасса «Остров»»),

- ж) *інформаційне чи інформаційно-аналітичне агентство* («Информационное агентство Донбасса «Новости.dn.ua»», «Информационно-аналитическое издание «УРА-Информ.До»),

з) «кореспонденти» («Корреспондент Донецька»),

и) окремі персони (сайт «Аналитическая служба Николая Гаврилюка») тощо;

– частина назв ресурсів по-своєму свідчила про анонімність суб'єктів інформування (наприклад: «Донецкий Коммуникационный Ресурс», «КИД. Юго-восточная лига»);

– крім Донецька, як центру області, кілька міст регіону – у т. ч. Артемівськ, Горлівка, Краматорськ, Маріуполь, Слов'янськ, Харцизьк, Червоний Лиман, Червоноармійськ – були представлені в Мережі власними інформаційними ресурсами («Бахмутские ведомости», «Горловская городская газета «Кочегарка», «Горловские новости», «Краматорский Gold портал», «Мариупольская служба новостей», Маріупольський рекламний щотижневик «Вестник Приазовья», інтернет-проект «Славянск: обзор прессы и ТВ», сайт «Харцизьк в центре событий», «Информационный портал Красноармейска»);

– у назвах низки ресурсів наявним було акцентування локальності часу, місця, погляду (наприклад, ресурс «Донецкое время», газета «Мариупольское время», регіональний тижневик «Восточный проект»). У деяких інших – всеукраїнськості («Всеукраинская спортивная газета «Спорт-арена»);

– у Мережі були представлені ресурси не тільки українців чи росіян, що мешкали на Донеччині, але й азербайджанців (сайт Конгресу азербайджанців Донецької області), що досить слабо відображало національний склад Донеччини (де за переписом населення 2001 року мешкали представники понад 130 національностей [6]);

– зіставлення назв ресурсів «Русский Донбасс» і «Український Донецьк», як і контенту (наприклад, на першому із сайтів свого часу наголошувалося: «Мы – молодежь Донбасса! Мы – русские люди! В этих словах – наша идентичность, наша кровь, наша память о нашей Вечной Родине Руси. В них же – наше твердое намерение защищать нашу русскую Родину от всех, кто бы на нее ни посягнул. **Донбасс – русский край! навсегда!** Наш сайт посвящен общественно-политической жизни Донбасса, его борьбе за свою идентичность, а также всем значимым событиям Русского Мира» [7]), дозволяє говорити про своєрідне протистояння ідентичностей у регіоні, про присутність в інформаційному просторі України рупорів і провід-

ників політичного впливу сусідньої держави й ідеології «русского мира»; про формування своєрідних кордонів у соціумі шляхом атаки на все, що мало українські маркери (чому підтвердженням були, наприклад, твердження сайту «Союза правой молодежи Донбасса»: «Украинская молодежь политически дискредитирована» [8]);

– назви деяких з-поміж ресурсів акцентували аналітичну, новинну інформативну їхню спрямованість («Донбасс-онлайн. Новости», «Информационное фотоагентство «Донпресс») чи полемічність («Полемика – Только интересные новости»);

– для деяких назв ресурсів була характерна провокативність назви, як, приміром, для створеного у 2011 році сайту «vDonetske.net.ua»;

– контент однієї частини ресурсів був суто *рекламного* характеру («Газета «Окна рекламы»», «12-й телевизионный канал») чи *рекламно-розважального* характеру («Всеукраинский еженедельник «Зодиак», журнал «Анонс», сайт «Петровские новости»); іншої – *літературно-мистецького* (альманах «Кальмиус», журнал «Дикое поле. Донецкий проект), *спортивного* (всеукраїнська газета «Ладья»), *професійного* (газета «Азовский машиностроитель») чи *присвячений одній конкретній проблемі чи факту* (щотижневик інвестора «Daily Investor», «Дело Игоря Александрова»), *сфері приватної діяльності, хобі* («Хозяин»);

– інформація низки ресурсів була призначена, насамперед, для заможних людей Донеччини (журнали «Watch & Diamond», «Сомелье»);

– для значної частини ресурсів пріоритетним було висвітлення й обговорення подій у сфері політики, економіки, соціальної («Центр исследований социальных перспектив Донбасса «Остров»», «Информационное агентство Донбасса «Новости.dn.ua»», «КИД. Юго-восточная лига», «Информационно-аналитическое издание «УРА-Информ.До» та ін.), що мали місце як у місті, так і регіоні чи державі;

– характерною особливістю деяких ресурсів було уникнення вузької інформаційної спеціалізації: вони розміщували найрізноманітнішу за змістом і характером інформацію («Газета «УАргумент»», «Личное дело», «Салон Дона и Баса», тижневик «Я»);

– пріоритетом низки сайтів була сфера політики: вони не лише інформували про політичні новини регіону чи України, але й були

своєрідними банками даних (сайт «Дата. Центр политической информации»), надавали інформацію в сфері виборчих технологій (сайт «Избирательные технологии»);

– значна частина сайтів презентувала позицію УПЦ (МП) чи РПЦ (сайти Донецької й Маріупольської єпархій, Свято-Покровського приходу).

Вищевикладене дозволяє твердити щонайменше про п'ять речей:

1. Кількісно-якісний аналіз показників присутності Донеччини в Мережі свідчить, що її питома вага (на тлі інших 23 областей України) була однією з найвищих у державі.

2. У регіоні домінував російськомовний Мережевий ресурс. Щодо україномовного, то на початок 2015 року на Донеччині він був представлений незначною кількістю сайтів. При цьому – був відносно «молодим»: «Українська газета «Домаха»» була зареєстрована 2003 року [9], сайт Донецької обласної молодіжної громадської організації «Поштовх» – у 2011 [10]; портал громадянського суспільства «NGO.Donetsk.UA», – у 2006 [11]. (Час заснування проекту «Хата» встановити не вдалося).

3. Україномовний мережевий простір громадянського суспільства дозволяє говорити про своєрідну аполітичність українців Донеччини (про що свідчив, приміром, проект «Хата», портал «NGO.Donetsk.UA. Портал неполітичних новин»). Разом з тим в області були сили, які наголошували вагомість російськості в регіоні (наприклад, сайт «Русский Донбас»). Присутність у Мережі ресурсів з конкретними ідентитетами інших національностей була незначною.

4. Контент низки ресурсів мав певну антиукраїнську спрямованість (про що дозволяв твердити факт існування, наприклад, сайту «vDonetske.net.ua»), але це не викликало занепокоєння у держави (державою санкціонувано його діяльність), а відтак – сприяло формуванню соціально-політичних розламів у соціумі Донеччини.

5. Функціонування ресурсів «Watch & Diamond», «Сомелье», як й інших, засвідчує про інтереси, потреби, фінансові можливості місцевої владної, бізнесової та ін. еліти, що дозволяє твердити про досить високу якість її життя.

Якщо проаналізувати розвиток періодики Донеччини, що виходила у світ на паперових носіях, то з'ясуємо, що з моменту,

коли Україна стала незалежною, в регіоні досить гостро стояло питання україномовних часописів. Чи не першим більш-менш вагомим виданням (на тлі короточасного існування низки малотиражних і газет-листоків) стала щотижнева газета «Східний часопис», яка виходила у 1992 – 1997 роках у Донецьку тиражем 10 – 15 тис примірників, засновником якої було Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка. У 1994 році у часопису з'явився додаток «Козацький край» [12].

На 1 січня 2005 р., за деякими даними, на Донеччині було зареєстровано 990 періодичних видань, з яких тільки 18 видавалися виключно українською мовою (у тому числі обласна газета «Донеччина»). 69 газет і журналів заявляли, що друкували свій тираж як українською, так і російською. Більшість же видань (понад 660) були російськомовними [12].

Російськомовною була створена 2008 року газета Донецької облради «Вести Донбасса» [13].

Дані Донецької обласної державної адміністрації за 2011 рік свідчать, що на 1 квітня 2011 року на Донеччині було зареєстровано 1245 друкованих видань, з яких 14 були україномовними, 121 видання виходило як українською, так і російською мовами (тобто були двомовними), інша періодика була російськомовною.

Аналіз видань, які пропонувалися мешканцям Донеччини на паперових носіях (тобто були внесені до «Каталогу періодичних видань України», зокрема на 2014 рік, і на які Укрпошта організувала передплату) підводить до таких висновків:

– Донеччина була представлена в «Каталозі...» кількома десятками видань, на відміну від, приміром, сусідньої Луганщини (друкована продукція якої була в рази меншою). Тобто область (разом із Харківщиною, Дніпропетровщиною, Львівщиною) входила до числа тих регіонів України, чия присутність на ринку друкованої газетно-журнальної продукції держави була найбільш суттєвою, що по-своєму говорило про значні ресурсні можливості місцевих видавців;

– характер домінуючої частини газет – рекламно-розважальний, що по-своєму свідчило про інтереси й потреби (передовсім, інтелектуальні) локального соціуму. Утім, низка регіональних газет і журналів була іншою за характером, оскільки з різною періодичністю інформувала щодо подій у політичній,

соціальної, економічної, культурної сферах (наприклад, «Ежедневное общественно-политическое издание «Взгляд. Донбасс»», «Донбасс. Региональная массовая газета», яка виходила 75 разів за півріччя; тижневики «Донецкие новости», «Остров»; «Донецкий криж плюс» з періодичністю видання – 4 рази на місяць; «УАргумент» і «Суббота. Акцент», які, відповідно, впродовж року друкувалися 50 і 51 разів), чи мала характер інформаційно-аналітичного видання (як, наприклад, тижневик «Итоги недели»), або була фаховими виданнями, розрахованими на спеціалістів у тій чи іншій галузі науки, технологій, виробництва (наприклад: «Наука. Релігія. Суспільство» чи «Артеріальна гіпертензія»);

– показовим був факт наявності в регіоні періодичних видань, що віддзеркалювали інтереси певних груп соціуму. Серед них – видання «Эллины Украины», «Казак» і «Україна козацька», які виходили в світ раз на місяць. Останні два видання – вияв, так би мовити, двох «козацьких світів» у регіоні – українського і проросійського;

– газета «Хочу в СССР» (про яку детальніше йтиметься нижче) була не просто газетою «групи за інтересом», виявом ностальгії за минулими часами, але газетою, шпальти якої були вповнені проросійськими настроями. Ідейно близькими до них були видання «Я» та «Итоги недели»;

– Донецчина (разом з такими регіонами, як АР Крим, Одещиною, Харківщиною, Дніпропетровщиною) була тим соціальним середовищем, де газета «Вести», крім варіанта «Вести. Всеукраїнський випуск», поширювалася у спеціальній версії – «Вести. Донецкий випуск» (інші варіанти – «Вести. Днепропетровский випуск», «Вести. Крымский випуск», «Вести. Одесский випуск», «Вести. Харьковский випуск»). Концентрація уваги видання на певних регіонах (Півдні і Сході) підштовхує до думки про надзвичайну зацікавленість видавця у впливі на свідомість мешканців тільки певних локальних соціумів;

– у регіоні, як і по всій Україні розповсюджувалася низка російських газет («Аргументы и факты в Украине», «Московский комсомолец», «Комсомольская правда в Украине», «Сельская жизнь в Украине», Совершенно секретно – Украина»). Показово, що якщо «Московский комсомолец» у передплаті на 2014 рік пропонувався передплатникам друком раз на тиждень і його

видавець не надавав перевагу якомусь регіону України, то «Комсомольская правда в Украине», як свідчить «Каталог...», мала київський і західноукраїнський випуски і при цьому виходила друком, відповідно, по 6 разів на тиждень. Тобто Донбас і, зокрема, Донецьк не належали, з погляду видавця, до регіону, який би вимагав уваги. Але, якщо порівняти пропозицію «Комсомольская правда в Украине» у «Каталозі...» з тією, яка розміщена на сайті Mediagroup щодо «Комсомольской правды» [14], то інформація набуває іншого вигляду: газета мала кілька версій, одна з яких була розрахована і на мешканців Донецька й Луганська, а інші («Комсомольская Правда Крым», «Комсомольская Правда Харьков», «Комсомольская Правда Запорожье», «Комсомольская Правда Киев», «Комсомольская Правда Львов», «Комсомольская Правда Одесса») – на кілька інших регіонів. Тож ступінь присутності Росії варіювалася з регіону в регіон.

Якщо контент вищезазначених газет був розрахований найперше на міських мешканців, то «Сельская жизнь в Украине» – переважно на сільського мешканця. Таким чином, Mediagroup забезпечувала на території України певні російські інформаційні інтереси (що дає підстави розглядати Mediagroup як агента російського впливу).

Аналіз ідейного спектра низки газет свідчить, що вони були інструментами руйнування демократичних цінностей, переорієнтували мешканців Донеччини на цінності советського минулого, у негативному світлі подавали життя в Україні, Європі чи Америці.

Зокрема, з 30 березня 2011 року в Маріуполі почала виходити вищезгадана газета «Хочу в СССР!» (засновник А. Ханча; головний редактор О. Долгова). Заголовки першого – стартового – номера газети [15] по-своєму проливали світло на налаштованість редакції. Акцентовані проблеми, які стосувалися внутрішнього життя України, закріплювалися в таких заголовках: «Однажды, двадцать лет спустя...», «Не верьте! У нас была великая страна», «Половина украинцев сожалеют о распаде СССР», «Украина может разместить 50 миллионов японцев», «Сколько будет стоить самая дешевая водка?», «С 1 апреля новые тарифы – без шуток», «Украина станет свалкой?», «Эхо Фукусимы. А а если рухнет ДнепроГЭС?», «Шинель Азарова, травля Литвина, околесица

Кучмы, поезд Тимошенко» [16]. Статті під такими і подібними назвами розкривали різноманітні апокаліптичні економічні сценарії розвитку України (стаття «Последствия 20 лет разрухи – когда деньги уже не помогут...» [17]), нікчемність перших трьох президентів, нищість низки політиків і волю до дії інших (В. Януковича, П. Симоненка, висловлювання яких цитувалися на газетних шпальтах).

Антизахідництвом були просякнуті і матеріали під такими заголовками, як: «Ливия: кто подстроил революцию», «Обама не отдаст «Нобеля» та ін. Матеріали рубрики «Моя Родина – ССРСР» віддзеркалювали пафосне страждання за своєрідними здобутками ССРСР, а в рубриці «Уроки истории» розкривалися «негативні уроки» минулого – продаж американцям Аляски (де, як наголошувалося, згодом виявили нафту).

Окреслена в перших номерах видання спрямованість газети, тематичне коло матеріалів з часом дещо розширилося, і вже згодом зі сторінок «Хочу в ССРСР!» звучали нотки ностальгії за Сталіним, антипольські пасажі [18], критикувалися й принижувалися ті чи інші європейські країни (наприклад: «Голландия – клоака Европы»). Контрапунктом усіх номерів газети була ненависть до, як вказувалося, «маленьких злих американців»: розповідалося, «Как США хотели победить СССР. План Третьей мировой войны от 1951 года» [19], що «США готовят серию революций в мире» [20], і вони винні в аварії на Фукусімі [21].

Нагнітанні страху в країні сприяли публікації на кшталт «В мире продовольственная паника» [22], «Катастрофа в Японии – только начало» [22], «Европа в ужасе от Венгрии» [23], «Стамбул исчезнет с карты?» [23], «Тайное мировое правительство готовит миру «глобальную империю» [23],

Від апокаліптичних сценаріїв у галузі української економіки «Хочу в ССРСР!» перейшла до рефлексій про політичний апокаліпсис. У 2011 році газета (стаття «Галичина без Украины простым людям не нужна», №3, 3–19 квітня 2011) порушувала питання «галицького сепаратизму», писала про «Ливийський» сценарій для України», про те, що «Украина на распутье» (№4, 20 – 26 квітня)). Зі сторінок «злітали» гасла: «Вместо десталинизации займитесь новой индустриализацией» і пропонувалися «Здравые

рассуждения о массовых репрессиях» [24]. Газета виправдовувала пакт Ріббентропа–Молотова і озвучувала, як стверджувала, «глас народу»: «Хочу в тоталитарный режим» [25]; ставала на захист совєтських свят і пам'ятників [25].

Стаття «Что такое гражданская война?», яка з'явилася у «демонстраційному номері» в Мережі у 2013 році [26] (редактор – С. Долгов*), давала не лише негативні оцінки подіям на Майдані кінця 2013 року, а була своєрідним планом подальшого розвитку подій: «нацисти захоплять владу», розпочнеться громадянська війна, яка з Києва перекинеться на інші регіони. Але: «Зрозуміло, що південний схід не допустить у себе безладу, і туди нацисти не сунуться. Вони спробують захопити владу у Галичині і Західній Україні. Почнуться погроми, вбивства інакомислячих, терор. Приблизно те, що відбувалося у роки Великої Вітчизняної війни, коли банди УПА знищували євреїв, росіян і особливо поляків». Залюкуючи читачів, сіючи ворожнечу і паніку, «Хочу в СССР!» прогнозувала: «...Ані Євросоюз, ані Росія не будуть терпіти безпорядків... В Україну будуть введені миротворчий контингент ООН і російські війська. Відбудеться розкол країни» [26]. Такі «прогнози» підштовхують до висновку, що окупація Криму, нинішня російсько-українська війна – події, які планувалися і продумувалися до найдрібніших деталей, що їх організатори, відкрито поширювати свої ідеї на території Української держави, шукали однодумців. А держава впродовж років їх не помічала...

Зрештою, «Хочу в СССР!» переймалася тим, де пройде лінія розподілу між «Великою і Західною Україною». Стверджувалося, що у разі її проходження по Збручу – буде «все в порядку», а якщо «по Києву», то «скоро ці області збунтуються і попросяться назад в Україну», а Крим «повернеться до Росії», Східна ж Україна «або відновить статус Новоросії, або повернеться в склад Росії – як новий федеральний округ». Фантазії розвивалися і видання твердило, що «Закарпаття спробує захопити Угорщина, а Буковину – Румунія». Щодо Галичини, то вона «буде проситися в Євросоюз. Але ані Німеччина, ані Франція раді такому подарунку не будуть, їм уже вистачить Греції, Румунії і Болгарії... В виграші будуть

* 18 червня 2014 року С. Долгов як редактор сепаратистських видань був затриманий СБУ у Маріуполі.

тільки США», які матимуть змогу розташувати військові бази на території Галичини [26].

Оприлюднення сценаріїв розподілу України не лякало можливо-владців: «Хочу в ССРСР» була занесена до «Каталогу періодичних видань України. Видання України для України на період з січня 2015 року по грудень 2015 року» [27], у зв'язку з чим виникає питання щодо того, хто забезпечує функціонування механізму, дія якого спрямована на руйнування держави?

До «Каталогу...» на 2015 рік були занесені й донецькі «Ітоги недели», які ще в 2014 році неодноразово характеризувалися в медіях як «сепаратистське видання» [28]. Крім них – «Газета для соотечественников Русская ПРАВДА» [29], яка, з-поміж іншого, була «зв'язковим» між Російською Федерацією і «соотечественниками» в Україні і до певної міри координувала їхню роботу [29]. Так, у зверненні «Руководителям организаций соотечественников» вказувалося на існування досить розгалуженої «Системи ВКСОРС» («Всеукраинского Координационного Совета организаций российских соотечественников»), з діяльністю якого був пов'язаний, за даними газети, народний депутат В. Колісніченко, а «профільні Комітети КСОРС очолили активні миряни Української православної церкви (Московський патріархат)» [30].

Таким чином, в українському інформаційному просторі і, зокрема, просторі Донеччини напередодні і під час подій 2014 – 2015 були присутні російські агенти впливу. Ці агенти не лише сіяли страх і паніку, розпалювали ворожнечу і ненависть на національному ґрунті, але й координували діяльність «соотечественників» і фактично готували ґрунт для російського агресора. Українські громадяни, які сприйняли статус «соотечественников», спираючись на різні ідейні установки (породжені ностальгією за ССРСР чи ілюзією «слов'янської єдності» і т. п.), були залучені до механізму руйнування українського інформативного простору, практичного знищення ідентифікації «громадянин України».

Одним із потужних провідників політики Російської Федерації в українському інформаційному просторі була УПЦ (МП). Про це дозволяє говорити, приміром, той факт, що ще у квітні 2014 року, за повідомленням сайту «Релігія в Україні. Міркуй разом з нами»,

заступником глави ВКСОРС і керівником «одного із найбільш важливих у роботі ВКСОРС «Комітету з питань інформації і ЗМІ для соотечественників» був призначений С. Проваторов, який очолював «кілька релігійних общин УПЦ» і був «одним із ініціаторів відновлення «Союзу русского народа» – «правомонархічної, чорносотенної, православно-консервативної суспільно-політичної організації», що діяла у 1905 – 1917 роках, у тому числі в Києві. Крім керування Комітетом, С. Проваторов керував вищезгаданою «Газетою для соотечественников Русская ПРАВДА» [30]. У «Комітеті з підтримки канонічного православ'я і захисту РПЦ» працював Ю. Єгоров, лідер православного братства Олександра Невського і громадської організації «Православний вибір». Він був організатором «вуличних акцій і протестних заходів» проти «царства антихриста» зі США і Європи, брав участь у панахиді і молитві «за Росію і за звільнення від іга жидівського»; у «Раді з роботи з козацькими організаціями» працював О. Селіванов, атаман «верного казачества», що був відомий як переконаний монархіст, прибічник чистоти «русской нации», який неодноразово брав участь у розв'язанні міжконфесійних конфліктів силовими методами [30]. Кількома комітетами в рамках КСОРС одночасно керував В. Колісніченко, який твердив, що «нашим першочерговим завданням є наповнення ВКСОРС реальною роботою, структурування російського руху в Україні, консолідація усіх здравомислячих і конструктивних сил довкола спільних завдань російської ідентичності України та ідей «русского мира»». Усіх цих «лідерів» сайт характеризував як таких, що «мають схожі погляди на незалежність України, які варіюються від обережно-боязких до крайнього неприйняття» [30]. Показовим було те, що ВКСОРС діяв за фінансової і політичної підтримки російського уряду [30].

Таким чином інформаційний простір України переформатовувався за активної участі не тільки УПЦ (МП), але й російських чорносотенців, «верного казачества», народних депутатів і т. п.

Особливе місце в інформаційному просторі Донеччини (як і загалом Східної України) посіла Слов'янська партія, що була зареєстрована Мін'юстом 1993 р. зі штаб-квартирою в м. Донецьку. Показово, що із 9 партій, що нині занесені до державного реєстру

політичних партій зі штаб-квартирою на Донеччині*, лише Слов'янська партія у досліджуваній період мала свою газету – видання «Славянские новости»..

Аналіз контенту газети, що виходила/виходить як на паперових носіях, так і була представлена у Мережі [31], свідчить про те, що інформаційні технології, застосовувані «Славянськими новостями», мало чим відрізнялися від аналогічних інструментів впливу на свідомість українських громадян інших антиукраїнських видань. Зокрема, про це свідчить специфічний набір тем, що були представлені на сторінках газети:

– видання приділяло багато уваги своєрідному «переписуванню» української історії (про що свідчать, приміром, публікації «Краткий очерк истории ОУН: террор, разбой, геноцид» [32], «Очередной пересмотр истории» [33] «Праздник, который не объединяет» [34], «Голодомор вымышленный и настоящий» [35]), оцінюючи явища, події, факти українського історико-політичного процесу не з позицій українського державного інтересу, але з позицій «слов'янської єдності», що були суголосні російським;

– паралельно з препаруванням минулого «Славянские новости» досить своєрідно висвітлювали українську дійсність початку ХХІ століття, твердячи про існування «українського нацизму», з яким, за версією видання, А. Меркель збиралася боротися ще у 2008 році [36];

– значне місце на сторінках видання відводилося конструюванню «жахливого сьогодення України», що супроводжувалося використанням «лексики ненависті» (про що свідчили приміром, такі публікації, як: «Фашизм не прошел!» [37], «Партию «Родина» преследовали по указанию СБУ» [38], «Янукович обещает, а нацисты маршируют» [39], «Киев больше не Киев» [40], «Обреченное государство» [41] та ін.);

* У це число, крім Слов'янської партії (реєстраційні дані: №469, 1993), входять Політична партія «Партія Козаків України» (№150-п.п., 2008), Політична партія «Партія Народний порядок» (№167-п.п., 2009), Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№171-п.п., 2009), Політична партія «Твоя Україна» (№182-п.п., 2010), Політична партія «Партія Народна Платформа» (№217-п.п., 2013), Політична партія «Українська сила» (№239-п.п., 2014), Політична партія «ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК» (№236-п.п., 2014), Політична партія «Партія Європейських Демократів» (№251-п.п., 2014).

– публікації щодо подій зими 2014 подавалися із певними акцентами: «Президент не предал, предали его» [42], «Украинской власти выгодна аннексия территорий» [43], «Выборы на Украине. Фарс в палате №6» [44];

– газета мала свій погляд на події на міжнародній арені («Из пепла сожженного Цхинвала как Феникс родилась независимая Южная Осетия. Хроника грузинско-осетинского военного конфликта» [45], «Китай задавит США быстрее, чем все ожидают» [46], «Для американца война – мать родна! Граждане США хотят новой войны» [47], «Гниющая Америка» [48] та ін.), які, в одних випадках, прямо йшли в розріз із позицією більшості у світовому співтоваристві, в інших – по-своєму підігравали Росії, ще в інших – просто були відвертою фальсифікацією;

– по-своєму видання висвітлювало особливості взаємин України й Росії, намагаючись переконати читача у тому, що, приміром, «Медведев засыпает с мыслью об Украине» [49].

Лейтмотив публікацій «Славянских новостей» – пошук ворога, таврування націоналістів, фашистів, нацистів; ностальгія за СРСР (публікація «Хотим в СССР!» [50]) та ін.

Зрозуміло, що не лише Слов'янська партія, вкорінена у Донецьку, насичувала регіон сумнівним інформаційним ресурсом: свою лепту у дестабілізацію регіону вносили і комуністи (див. газету КПУ «Коммунист» [51]), і «прогресивні соціалісти» (див. газету ПСПУ «Досвітні огні» [52]) та інші політичні сили. Особливу увагу слід звернути на діяльність зареєстрованої у липні 2013 року Політичної партії «Ми Маємо Мету» (реєстраційний номер 219-п.п.; як свідчать дані Державної реєстраційної служби, партія є діючою до теперішнього часу [53]), лідер якої Д. Пушилін став своєрідним двигуном деструкції в Донбасі – співголовою «тимчасового уряду ДНР» (7 квітня – 15 травня 2014 року), головою «президії верховної ради ДНР» (15 травня – 18 липня 2014 року), заступник голови «народної ради ДНР» (з листопада 2014 року). Д. Пушилін проголосив представників української влади «окупантами» [54] території «Новоросії». Ця ідея була підхоплена газетою «Новороссия» (яка почала виходити із травня 2014 року), на сторінках якої, крім Стрелкова, Губарева, Бородея, виступали такі одіозні особистості Росії, як А. Дугін, С. Глазьев, А. Проханов та ін.

Одним із найвагоміших джерел інформації на Донеччині (як свідчить всеукраїнське опитування громадської думки*, проведене Київським міжнародним інститутом соціології 9 – 19 жовтня 2014 року) було телебачення. На запитання «З яких джерел Ви дізнаєтеся новини про ситуацію в Україні? Вкажіть, будь ласка, три основні джерела» 83,5% опитаних зазначили, що для них основним джерелом новин виступає українське телебачення, 31% – Інтернет-сайти, 29% – знайомі та родичі, 21% – російське телебачення, 29% – українські газети та журнали, 16% – українське радіо, 11% – соціальні мережі, блоги, 2% – російські газети та журнали, 1% – російське радіо [55]. При цьому 22% українців повністю довіряли українському телебаченню, 59,5% – довіряли лише частково, 14% – взагалі не довіряли (4,5% не визначилися) [55].

Покажемо те, що рівень «загальної довіри» за регіонами варіювався: якщо повністю чи частково в Україні (в цілому) українському телебаченню довіряли 81,5% опитаних, то в Західному регіоні – 95%, у Центрі – 90,5%, на Півдні – 78%, у Східному регіоні (без Донбасу) – 63%, в Донбасі – 57% [55]. Серед цих 57% лише 7% опитаних довіряли повністю, 50% – частково, 34,5% мешканців Донбасу взагалі не довіряли українському ТБ. Таким чином, Донбас був регіоном, мешканці якого, порівняно із жителями інших регіонів, найменше довіряли українському ТБ.

Щодо російського телебачення, то йому повністю довіряли лише 5% українців, 26% – довіряли лише частково, 48,5% – взагалі не довіряли (20,5% не визначилися). Якщо згрупувати тих респондентів, які довіряли російському ТБ повністю та частково, і прослідкувати, як рівень «загальної довіри» варіювався між регіонами, то побачимо, що в Україні в цілому цей рівень становив 31%, у Західному регіоні – 8%, у Центрі – 15%, у Південному регіоні – 29%, у Східному (без Донбасу) – 61%, у Донбасі – 87% [55]. Таким

* Методом особистого інтерв'ю було опитано 2 025 респондентів, що мешкають у 110 населених пунктах усіх областей України (окрім Луганської області та АР Крим) за стохастичною вибіркою, репрезентативною для населення України віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і за дизайн-ефекту 1,5) не перевищує: 3,3% для показників близьких до 50%, 2,8% – для показників близьких до 25%, 2,0% – для показників близьких до 10%, 1,4% – для показників близьких до 5%.

чином, Донбас був тим регіоном України, де рівень довіри до російського ТБ був найвищим.

Мешканці Донбасу, як свідчать дані Таблиці 2.5, найбільше серед інших громадян України регулярно чи час від часу дивилися російські телеканали – відповідно, 23,7% і 58,3% і тільки 17,7% не дивилися їх [55].

Таблиця 2.5

**Чи дивитесь Ви російські телеканали?
За регіонами (Донбас окремо)*:**

	Захід	Центр	Південь	Схід (без Донбасу)	Донбас
Так, регулярно	5.0	4.9	9.1	8.9	23.7
Так, час від часу	19.8	22.3	23.5	33.3	58.3
Ні, не дивлюся	75.0	72.3	64.6	57.8	17.7
Не знаю/ Важко відповісти	0.2	0.5	2.9	0.0	0.3
РАЗОМ	100	100	100	100	100

12 лютого 2015 року Верховна Рада України ухвалила постанову «Про тимчасове призупинення акредитації журналістів та представників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України», згідно з якою передбачалося, тимчасове (до ухвалення рішення про завершення антитерористичної операції) припинення акредитації журналістів і представників (продюсерів, операторів, технічних працівників) низки ЗМІ РФ при органах державної влади України. Згодом СБУ склала список із понад 100 російських ЗМІ (ТБ, інформаційні агенції, газети, Інтернет-ресурси), акредитація яких тимчасово припинена (список не був оприлюднений).

Наслідком діяльності, по суті, антиукраїнського інформаційного ресурсу в Україні, який часто діяв поза морально-етичними нормами журналістики як агресивний дезінтеграційний комунікативний чинник, стало те, що:

– методом «абсурдизації реальності» (через надання неповної, недостовірної, фрагментарної та іншими способами

викривленої інформації) висміювалися досягнення/можливості України як держави;

– нівелювалися довіра до політичних, соціальних інститутів Української держави;

– відбувалася дифамація і, відповідно, ізоляція певних прошарків українського суспільства;

– насаджування страху, невпевненості від зіткнення свідомості із українською дійсністю, підживлення ненависті, ксенофобії були лейтмотивом антиукраїнських суб'єктів інформаційного поля, що призводило до формування в індивіда стійких негативних установок, викривлення сприйняття реальності і, як наслідок, до зростання рівня конфліктогенності соціуму;

– прогресивний розвиток у створюваному віртуальному (словесно-емоційному) просторі пов'язувався із «слов'янами», чи «православними», чи «руським миром» на чолі з Росією. Натомість Захід, демократія зображувалися як деструктивна сила. Тобто спостерігалася штучне розмежування цінностей Заходу і Сходу (насамперед Росії), «привласнення» досягнень, перемог людства (зокрема, над фашизмом) на користь Росії;

– відбувалося маніпулювання політико-ідейною ідентифікацією мешканців регіону;

– маніпулювання інформацією, «банальна риторика», а також «мова ненависті» призводили до нездатності спільноти (зокрема, локальної, у Донбасі) протистояти зовнішнім викликам;

– маніпулювання інформацією призводило/призводить до руйнування практик міждержавного, міжцивілізаційного діалогу, міжкультурних комунікацій.

Потрапляння індивіда у тенета віртуальних благ («слов'янської єдності», «руського мира», «православного братства» та ін.) була однією з причин, які уможливили знищення «імунітету соціуму» і постановня «саморобних» «ДНР» і «ЛНР» та обернулися фактичним самознищенням регіону.

1. Информационно-аналитический портал «Юго-Восток» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yugo-vostok.org/>

2. «УРА-Информ. Донбасс. Независимое информационно-аналитическое издание» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ura.dn.ua/>

3. ZaDonbass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zadonbass.org/>

4. [Информация о политиках] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssfss.narod.ru/>

5. [Политика и политология] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politic.donetsk.ua/>

6. Про кількість та склад населення Донецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/donetsk/>

7. [Електронний ресурс]. Див.: <http://search.meta.ua/getpage.php?q=%D0%F3%F1%F1%EA%E8%E9+%C4%EE%ED%E1%E0%F1%F1&docid=244147349>

8. Див. сайт «Союза правой молодежи Донбасса» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaspm.narod.ru/>

9. Украинская газета «Домаха» – детальная информация о сайте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dir.meta.ua/siteinfo/60741/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_at_%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B0_at_%22%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85%D0%B0%22/

10. Донецкая областная молодежная общественная организация «Поштовх» – детальная информация о сайте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dir.meta.ua/siteinfo/783158/%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B0%D1%8F_at_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%8F_at_%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%8F_at_%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%8F_at_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_at_%22%D0%9F%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%85%22/

11. Портал гражданского общества – детальная информация о сайте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dir.meta.ua/siteinfo/103522/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB_at_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_at_%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0/

12. Білецький В. С. «Східний часопис»: досвід і уроки створення масової україномовної газети на Донбасі // Донецький Вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Історія. – Т.25 – С.123 – 137 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/visnyk25.pdf>

13. Об учреждении газеты «Вести Донбасса» [рішення обласної ради] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soviet.donbass.com/?lang=ru&sec=02.01&iface=Public&cmd=showdoc&args=id:1187>

14. Газеты и журналы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mediagroup.com.ua/view_info.php

15. «Хочу в СССР!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerka.org/files/1.pdf>

16. «Хочу в СССР!». – 2011. – №1. – 30 марта.

17. «Хочу в СССР!». – 2011. – №4. – 20–26 апреля.

18. Див.: Важнейший документ в истории Польши [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerka.org/files/2.pdf>

19. «Хочу в СССР!». – 2011. – №3. – 3–19 апреля.

20. «Хочу в СССР!». – 2011. – №4. – 20–26 апреля.

21. «Хочу в СССР!». – 2011. – №5. – 27 апреля –3 мая.

22. «Хочу в СССР!». – 2011. – №4. – 20–26 апреля.

23. «Хочу в СССР!». – 2011. – №5. – 27 апреля –3 мая.

24. «Хочу в СССР!». – 2011. – №5. – 27 апреля –3 мая.

25. «Хочу в СССР!». – 2011. – №6. – 4 – 10 мая.

26. «Хочу в СССР!». – (Без року). – Демонстрационный номер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussr-2.com/demo.pdf>

27. «Каталог періодичних видань України. Видання України для України на період з січня 2015 року по грудень 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poshta.kiev.ua/files/katalog_29.pdf

28. Распространению сепаратистских газет в Украине никто не препятствует: такая пресса популярна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.newsgu.ua/ukraine/26jun2014/presa.html>

29. Див.: «Газета для соотечественников Русская ПРАВДА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusprav.net/wp-content/uploads/2014/04/nashepravo14.pdf>

30. Миряне УПЦ заняли ключевые посты в движении россиян Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/9211-miryane-upc-zanyali-klyuchevye-posty-v-dvizhenii-rossiyan-ukrainy-foto.html>

31. Славянские новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

32. Краткий очерк истории ОУН: террор, разбой, геноцид // Славянские новости. – 2009. – №16 (50). – 28.08. – С.4–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

33. Очередной пересмотр истории // Славянские новости. – 2010. – №1 (59). – 14.01. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

34. Праздник, который не объединяет // Славянские новости. – 2011. – №2 (84). – 29.01. – С.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

35. Голодомор вымышленный и настоящий // Славянские новости. – 2011. – №6 (88). – 31.03. – С.4 – 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

36. Меркель будет бороться с украинским нацизмом // Славянские новости. – 2009. – №16 (50). – 28.08. – С.5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

37. Фашизм не прошел // Славянские новости. – 2010. – №1 (59). – 14.01. – С.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

38. Партию «Родина» преследовали по указанию СБУ // Славянские новости. – 2010. – №5 (63). – 12.03. – С.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

39. Янукович обещает, а нацисты маршируют // Славянские новости. – 2010. – №5 (63). – 12.03. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

40. Киев больше не Киев // Славянские новости. – 2010. – №5 (63). – 12.03. – С.7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

41. Обреченное государство // Славянские новости. – 2011. – №6 (88). – 31.03. – С.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

42. Президент не предал, предали его // Славянские новости. – 2014. – №5 (159). – 14.03. – С.5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

43. Украинской власти выгодна аннексия территорий // Славянские новости. – 2014. – №7 (161). – 11.04. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

44. Выборы на Украине. Фарс в палате №6 // Славянские новости. – 2014. – №8 (162). – 26.04. – С.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

45. Из пепла сожженного Цхинвала как Феникс родилась независимая Южная Осетия. Хроника грузинско-осетинского военного конфликта // Славянские новости. – 2008. – №27. – 05.09. – С.4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

46. Китай задавит США быстрее, чем все ожидают // Славянские новости. – 2009. – №16 (50). – 28.08. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

47. Для американца война – мать родна! Граждане США хотят новой войны // Славянские новости. – 2010. – №1 (59). – 14.01. – С.7 [Електронний ресурс]. – <http://news.slavonic.org.ua/>

48. Гниющая Америка // Славянские новости. – 2010. – №5 (87). – 17.03. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

49. Медведев засыпает с мыслью об Украине // Славянские новости. – 2010. – №5 (63). – 12.03. – С.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

50. Хотим в СССР! // Славянские новости. – 2011. – №3 (85). – 12.02. – С.4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.slavonic.org.ua/>

51. Коммунист [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komunist.com.ua/>

52. Досвітні огні. Социалистическая оппозиция. Газета Прогрессивной социалистической партии Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vitrenko.org/news.php>

53. Перелік громадських формувань. Політичні партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsvu.gov.ua/show/199>

54. Денис Пушилин: «Мы будем строить новое государство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/576037>

55. ЗМІ та довіра до українських і російських ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425&page=1>

РОЗДІЛ 3. ДОНБАС У ЗОНІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Чинники інкорпорації Донбасу до зони інформаційного впливу Російської Федерації

У сучасному світі інформаційний та політичний процеси мають спільну комунікативну природу, що багато в чому визначає змістовні та процесуальні характеристики політики. В умовах перенесення політичних відносин до публічного інформаційного поля ЗМІ дедалі частіше виступають як вирішальний чинник громадської інтерпретації їх характеристик. Попри те, що держава як основний актор на політичній арені зберігає свою значимість у сфері міжнародної інформаційної політики, ЗМІ зорієнтовані на виконання ролі активного і відносно самостійного суб'єкта політичного процесу, а політика держави не формується безпосередньо ЗМІ, її успіх багато в чому залежить як від позиції впливових періодичних видань, які потрапляють у поле зору політиків, здатних мобілізувати громадську думку, так й від можливостей і здатності ключових суб'єктів політики використовувати ЗМІ в реалізації власного внутрішньо-та зовнішньополітичного курсу.

Процес інформаційного впливу однієї держави на іншу передбачає комплекс системних та постійних заходів, метою яких є зміна в цільових аудиторіях впливу оцінок та орієнтацій, що згодом екстраполюються в площину політичних дій. Основою такого виду інформаційного впливу, як правило є певний «стимул» [1, с. 16] – будь-яка соціально чи політично значима для цільової аудиторії проблема. В сучасній політичній науці сформувалося два визначення інформаційного впливу з політичною метою: його широке розуміння визначає даний феномен як сукупність процесів, за допомогою яких здійснюється прямиий чи опосередкований вплив на політичну свідомість людини; вузьке розуміння пов'язане з категорією політичної норми та позиціонується як безпосередній вплив на процеси, через участь у яких люди погоджуються чи не погоджуються з тим, що у сфері політики існують визначені моделі

політичної участі, підтримують чи змінюють норми та політичні умови, що формують ці норми та впливають на них [2, с. 15]. Важливим для нашого дослідження аспектом вузького розуміння інформаційного впливу є тези про те, що (1) інтерпретація політичної норми змінюється разом зі зміною смислів суті процесу політичного впливу; (2) результат впливу залежить від того, яким чином отримана інформація інтерпретується реципієнтом та формує відповідні політичні реакції [3].

Чинниками, які сприяли інкорпорації Донбасу до зони інформаційного впливу Російської Федерації, по-перше, є особливості самоідентифікації Донбасу як частини України, що позначені комплексом суперечностей, які мають як внутрішню природу, так і підсилюються зовнішніми інформаційними втручаннями в політичну свідомість населення регіону. Зважаючи на те, що процеси громадянської та регіональної самоідентифікації є динамічними процесами (поряд з достатньо високими показниками ідентифікації Донбасу з Україною, в разі існування такої можливості, 62,3 % обрали б Україну своєю батьківщиною; 77,9 % не бажали виходу області зі складу України та її приєднання до іншої держави; 42,1 % готові захищати свою країну в разі війни (2012), в Донбасі достатньо виразно окреслювалося дистанціювання від України у політичному сенсі. Зокрема, навіть через два десятиліття Україну, як дійсно незалежну країну, сприймали тільки 20,8 % жителів Донбасу (69,0 % не сприймали Україну як незалежну країну) [4]. Такі оцінки підкріплюються на символічному рівні, адже 42,7 % не сприймали День Незалежності України як політичне свято, та інструментальному – за наявності такої можливості російське громадянство, крім українського, бажали отримати 31,7 % населення східних областей України [5]. На тлі проголошеного євроінтеграційного курсу України Донбас пріоритетним напрямом зовнішньої політики держави визначав російський (58,1 %), тоді як проєвропейські орієнтації характерні тільки для 21,5 % [4]. Отже, самоідентифікація Донбасу як частини України є конфліктною за своєю природою та проявами на рівні регіональної політичної свідомості, що дозволяє говорити про суттєву дистанцію між політичною ідентифікаційною моделлю регіону Донбас та політичним

ідентифікаційним образом України, яким послуговувалися на Донбасі напередодні українсько-російського конфлікту.

Другим чинником, що сприяв інкорпорації Донбасу до зони інформаційного впливу Російської Федерації, є особливості самопозиціонування цього українського регіону в геокоординатах за віссю *Європа – Росія*. Європа як геополітична перспектива для Донбасу є недостатньо визначеною ані в категоріях політичного характеру, ані в категоріях повсякденності. На тлі порівняння невисоких показників підтримки євроінтеграційного курсу України як опозиційного політичного курсу інтеграційним процесам на пострадянському просторі (11,9 %) з рівнем поінформованості про ЄС (високий – 3,3 %; середній – 33,2 %; низький – 49,0 %), у 2011 р. 33,8 % мешканців Донбасу підтримували вступ України до ЄС (53,0 % – проти) [4]. Варто наголосити, що підтримка вступу до ЄС суттєво зростала, якщо для мешканців Донбасу не треба було визначатися між ЄС та СНД як опозиційними проектами, свідченням чого є й те, що 50,3 % хотіли отримувати більше інформації про ЄС, і тільки 21,9 % така інформація не цікавила [4]. На нашу думку, в разі поширення комплексу інформації про ЄС як про політичне та економічне об'єднання, що характеризується спільним розумінням прав людини, соціальності, визнання культурних особливостей усіх європейських регіонів, на Донбасі було б більше прихильників твердження, що інтеграція до ЄС може стати загальнонаціональною ідеєю, здатною об'єднати усі регіони України (підтримували таке твердження 28,4 %, не підтримували – 42,5 %, не визначилися з відповіддю – 29,1 %) [4].

Після початку російської агресії на Сході України погляди жителів Донбасу стосовно європейської інтеграції суттєво не змінилися, навіть не зважаючи на те, що у березні 2015 р. на території підконтрольного Україні Донбасу кількість населення, готового проголосувати за вступ до ЄС, вища (28 %), ніж у середньому по Східному регіону України (22 %, див. Рис. 1). Проте на Донбасі зазнали суттєвих змін політичні орієнтації щодо інтеграції України до Митного союзу, зокрема, порівняно з лютим 2014 р., у березні 2015 р. на Сході частка прихильників входження України до Митного союзу знизилася з 73 % до 31 % [6], а на Донбасі до 28 % [5].

Говнність громадян України голосувати за вступ до Європейського Союзу*

* Яким інтеграційним напрямом має йти Україна: референдуми щодо вступу до Митного союзу, Європейського Союзу, НАТО (травень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=530&page=2>

На нашу думку, поширені твердження, що Донбас максимально зорієнтований на інтеграцію з Російською Федерацією, є стереотипними та не повною мірою відображають реальний стан справ. Дійсно, Донбас є тим регіоном України, в якому ще у 2010–2012 рр. достатньо потужно фіксувалася ностальгія за радянським минулим у державно-політичному та соціальному вимірах (20,4 % прагнули відновлення СРСР, ще 28,3 % прагнули цього, але розуміли, що за сучасних умов це неможливо), 60,0 % виступали за вступ до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, а 87,3 % населення Донецька у 2012 р. вважали, що з боку Росії для України не існує загроз (5,2 % вважали, що такі загрози існують). Проте у період 2005–2012 рр. українсько-російські відносини тільки від 49,1 % до 63,9 % мешканців Сходу України оцінювали як добрі; 50,3 % розуміли, що Росія негативно ставиться до євроінтеграційних прагнень України; 34,4 % характеризували політику Росії стосовно України як невизначену та суперечливу [4]. Але найважливіші оцінки Донбасом політики Росії стосовно України полягають у

твердженні, що Російська Федерація має бажання покращити своє становище за рахунок сусіда: такої позиції дотримувалися 19,2 % мешканців регіону (для порівняння – на Заході України – 3,8 %). Результати соціологічних досліджень не підтверджують домінуючої першорядності для населення Донбасу соціокультурних основ зближення України та Росії, тут першість мали збіг економічних інтересів (44,0 %), спільне історичне минуле (42,2 %), родинні зв'язки між жителями (36,2 %) та політична воля керівників країн (35,0 %), тоді як близькість мов (13,1 %), релігія (4,0 %), близькість культур (19,5 %) за рейтингом посідали значно нижчі позиції [4]. Принагідно зазначимо, що до 2013 р. 87,0 % населення Донбасу не чули про активно поширювану в регіоні доктрину «русского мира» Патріарха Кирила [4].

Отже, на Донбасі проросійські орієнтації набували характеру політичних швидше тоді, коли населення регіону мало зробити геополітичний вибір у системі *Європа – Росія*. Навіть незважаючи на те, що військова агресія Росії на Донбасі стала одним з чинників радикального зменшення в регіоні частки тих, хто зорієнтований на геополітичний російський проект – Митний союз, добре та дуже добре до Росії ставилися 83 %, росіян [Росії – *Н. Р.*] – 91 %, керівництва Росії – 69 % [5] (для інших регіонів України характерним є відокремлення росіян, до яких позитивне ставлення зберігається, залежно від регіону, в межах 63 % – 81 %, від керівництва Росії, до якого добре та дуже добре ставляться, залежно від регіону, від 2 % на Заході України до 16 % на Півдні [5]).

Третім чинником, що сприяв інкорпорації Донбасу до зони інформаційного впливу Російської Федерації, є, на нашу думку, ті характеристики донбаської громади, які уможливили застосування сусідньою державою технологій інформаційного управління. Поряд з особливостями соціально-економічного, просторового, геостратегічного характеру, суттєве значення мають етнонаціональні характеристики території, стосовно якої застосовуються процеси інформаційного управління. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Донецькому регіоні мешкали представники 133 національностей, серед яких найбільш чисельними етнічними меншинами були росіяни – 38,2 %, греки – 1,6 %; білоруси 0,9 %; татари – 0,4 %; вірмени – 0,3 %; євреї – 0,2 % [7]. Проте українська статистична більшість була і залишається достатньо умовно

проукраїнською, що красномовно засвідчують такі оцінки: «Я багато разів переконувалась, що та меншина Донбасу, яку лише умовно можна назвати проукраїнською, складає приблизно 10 % його населення. А умовно – тому, що ці люди ніколи не демонстрували свою українськість публічно, керуючись інстинктом самозбереження. Вони спілкувалися на людях виключно російською, ніколи не вдягалися у вишиванки і не ходили на проукраїнські заходи» [8].

На тлі відсутності стабільних громадянських ідентичностей російська меншина Донбасу була зорієнтована на отримання інформації про політичне з російських інформаційних джерел. Наприклад, одна з кампаній, що надає послуги кабельного телебачення в Донецьку, пропонувала глядацькій аудиторії чотири пакети каналів – «Україна», «Стандарт», «Розширений» та «Ямал», з яких тільки у першому максимально представлені українські канали новинного характеру і який користувався найменшим попитом серед абонентів [9]. Рекламуючи ж три інших пакети, наголошувалося, що в них «зібрані УСІ російські інформаційні телевізійні канали, які не безпідставно можуть претендувати на звання телеканалу № 1 Російської Федерації. Ми не будемо перераховувати найбільш популярних ведучих та політичних діячів, легендарні передачі та рейтингові шоу з багатомільйонною аудиторією. Ми скромно перерахуємо ці канали – 1-й канал Росія; Весті і РТР-Планета, Євроньюз та РБК ТВ» [10; 11; 12]. Отже, зважаючи на достатньо високий споживацький попит на російський інформаційний продукт, Російська Федерація мала сформовану глядацьку аудиторію в Донецьку, стосовно якої могла активно використовувати найбільш дієвий засіб наочно-образного сприйняття політичної інформації – телевізійного інформаційного впливу, адже 83 % населення Донбасу дізнавалися новини саме з телевізійних каналів (друге місце займали Інтернет-ЗМІ (41%), на третьому місці – близькі люди, родичі, друзі, сусіди (24%) [13], причому 23,7 % населення Донбасу дивиться російські канали регулярно, 58,3 % – час від часу [14].

З розгортанням російської присутності на Донбасі змінилося ставлення до російських ЗМІ. Згідно з результатами опитування, проведеного КМІС 26–28 лютого 2014 р., у 37 % погіршилося

ставлення до російських ЗМІ. Однак на тлі того, що у 29 % опитаних погіршилося ставлення до українських ЗМІ, ставлення до російських ЗМІ швидше слід оцінювати як маніфестацію загального розчарування і песимізму, співвідношення російських і українських телеканалів в Донбасі практично не змінилося (українські загальнонаціональні телеканали 35 % вважали об'єктивними, 36 % – необ'єктивними, 22 % не могли відповісти і 7 % не користувалися цим джерелом інформації; російські телеканали 15 % опитаних вважали об'єктивними, 38 % – необ'єктивними, 17 % складно було оцінити об'єктивність і 29 % не користувалися цим джерелом) [13]. У жовтні 2014 р. російським ЗМІ довіряли 87 % населення Донбасу (середній показник в Україні – 31 %) [14], а у лютому 2015 р. вже тільки 26 % населення частини Донбасу, підконтрольної Україні, довіряли російським ЗМІ, 60 % – не довіряли [5]. Варто наголосити, що сьогодні чітко фіксується відмінність в оцінках об'єктивності джерел інформації між підконтрольними та непідконтрольними українській владі територіями Донбасу. Жителі підконтрольних Україні територій вважають українські джерела швидше правдивими, хоча значна частина сумнівається в їх правдивості, російські джерела – упередженими і необ'єктивними, тоді як жителі підконтрольних ДНР і ЛНР територій України дотримуються протилежного погляду. Отже, сьогодні Донбас як об'єкт інформаційного впливу є поділений на два сегменти. Однак навіть у сегменті, сформованому на території, підконтрольній Україні, немає єдності в орієнтаціях на українські джерела інформації, що насамперед вказує на відсутність стабільного та відтворюваного комплексу українських громадянських ідентичностей, які б зв'язували населення Донбасу з українською політичною нацією.

Донбас у дискурсі політичної еліти Російської Федерації. Одним з важливих аспектів перетину інформаційних та політичних процесів стає медіа-простір політичної еліти, що використовується як ресурс влади та безпосередньо впливає на змістовний контент ЗМІ. Медіа-простір політичної еліти розумітимемо як частину політичного простору, у якому сконцентровано погляди та політичні практики політиків, інтегрованих у систему вироблення та суспільного споживання масової інформації. Особливостями медіа-простору політичної еліти, наділеного багатьма елементами символічного простору політики, є його насиченість політичними

образами, символами, концептами, у яких відтворюються знання, переконання та ціннісні переваги, визначаються комунікативні наміри та технології їх практичної реалізації.

У найбільш широкому визначенні російський дискурс Донбасу є формою інформаційної політичної боротьби (експансії), що фіксується в медіа-просторі політичної еліти Російської Федерації за допомогою образів та символів, які відображають геостратегічні наміри Росії стосовно України. Тому це дослідження ґрунтується на ідеях конструктивістської парадигми, зокрема, ідеї про те, що держави як основні учасники міжнародних відносин наділені відчуттям «Я», тобто характеризуються унікальною ідентичністю, що формується насамперед дискурсом політичної еліти, зберігається у її медіа-просторі та транслюється за допомогою усього віяла сучасних комунікативних каналів. Як базовий метод дослідження дискурсу Донбасу в медіа-просторі політичної еліти Російської Федерації був обраний метод інтент-аналізу, що дозволяє визначати здатності слова спонукати до дії, враховуючи при цьому прихований підтекст висловлювань. Логіка методу інтент-аналізу зумовила послідовне визначення (1) функціональної спрямованості дискурсу політичної еліти Російської Федерації; (2) структурування основних інтенцій дискурсу, що позиціонуються в медіа-просторі еліти; (3) змістовної специфікації типових інтенцій політичної еліти, сукупність яких формує образ Донбасу, що транслюється засобами медіа-простору російської еліти. Відповідна методу інтент-аналізу джерельна база дослідження утворена комплексом офіційних виступів та промов президента Російської Федерації В. Путіна та стенограм засідань Державної Думи Російської Федерації за період 2014 – квітень 2015 р., що розуміються нами як офіційний сегмент медіа-простору політичної еліти Російської Федерації.

Зміст та характер поінформованості об'єкта інформаційного управління (у даному випадку Донбасу), його смислове навантаження визначаються офіційним дискурсом політичної еліти (насамперед президента та парламентарів), який задає контент масового інформаційного простору. М. Гаврилова, оцінюючи президента як суб'єкта політичної комунікації, наголошував, що однією з найважливіших характеристик президентського дискурсу є те, що «президентська промова інтерпретується як політична дія» [15, с. 257]. На користь

такої інтерпретації президентського дискурсу вказують і результати досліджень американської президентської риторики від Ф. Рузвельта до Дж. Буша-молодшого, здійснених Б. Вудом [16; 17; 18]. Науковець доводить, що президентський дискурс американської економічної політики безпосередньо впливає на всі рівні фінансових ринків – від сприйняття громадянами економічних новин до зовнішніх інвестицій та банківських відсоткових ставок. Такі наукові інтерпретації потенціалу президентських промов дозволяють наділяти дискурс В. Путіна, предметом якого є український Донбас, характеристиками смислового ядра, навколо якого відбувається формування/ поглиблення/деталізація смислів дискурсу російської політичної еліти, що транслюється в її медіа-просторі.

Насамперед охарактеризуємо функціональну спрямованість дискурсу політичної еліти Російської Федерації щодо Донбасу, тобто визначимо, до яких політичних дій спонукають промови російських політиків аудиторію, частина якої представлена громадянами України. Функціональна спрямованість дискурсу Донбасу В. Путіна розкривається через виокремлення певних тематичних блоків, ідеологічно підпорядкованих необхідності захисту інтересів росіян та російськомовного населення («... якщо ми побачимо, що це свавілля починається в східних регіонах, якщо люди попросять нас про допомогу, а офіційне звернення чинного легітимного президента у нас уже є, то ми залишаємо за собою право використовувати всі наявні у нас засоби для захисту цих громадян. І вважаємо, що це цілком легітимно» [19]).

Першим тематичним блоком були офіційні промови, в яких російський президент позиціонував своє ставлення до України як до незалежної («Ніколи не піддавав сумніву ту обставину, що Україна є сучасною повноцінною, суверенною європейською державою» [20]) та європейської («Це велика європейська країна з європейською культурою» [21]) держави. Проте, розгортання цієї тези В. Путіним вказує на декларативність таких оцінок, адже політик ставить під сумнів не сам факт незалежності України, а кордони, в яких вона існує сьогодні. Відповідаючи на питання Н. Баклі, журналіста «Файненшл таймс» щодо того чи є Донбас (журналіст використав путінську назву Новоросія) частиною України, В. Путін чітко сформулював своє бачення проблеми як позицію невизнання сучасних кордонів України. Російський

президент визначив три регіони України, існування яких в сучасних кордонах нашої держави він ставить під сумнів: (1) *Східні та південні області України*: «...історія формування України в її сьогоденні кордонах – це досить складний процес. А ви що, хіба про це не знаєте? Ви що, не знаєте, що в 1922 році частина земель, яку якраз ви і називаєте... загалом то, завжди історично називали ці землі Новоросією. Чому? Тому що це, по суті, був один регіон з центром у Новоросійську, тому називався Новоросією. Це Харків, Луганськ, Донецьк, Миколаїв, Херсон, Одеська область. Ці землі були в 20-ті роки, в 21– 22-му роках, при створенні Радянського Союзу передані від Росії Україні. Формулювання просте було в комуністів: для того, щоб підняти процентне співвідношення пролетаріату на Україні» [20]; (2) *Крим*: «У 54-му році Хрущов, який любив постукає чоботом в ООН, чомусь прийняв рішення передати Крим Україні. Зроблено це було тоді з порушенням навіть радянського закону. За чинними тоді нормативними актами, за законами Радянського Союзу, для того, щоб одну територію союзної республіки передати іншій союзній республіці, потрібно було рішення Верховної Ради одного і другого суб'єкта, тобто однієї республіки і другої. Цього не було зроблено, а що було зроблено? Простампували відповідним рішенням президії Верховної Ради РФСР і України, але не самого парламенту, а тільки президії» [20]; (3) *Західна Україна*: «А Ви що, не знаєте, чи що, що після Другої світової війни частина територій була прирізана до України як результат Другої світової війни? Частину відрізали від Польщі, від Угорщини, здається. Львів яким був містом, якщо не польським? Ви що, не знаєте про це, чи що?» [20]. Таким чином В. Путін вказував на обґрунтованість претензій Росії щодо Донбасу та Криму й провокував ревізіоністів Угорщини, Польщі та Румунії до актуалізації своїх територіальних претензій до України. Цей аспект функціональної спрямованості дискурсу В. Путіна підкріплюється офіційним позиціонуванням неможливості етнічного розмежування українців та росіян («мені здається, що російський та український народ – це практично один народ, от хто б чого не говорив» [22]) і визнанням специфіки Західного регіону України як найбільш європейського («Так, звичайно, є Галичина, є території, які примикають до Заходу, до Західної Європи. У них звичайно формувалися особливі відносини з католицьким світом, особливим

чином формувалися відносини зі своїми сусідами, там взаємне проникнення мов і культур» [22], однак вони не повинні «нав'язувати» свої погляди всьому народові України).

Другий тематичний блок в путінському дискурсі Донбасу представлений позиціями російського президента щодо форми державного устрою України, яка б відображала «специфіку інтересів», сформованих на Сході нашої країни. Необхідність федералізації В. Путін обґрунтовує «складним етнічним складом» [21] України. Не розуміючи «небажання деяких політичних сил на Україні навіть слухати про можливість федералізації» [21], російський президент визначає цей процес як одну з умов нормалізації відносин між Росією та Україною, оскільки тільки федералізація України здатна забезпечити дотримання законних прав та інтересів «росіян, які проживають на Україні, і тих людей, які вважають себе росіянами незалежно від того, що у них в паспорті написано. Людей, які вважають російську мову рідною мовою, а російську культуру рідною культурою і які відчують свій нерозривний зв'язок з Росією» [23]. Найбільш компактно ця категорія людей проживає на Донбасі, тому Росія вважає своїм обов'язком домогтися «щоб люди, які проживають на територіях [Донбас – *Н. Р.*], зрозуміли, що вони на щось мають право, що вони щось можуть вирішувати самостійно у своєму житті» [21]. Така інтерпретація прав громадян України, що проживають на Донбасі, провокує аудиторію оцінювати їх як безправних, що не можуть домогтися дотримання існуючих регіональних та етнічних інтересів і потреб у форматі існуючого державного устрою України.

Третім тематичним блоком дискурсу Донбасу є його функціональна спрямованість на підтримку регіональної ідентичності у формах та категоріях, що забезпечують її першорядний, порівняно з українською громадянською ідентичністю, характер. В. Путін позиціонував населення Донбасу як «великих патріотів своєї малої батьківщини» [23], залишаючи таким чином відкритим питання – а що є для населення Донбасу батьківщина в державному сенсі: Україна, Росія чи квазіполітичні утворення ЛНР/ДНР? На тлі позиціонування Донбасу як території, що не визначається російським президентом як територія України («введення в дію раніше прийнятого закону про особливий статус цих територій – Донецька і Луганська» [24]; «Спроби Києва чинити економічний тиск на Донбас,

блокувати його життєдіяльність лише ускладнюють ситуацію» [25]), та наділення Донецька і Луганська характеристиками політичного суб'єкта у взаємодії з Києвом («російська сторона виступає за налагодження стійких прямих контактів Києва з Донецьком і Луганськом, за продовження роботи в рамках контактної групи» [25]; «необхідні законні голоси, що представляють Донбас, які б взаємодіяли з владою у Києві» [20]) залишає в путінській аудиторії можливість обирати громадянську ідентичність тільки як російську або ЛНРівську/ ДНРівську.

На нашу думку, саме цей тематичний блок російського дискурсу Донбасу на символічному рівні виводить Донбас за межі державних кордонів України. Водночас, вкажемо на певну особливість путінського дискурсу Донбасу. Жоден виступ перед російською аудиторією, який інформаційно спрямовувався і на Донбас, не містив інтерпретації Донбасу як території України ані в політичному, ані економічному сенсах. Але у телефонних розмовах з європейськими політичними лідерами, зберігаючи позицію щодо політичного відмежування Донбасу від України («нагальна потреба налагодження прямого політичного діалогу Києва з представниками Донбасу» [26]; «важливість налагодження політичного діалогу між київською владою та представниками Донецька і Луганська» [27]; «особливу увагу приділено формуванню в рамках Контактної групи робочих підгруп, за допомогою яких здійснювати необхідний діалог між київською владою та представниками Донбасу» [28]), В. Путін говорить про Донбас як про територію України в економічному контексті («В. Путіним акцентовано пріоритетне значення... надання підтримки економічному відновленню постраждалих регіонів південного сходу України» [26]).

Комунікативному виведенню Донбасу за політичні кордони України та сферу українських громадянських ідентичностей в російському медіа-просторі сприяло й те, що громадяни України, які проживають в Донецькій та Луганській областях України, жодного разу не позиціонувалися президентом Росії саме як громадяни України. Натомість в президентському дискурсі Донбасу вони визначаються за допомогою нейтрального в політичному сенсі поняття «люди»: «І потрібно поважати людей, які живуть на південному сході України» [29]; «право на те, щоб сказати вирішальне слово, хто, як і з ким хоче жити, на яких умовах, має належати людям, які

живуть на цих територіях» [23]; «конституційна реформа, в якій повинні бути враховані законні права людей, які проживають на території Донбасу» [28]; «нам треба обов'язково подати сигнал тим людям, які живуть на південному сході України, вони повинні відчутти себе «а» – в безпеці і «б» – учасниками загальнополітичного процесу стабілізації в країні» [19]. Іншим разом, В. Путін публічно залишив за собою право введення російських військ у східні регіони України: «Ми вважаємо, що якщо ми навіть прийнемо рішення, якщо я прийму рішення про використання Збройних сил», то воно буде легітимним, повністю відповідатиме нормам міжнародного права та зобов'язанням Росії щодо захисту «тих людей, яких ми вважаємо близько пов'язаними з нами і історично, і в сенсі загальної культури, пов'язаними тісно в економічному плані. Це відповідає нашим національним інтересам – захистити цих людей. І це гуманітарна місія... ми не зможемо залишитися осторонь, якщо побачимо, що їх починають переслідувати, знищувати, піддавати знущанням. Дуже б хотілося, щоб до цього не дійшло» [19].

Російський парламентський дискурс Донбасу в частині визначення функціональної спрямованості є суттєво вужчим, аніж президентський. Зокрема, з трибуни Державної Думи Російської Федерації був підтриманий та емоційно розгорнутий загальний контекст тематичних блоків президентського дискурсу Донбасу – необхідність захисту росіян. Розглядаючи звернення до парламентів світу і міжнародних парламентських організацій із вимогою «звернути увагу і почати розслідування, відкрите і неупереджене розслідування злочинів на Південному Сході України», наслідки українського Майдану позиціонувалися як страшні для України в цілому («це призвело до геноциду росіян на всій території країни» [30]; «всі політичні репресії спрямовані тільки проти російських організацій, проти людей, які виступають, а це в основному росіяни. Там же немає репресій проти українського народу в цілому, репресії конкретно проти росіян!» [31]) та на рівні Донбасу зокрема (для «Справедливої Росії» абсолютно очевидно, що на Південному Сході України, у Донбасі, в Новоросії відбувається геноцид, і саме за етнічною ознакою» [30]). У більш м'яких, характерних для дипломатії, формах на етнічну природу конфлікту вказував С. Лавров, наголошуючи, що упродовж української кризи Росія послідовно прагнула допомогти Україні подолати цей важкий період її історії,

«досягти міцного миру і національної згоди в питанні про майбутнє країни, про її державний устрій, при якому всі українці відчували б себе комфортно, безпечно і гідно» [32].

Важливим відгінком функціональної спрямованості російського парламентського дискурсу Донбасу є те, що саме з російської парламентської трибуни голова комітету Державної Думи у справах СНД Л. Слущкий, наголошуючи на тому, що російський політикум виступає «за русский мир і проти тенденцій, що ведуть до його колапсу, які ми спостерігаємо в останні роки і які, на жаль, означають, що ми втягнуті в цивілізаційну, геополітичну сутічку», чітко визначив російські пріоритети щодо України: «Сьогодні момент істини щодо майбутнього Русского мира пов'язаний, звичайно, з Україною, зокрема з Південним Сходом України», тому російські парламентарі повинні мобілізувати потенціал міжнародної парламентської дипломатії «для справедливих оцінок, для мирного процесу, для майбутнього нашого з вами Русского мира!» [30]. Привертає увагу й те, що в жодному іншому офіційному зверненні чи виступі представника політичної еліти Росії досліджуваного періоду, «русский мир» не згадувався в контексті подій на Сході України.

Отже, для означення функціональної спрямованості дискурсу Донбасу російська політична еліта використала інформаційно-інтерпретаційну стратегію, зорієнтовану на такі форми комунікації з аудиторією, як інтерв'ю та «пряма лінія», які частіше за інші тиражувалися усіма видами ЗМІ. На нашу думку, поширення інформації саме в таких формах зумовлено бажанням транслювати не змістовно-фактичну інформацію, а її змістовно-концептуальне наповнення, яке розкриває аудиторії російське бачення зв'язків між явищами, фактами та подіями, що відбуваються на Сході України.

Окреслення функціональної спрямованості дискурсу дозволяє здійснити структурування основних інтенцій дискурсу Донбасу, що фіксуються в медіа-просторі російської політичної еліти. Згідно з принципами використання інвент-аналізу встановлено, що структура інтенцій дискурсу Донбасу утворена поєднанням прагнення до апологізації «ми» (створення позитивного образу російської еліти в контексті подій на Донбасі), критики «вони» (української влади як опонента Росії на Донбасі), апеляції до «третьої сторони» (Європи та США як потенційних арбітрів у вирішенні українсько-російського конфлікту).

Апологізація «ми» російської політичної еліти здійснюється в дискурсі В. Путіна в контексті інтересів Російської Федерації («ми повинні керуватися інтересами країни, з цього будемо виходити» [23]) та розкривається через низку характеристик позиції Росії стосовно Донбасу:

– *Ми робимо все можливе для Донбасу*: «Зі свого боку Росія зробить все, що від нас залежить, щоб конфлікт на сході України перейшов з сьогоднішньої військової фази у фазу обговорення за столом переговорів мирними і виключно дипломатичними засобами» [33];

– *Ми здійснюємо гуманітарну допомогу Донбасу*: «Російська сторона, у свою чергу, готова і буде надавати гуманітарну допомогу населенню Донбасу, страждаючому від гуманітарної катастрофи» [34];

– *Ми за мирне врегулювання конфлікту на Донбасі*: «Що стосується мінських домовленостей, це дуже важлива частина, і ми – за їх виконання...» [29];

– *Ми можемо впливати на Донбас, нашу позицію там беруть до уваги*: «Відомо, що значна частина електроенергетики України працює на донбаському вугіллі, але його досі не купують. Нас просили чинити тиск на південний схід України, на Донбас, з тим щоб гірники погодилися поставляти. Ми це зробили, але досі не купують. Чому?» [29]. Але дії політичного керівництва України не дозволяють «... нам, в Росії, так вибудувати роботу з людьми на південному сході України, щоб спонукати їх до повного виконання всіх домовленостей» [20];

– *Ми не втручаємося у внутрішні справи України*: «Ми, звичайно, не збираємося втручатися, це не наша справа нав'язувати Україні той чи інший спосіб поведінки. Але ми маємо право висловити свою думку» [23];

– *Ми за відновлення відносин з Україною*: «Ми будемо прагнути до того, щоб відновлювати відносини з Україною, це відповідає нашим інтересам» [23].

Варто наголосити, що, на відміну від функціональної спрямованості дискурсу Донбасу, апологезація «ми», здійснена В. Путіним, була розширена та конкретизована російськими парламентарями. Якщо дискурс В. Путіна в частині апологезації «ми» позначений минулим чи теперішнім часом та не містить посилів у

майбутнє, то парламентський дискурс апологезації «ми» зорієнтований виключно у майбутнє:

– *Ми повинні сприяти визнанню «ЛНР» та «ДНР»*: «... чи не здається вам, що одностороння відмова центральної київської влади від своїх зобов'язань є невеликим кроком по шляху визнання особливої публічної правової суб'єктності ЛНР і ДНР?... Безумовно, це факт, який цілком може бути використаний для обґрунтування зазначеної вами тези» [32];

– *Ми повинні змінити державний устрій України*: «Спроба зберегти унітарну Україну – це глухий кут, виходом з кризової ситуації є конфедералізація» [35]; «Ми повинні підтримати боротьбу громадян України за своє право на самовизначення» [34];

– *Ми повинні боротися за демократію в Україні*: «Ми сьогодні починаємо спільну з усіма фракціями, з усіма партіями роботу з захисту наших товаришів – тих, хто сьогодні на Україні дійсно бореться за ідеали демократії, ідеали свободи» [36]; «ми дійсно повинні почати кампанію з захисту тих, кого сьогодні піддає репресіям нинішня влада в Києві» [31];

– *Ми повинні йти далі, ніж Крим*: «Нам цей державний кордон¹, навпаки, не потрібен, нам потрібно далі рухатися, а ця межа... рано ще робити її назавжди! (Оплески. Шум у залі.)» [37].

На тлі визначених вище прийомів апологезації «ми», які позначені високим рівнем конфліктогенного потенціалу, достатньо сміливою можна вважати позицію глави президентської ради з прав людини М. Федотова, який на засіданні Ради з розвитку громадянського суспільства і прав людини, яке відбулося в Кремлі під головуванням В. Путіна, зауважив, що завдання Росії полягає в демілітаризації суспільної свідомості, а не в демобілізації: «Тільки перейшовши від інформаційної війни до інформаційного взаєморозуміння, ми зможемо поступово відновити братерські, дружні

¹ Федеральним законом Російської Федерації «Про ратифікацію Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів» та федеральним конституційним законом «Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя» визначався кордон між Україною та Російською Федерацією.

відносини між народами Росії та України. Взаємна ворожнеча – це катастрофа для обох країн, це безглуздість» [38]. М. Федотов запропонував частіше показувати на російському телебаченні фільми за творами М. Гоголя і створювати передачі про творчість Т. Шевченка, запрошувати українських артистів, письменників, художників, учених. Правозахисник висловив думку, що стереотипи підозрливості і ворожості, які поширюються в російському інформаційному просторі, неминуче ведуть до інтелектуального зубожіння, тому їм на зміну повинні повернутися відкритість і прагнення до співпраці. Але ця позиція не може бути включена до комунікативних форм апологезації «ми», оскільки вона не поширювалася російськими ЗМІ, тоді як українські Інтернет-ЗМІ її активно тиражували.

Критика української влади як інтенція дискурсу Донбасу політичної еліти Росії побудована на опозиції російському «ми». Тобто, українська сторона, насамперед політична еліта України, позиціонується як така, що надає перевагу силовим, а не консенсусним, традиційним для Європи, методам розв'язання конфліктів: «Я знову закликаю владу України негайно припинити бойові дії, зупинити вогонь, сісти за стіл переговорів з представниками Донбасу, вирішувати всі проблеми, що накопичилися виключно мирним шляхом» [34]; «Ми не бачимо бажання у наших партнерів у Києві, у влади насамперед, розв'язати проблему взаємин з південним сходом країни за допомогою мирного політичного процесу, за допомогою переговорів» [20]; «На жаль, ми поки бачимо тільки продовження спроб, елементів тиску, а реального бажання вирішувати [питання] політичними засобами поки немає» [23]. Опозиційна російському «ми» Україна наділяється рисами ворога, який не має бажання врегулювати внутрішньополітичний конфлікт та позбавляється навіть потенційних ознак партнера Російської Федерації з врегулювання ситуації на Донбасі. При цьому, як свідчить апологізоване «ми» російської еліти, вона самопозиціонує себе як сторону, що вчиняє реальні кроки з врегулювання ситуації на Донбасі.

Путінський дискурс Донбасу, позиціонуючи Україну як «слабку, розділену державу» [20] поширює в медіа-просторі комунікативно вибудовану штучну дистанцію між українською владою та українським народом. В. Путін стверджував, що українська

влада, яка зорієнтована на війну, фактично протистоїть українському народу, тоді як «Ми допомагаємо людям, насамперед, – ми допомагаємо українському народу» [23]; українська політична еліта позиціонується ним як підтримувана ззовні «партія війни», що продовжує штовхати «український народ у безодню національної катастрофи» [25].

Використана В. Путіним дискурсивна тактика врахування ціннісних орієнтацій реципієнтів інформації в парламентських інтенціях дискурсу Донбасу підсилювалася тактикою звернення до емоцій аудиторії. Україна як найбільш загальний образ «вони» характеризувалася в категоріях «найбільш репресивного режиму ХХІ століття», який послуговувався принципом «хочеш говорити російською – ворог, не вклоняєшся бандерівським символам – ворог, пропонуєш федералізацію своєї країни – також ворог» [39]. Російські парламентарі, реалістично оцінюючи ціннісну систему своєї аудиторії та її очікування в частині «необхідності захисту» росіян Донбасу, створюють образ України як такої, що «змирилася з тим, що втратила Донбас, і зараз головне завдання – вбити якомога більше людей там» [30], «бомбардування Донецька та Луганська відбуваються щодня» [40], викликаючи озлоблення та ненависть [41].

Іntenції дискурсу Донбасу, що фіксуються в медіа-просторі російської політичної еліти, як «третьої сторони», до якої апелюють усі суб'єкти конфлікту на Сході України, визначили Європу та США. Однак, якщо традиційно «третья сторона» в конфлікті позиціонується як нейтральна, то російська еліта наголошувала, що українська криза та воєнні дії на Донбасі є наслідком «спроб США і їх західних союзників – які визначили себе переможцями в холодній війні – нав'язувати всюди свою волю» та результатом реалізації програми ЄС «Східне партнерство», зорієнтованої на те, щоб «відірвати ряд держав колишнього Радянського Союзу від Росії, поставити їх перед штучним вибором «з Росією чи з Європою». Тобто, США та ЄС, будучи «третьою стороною» визначаються як такі, що «підтримали державний переворот у Києві» [25].

Дискурс В. Путіна насичений контекстом, у якому США та ЄС позиціонуються як партнери по взаємодії у врегулюванні ситуації на Донбасі тільки під час Мінських зустрічей. Так, російський президент констатував «велику роль» Президента Франції та канц-

лера ФРН у пошуках компромісу під час Мінських зустрічей [42], а про необхідність ведення переговорів та припинення воєнних дій говорить як про спільно вироблену позицію: «Ми багато разів говорили і з керівництвом Сполучених Штатів, і з керівництвом європейських країн – необхідно терміново припинити братовбивчу війну та сісти за стіл переговорів» [22].

Проте якщо дискурс В. Путіна паритетно позиціонував США та ЄС як «третю сторону» в конфлікті на Донбасі, то російські парламентарі ЄС взагалі не наділяють будь-якими функціями, а США характеризується ними в максимально агресивних мовних конструкціях («війна сьогодні потрібна і Америці: США завжди виходили з криз і піднімали свою економіку на військових конфліктах» [40]; «Ця ситуація [на Донбасі – *Н.Р.*] ясно демонструє нам те, що Америка досі живе і мислить у парадигмі холодної війни, в парадигмі стримування Росії» [43]), що швидше спонукає аудиторію розуміти цю країну як джерело українсько-російського конфлікту.

Поряд з позиціонуванням основних інтенцій дискурсу Донбасу в медіа-просторі політичної еліти Росії відбувалося постійне оцінювання подій у цьому регіоні України. Зокрема, В. Путін наголошував на тому, що «ми спостерігаємо повну блокаду Донбасу. Це стосується фінансової сфери (відключена банківська система), це стосується виплат соціальних допомог та пенсій (нічого не платять).... Можна сказати, що українська сьогоднішня влада – вона своєю рукою сама відрізає від себе Донбас...» [23]. Російські депутати оцінюють процеси, що відбуваються в українському Донбасі, насамперед як такі, що потребують активного політичного та військового втручання Російської Федерації («Сьогодні в Донбасі гинуть наші брати, і ми повинні не ухилятися, не займатися якимись окремими питаннями, а більш рішуче надати їм підтримку» [44]; «Треба бути більш агресивними зовні, захищаючи Донбас» [44]; «від нас чекає підтримки поранений Донбас» [45]; «Народ Луганщини та Донеччини повинен отримати необхідну політичну, гуманітарну та іншу допомогу Російській Федерації» [46]; «І максимальну допомогу надати Луганській народній республіці, Донецькій, визнати їх,... надавати найпотужнішу, у тому числі військово-технічну, допомогу нашим співвітчизникам, Донбасу і Луганську» [47]). Привертає увагу той факт, що нейтральне

визначення громадян України, які проживають у Донбасі, за допомогою поняття «люди», яке активно використовується в дискурсі В. Путіна, під час оцінки подій російськими парламентарями замінюється більш емоційно привабливими для аудиторії російського інформаційного простору «наші брати» та політично означеними «народ» та «ЛНР», «ДНР». Цей аспект дискурсу, на нашу думку, вказує на потенційні політичні наміри російської еліти щодо Донбасу – активна державна підтримка ДНР та ЛНР, які не повинні привести до обурення російського суспільства «з приводу здачі Донбасу» [48].

З'ясування змістовної специфікації типових інтенцій дискурсу окремих представників політичної еліти Росії дозволяє визначити образ Донбасу, який санкціоновано російською елітою для тиражування ЗМІ. Зауважимо, що в дискурсі російської еліти циркулює, як це не парадоксально, два образи Донбасу – перший призначений для трансляції всередині Росії та на Донбасі, окремі його елементи використовуються для поширення по всій території України; другий призначений для трансляції під час міжнародної взаємодії.

Для першого варіанта образу Донбасу характерне позиціонування Донецька та Луганська як етнічно однорідних територій, на яких домінують росіяни («це не просто місто Донецьк, а повсталий російський народ» [30]), тому весь сенс конфлікту в тому, «що вони не хочуть забувати російську мову, втрачати російську мову, втрачати зв'язки з Росією» [31]. В межах цього образу фіксуються безапеляційне визнання ЛНР та ДНР («ми визнали підсумки референдуму, і президент, і міністр закордонних справ про це говорили, і ми в Думі говоримо про це» [30]) та вимога їх визнання іншими суб'єктами міжнародних відносин («це Луганська народна республіка і Донецька народна республіка... І ніякого слова «самопроголошені» бути не повинно» [50]). Важливим для розуміння намірів та дій Росії на Донбасі є встановлення елементів переконання аудиторії в тому, що «народ Донбасу не зламається» [45], «змінити що-небудь і змусити людей думати і діяти по-іншому вже неможливо!» [39], отже, завданням Російської Федерації є надання допомоги ЛНР та ДНР шляхом введення на Донбас російських миротворців [40]. Політичні дії України з захисту своєї території, відновлення цілісності держави оцінюються як «геноцид народу

Новоросії», що супроводжується «політичними репресіями наших співвітчизників» [31].

На тлі одностайного схвалення дій Росії на Донбасі поодинокі заяви російських парламентарів, навіть виголошені з парламентської трибуни, залишаються на периферії медіа-простору політичної еліти, отже, не поширюються в інформаційному просторі. Наприклад, позиція, висловлена російським депутатом В. Федоткіним, у якій ставиться під сумнів обґрунтованість та доцільність підтримки українських сепаратистів («Вас ніколи не лякало, що опитування, проведені на початку цього року на Україні, і в Східній, і в Західній, показали, що менше половини населення інших територій на Україні хотіло б приєднатися до Росії? Тільки в Донбасі за приєднання було 43 %, а в інших територіях – 20 %, 15 %, тобто не хотіли б українці об'єднуватися з Росією, вони хотіли б мати самостійність, вони хотіли б мати нормальні умови життя, але чомусь не з Росією» [49]) не була поширена жодним російським ЗМІ.

Фактом підтвердження існування ще одного образу Донбасу, заснованого на інтенціях дискурсу політичної еліти Росії, є твердження, що «відхід Російської армії від полів битв» буде розцінюватися усім міжнародним співтовариством «не як прояв мирлобності, а як слабкість з відповідними наслідками для репутації Росії» [59, с. 7], зміст якого підсилюється визнанням російської військової присутності на Донбасі: «Нагорі, звичайно, всіляко відхрещуються від твердження, що Росія підтримує ополченців Новоросії, може, це й правильно в тактичному плані, проте всі визнають, що в Донбасі і в Луганську воюють тисячі добровольців з Росії» [51]. У міжнародному інформаційному просторі дискурс російської політичної еліти не позначений використанням понять ДНР та ЛНР, які замінюються поняттям «південно-східні регіони України» («... ми вживаємо [у зверненні до парламентів світу – автор Н.Р.] ті висловлювання, які використовуються сьогодні міжнародними організаціями, в міжнародному праві стосовно цих територій» [52]; «Ми ... уникаємо крайніх формулювань, оскільки працюємо в постійному форсованому режимі з десятками парламентів світу і хочемо, щоб нас зрозуміли, зрозуміли, де правда [52]). На нашу думку, лексичний вихід за межі Сходу України вказує, що материковий Південь України є зоною інтересів російської зовнішньої політики та потенційним полем

використання технологій інспірації конфлікту, подібних до апробованих на Донбасі.

Здійснений аналіз дискурсу Донбасу в медіа-просторі політичної еліти Росії доводить, що він побудований на принципах тотальної за медіа-ефектом та агресивної за характером пропаганди. Неможливість використання в російському інформаційному просторі незалежних джерел інформації, жорстка цензура та інформаційна ізоляція значної частини росіян сприяли утвердженню практики здійснення політичного контролю не тільки за самим дискурсом у Росії, а і його виробленням та продукуванням конкуруючих смислів. Саме цим пояснюється відсутність опозиційних путінському баченню тверджень щодо подій на Сході України. Ті ж поодинокі заяви незгоди, зважаючи на відсутність можливості утвердження в медіа-просторі російської політичної еліти альтернативних позицій, залишалися непоміченими в середовищі російських журналістів та проігнорованими в елітному середовищі.

Концептуальною основою дискурсу Донбасу в медіа-просторі політичної еліти Російської Федерації є ідея «розділеного народу» (росіяни Росії та росіяни України; росіяни та українці), коли принцип етнічної єдності в політичному сенсі домінує над принципом громадянської ідентичності. Послугування цим принципом призвело до того, що Крим та східні регіони України почали публічно позиціонуватися як території, що не можуть належати Україні, оскільки були штучно при'єднанні. Смисли дискурсу Донбасу, що продукуються російською політичною елітою та циркулюють в її медіа-просторі є основою мас-медійного маніпулювання та міфологізації Донбасу російськими ЗМІ.

Мас-медійне маніпулювання та політична міфологізація Донбасу в інформаційному просторі Російської Федерації. Процес мас-медійного маніпулювання та політичної міфологізації Донбасу в інформаційному просторі Російської Федерації відбувається за допомогою достатньо поширеного в політичній практиці прийому моделювання політичної проблеми. У визначенні смислових особливостей інформаційного маніпулювання в російських ЗМІ ми спираємося на теоретичні висновки політологічних досліджень, в яких доведено, що застосування прийому моделювання політичної проблеми в інформаційному просторі тих аудиторій, яким були нав'язані

ті чи інші моделі проблеми, з більшою імовірністю спиратимуться на них, міркуючи над змістом самої проблеми [53; 54].

В інформаційному просторі, створюваному російськими ЗМІ, активно поширюються три міфологеми, за допомогою яких у населення Донецького регіону України були сформовані та підтримуються сепаратистські політичні позиції. Концептуально, перша міфологема може бути вкладена в змодельовану в офіційному сегменті російського інформаційного простору політичну проблему – *всі етнічні росіяни України є співвітчизниками для Росії*. Розгортання цієї міфологеми здійснюється за допомогою категорії «співвітчизники», яка була закладена в основу низки цільових державних програм Російської Федерації [55; 56; 57]. За російським законодавством співвітчизник – це особа, що народилася в державі, проживає або проживала в ній і володіє ознаками спільності мови, історії, культурної спадщини, традицій і звичаїв, а також нащадки зазначених осіб по прямій низхідній лінії. Відповідно, до співвітчизників зачисляють: (1) російських громадян, які постійно перебувають за межами території Російської Федерації; (2) осіб та їхніх нащадків, які проживають за межами території Російської Федерації і належать до народів, що історично перебувають на території Російської Федерації, а також зробили вільний вибір на користь духовного, культурного і правового зв'язку з Російської Федерації. Осіб, чий родичі по прямій висхідній лінії раніше проживали на території Росії, в тому числі (а) осіб, що перебували у громадянстві СРСР, що проживають у державах, які входили до складу СРСР, отримали громадянство цих держав або стали особами без громадянства; (б) вихідців (емігрантів) з Російської держави, Російської республіки, РФСР, СРСР і Російської Федерації, що мали відповідну громадянську належність і стали громадянами іноземної держави або особами без громадянства [58].

Визнання своєї належності до співвітчизників Російською Федерацією позиціонується як акт самоідентифікації, підкріпленої громадською чи професійною діяльністю зі збереження російської мови, мов народів Росії, розвитку російської культури за кордоном, зміцнення дружніх відносин держав проживання співвітчизників з Російською Федерацією, підтримки громад-

ських об'єднань співвітчизників і захист прав співвітчизників або іншими засобами вільного вибору цих осіб на користь духовного і культурного зв'язку з Росією [59]. На практиці ж самоідентифікація в статусі співвітчизника ототожнюється російським політикумом з російською етнічною ідентичністю. Зокрема, в інтерв'ю директора Департаменту роботи зі співвітчизниками за кордоном МЗС Росії А. Макарова порталу RuBaltic.Ru у жовтні 2014 р. у відповіді на питання щодо офіційної статистики російських співвітчизників у країнах Балтії та Україні було заявлено: «У Прибалтиці – більше 1,3 млн. співвітчизників, на Україні – приблизно 6 млн. Ці дані могли помітно змінитися внаслідок недавніх подій на південному сході України, близьких за своєю суттю до громадянської війни. Але, в усякому разі, на Україні знаходиться наша найбільша закордонна громада» [60].

Російська Федерація завжди стимулювала співвітчизників до утворення громадських об'єднань, члени яких отримують документи, що підтверджують їх членство в громадських об'єднаннях співвітчизників. Варто наголосити, що з переліку 47 організацій співвітчизників, наведених на офіційному сайті Посольства Росії в Україні, жодна з них не була створена як регіональна організація Донбасу [61]. Однак у Донецькій та Луганській областях були зареєстровані відділення майже всіх всеукраїнських громадських організацій, що позиціонувалися Посольством Росії в Україні як громадські організації співвітчизників – Всеукраїнская общественная организация «Национально-культурный творческий Союз русских журналистов и литераторов»; Всеукраїнская общественная организация «Русская Община Украины»; Всеукраїнская общественная организация «Русский Совет Украины»; Всеукраїнское национальное культурно-просветительское общество «Русское собрание»; Украинское общество русской культуры «Русь»; Всеукраїнская общественная организация «Союз Православных граждан Украины»; Украинская ассоциация преподавателей русского языка и литературы (УАПРЯЛ); Всеукраїнская общественная организация «Русская школа»; Всеукраїнское объединение граждан «Русское движение Украины»; Международная общественная организация «Верное казачество»; Всеукраїнское общественное объединение «За Украину, Беларусь и Россию».

Категорія «співвітчизники» найбільш активно використовується в інформаційному супроводі діяльності Федерального агентства у справах СНД, співвітчизників, що проживають за кордоном, та з міжнародного гуманітарного співробітництва (Росспівробітництво) [62], яке має два представництва в Україні – в Києві та Одесі [63; 64] (до 1 серпня 2014 р. функціонувало ще одне відділення у Сімферополі, яке припинило свою діяльність через «входження Криму до складу Російської Федерації» [65]). В офіційних документах Росспівробітництво позиціонувалося як «основний державний інститут, що реалізує найважливіші зовнішньополітичні завдання, спрямовані на зміцнення «м'якої сили» та міжнародного престижу Росії» [66]. Для забезпечення мас-медійного супроводу діяльності Росспівробітництва між ним та Загальноросійською громадською організацією працівників засобів масової інформації «МедіаСоюз» у квітні 2011 р. була укладена угода про спільні узгоджені дії з забезпечення російськими ЗМІ реалізації програм Росспівробітництва у сфері науки, культури, освіти та підтримки російської мови за кордоном, зокрема, і отримання Росспівробітництвом інформації про ситуацію та тенденції в сфері масової інформації [67]. Такий тандем заклав основи для вироблення та активного поширення тих міфологем, які потенційно споживатимуться на Донбасі реципієнтами російських ЗМІ.

З-поміж усіх напрямів діяльності Росспівробітництва інформаційно агресивними стосовно України загалом та Донбасу зокрема можна визначити підтримку (захист) співвітчизників за кордоном шляхом зміцнення спільного гуманітарного простору. З початком російської агресії на Сході України в російському інформаційному просторі активно поширюється інформація про те, що становище співвітчизників Донбасу, які «встали на захист російської мови, цінностей російської культури, своїх традицій, звичаїв і способу життя від зазіхань націоналістів» в Україні «викликає особливу тривогу» та «гостру стурбованість російського керівництва» [60]. Російські інформаційні ресурси посилаються на дискусію, що відбулася в рамках п'ятої Всеукраїнської конференції організацій російських співвітчизників, у якій брали участь близько 100 делегатів з усіх регіонів України [68], наголошуючи, що на ній

обговорювали проблеми «збереження та відновлення руху співвітчизників в Україні», «важке становище російськомовної громади», переслідування її активістів, політику витіснення «всього російського» з громадського і культурного простору країни, «повну байдужість державних органів у відповідь на спроби звертатися до них з проблематики національних меншин» у контексті очікування прийняття низки додаткових обмежувальних заходів стосовно них [69]. Така інформація є політичним обманом та дезінформацією споживачів російського інформаційного продукту, оскільки (1) вивчення матеріалів п'ятої Всеукраїнської конференції організацій російських співвітчизників доводить, що увага учасників конференції була сконцентрована на інших проблемах, насамперед на проблемі «свразійської інтеграції та ролі організацій російських співвітчизників у сприянні інтеграційним процесам» [68]; (2) на момент проведення цієї конференції – грудень 2013 р. – проблема Донбасу загалом та російської етнічної меншини Донбасу під кутом зору порушення прав співвітчизників не могла бути порушена.

Одним з механізмів захисту співвітчизників Росспівробітництвом позиціонувалася програма з переселення до Російської Федерації [70], зміст якої активно поширювався російськими ЗМІ. Упродовж 2011–2014 рр. кількість анкет від громадян України, поданих для участі у цій програмі, була незначною. У 2011 р. громадянами України було подано 2366 (7,9 % від загальної кількості) анкет на переселення до Росії за програмою переселення співвітчизників [71], 2012 р. – 3492 (7,2 %) [72], 2013 р. – 3646 (9,3 %) [73], 2014 р. – 6870 (7,6 %) [74]. Однак у першому півріччі 2015 р. кількість анкет суттєво зростає і становить 27348 (50,5 % від загальної кількості) [75]. Зауважимо, що (1) ці цифри не слід сприймати як абсолютні показники, оскільки подання однієї анкети передбачає подання документів сім'ї, тож у середньому для визначення абсолютної кількості українських громадян, що взяли участь у програмі добровільного переселення до Російської Федерації в статусі співвітчизників, кількість анкет варто множити на 3,4; (2) у відкритому доступі відсутні дані щодо кількості учасників програми періоду 2011–2013 рр., які проживали на Донбасі. Така конкретизація з'явилася пізніше та мала загальний (без розбивки за місяцями

чи кварталами) характер. Зокрема, за даними моніторингу Федеральної міграційної служби Російської Федерації в період з 1 квітня 2014 р. по 24 серпня 2015 р. на територію цієї країни в'їхали 1053209 «громадян південного сходу України», з яких 6045 звернулися з клопотанням про надання статусу біженця, 389686 – з заявою про надання тимчасового притулку, 244386 – для оформлення дозволу на тимчасове проживання, 136512 – із заявою про участь у Державній програмі сприяння добровільному переселенню співвітчизників на територію Росії з-за кордону (разом з членами сім'ї), 115214 – із заявою про надання громадянства Росії, 54636 – для оформлення дозволу на проживання [76].

В інформаційному просторі Російської Федерації, активним сегментом якого є територія Донбасу, наведені кількісні дані інтерпретувалися, по-перше, як позитивний результат реалізації державної програми підтримки співвітчизників. Зокрема, інформація Інтерфаксу про те, що більше «600 тисяч жителів Донбасу, які втекли від бойових дій, вирішили залишитися жити в Росії» [77], на тлі тези, розміщеної на титульній сторінці Міграційної служби Російської Федерації у вигляді цитати В. Путіна («Потрібно буде забезпечити міграційний приплив на рівні близько 300 тисяч осіб на рік. У першу чергу за рахунок залучення на постійне проживання в Росію наших співвітчизників... Ми повинні... розробити набагато дієвіший і масштабніший набір заходів підтримки людей, які хочуть повернутися на свою історичну Батьківщину...» [70]), наповнюється саме таким смислом. По-друге, «переселені співвітчизники» позиціонуються в російському інформаційному просторі як частина російського суспільства, інтегрована за допомогою *освітніх практик* («Близько 20 тисяч дітей, які прибули до Росії з територій Донецької та Луганської народних республік, з 1 вересня навчатимуться в російських школах і дитячих садах... Тішити, що діти, які прийшли, закріпилися в наших школах» [78]; «Для вступу в російські університети абітурієнтам з Луганської та Донецької народних республік не потрібно буде складати Єдиний державний іспит. Виші приматимуть їх за атестатами. Проте охочим вчитися в Росії доведеться здати вступні іспити» та підтвердити статус співвітчизника [79]) та *сфери зайнятості* («Нас дуже добре зустрів роботодавець.... Робота прекрасна! Мало того, що зарплата у мене

набагато вища середньої по місту, так я ще працюю і за своєю спеціальністю» [80]) до російського суспільства.

Оцінюючи результати використання міфологеми *всі етнічні росіяни України є співвітчизниками для Російської Федерації* та визначаючи перспективи роботи зі співвітчизниками, голова Росспівробітництва вважав, що діяльність у цій сфері потребує суттєвих інновацій, адже досвід діяльності на українській території доводить, що «ризиковано у всьому покладатися на дуже важливі, але все ж таки статичні чинники на зразок історичних коренів, збереження російської мови або російських діаспор – самі собою вони ще нічого не гарантують. Як не дає ефекту спроба механічно нарощувати нашу гуманітарну присутність на Україні або в інших важливих для нас країнах» [81]. Переосмислена російська позиція підтримки співвітчизників є політично небезпечною для України, адже в діяльність Росспівробітництва активно інтегрується практика формування серед росіян Донбасу ідентифікації себе не як етнічної меншини України, а як регіональної етнічної більшості, яка «повинна виборювати власні інтереси, висувати своїх лідерів» [82].

Друга міфологема, яка активно циркулює в російському інформаційному просторі, змістовно відповідає змодельованій на офіційному рівні політичній проблемі – *Донецька та Луганська області України (Новоросія) не повинні перебувати в складі України*. В російському інформаційному просторі активно поширюється комплекс інформації, завданням якого є визнання права за Донбасом на відокремлення від України та власну державність. Поперше, Донбас інтерпретується як *альтернативний варіант української державності*: «У Новоросії зараз виникла альтернативна державність.... державність міцна, народна та така, що набагато більше відповідає прагненням громадян усієї України» [83]. Розгортаючи цю ідею, російські ЗМІ підкреслюють, що «жителі повсталого Донбасу» є громадянами України, отже мають право поширювати свої ідеї на всю іншу територію України, вимагаючи «цілісності, але на антинацистських принципах» [83]. Такий варіант альтернативної української державності, що вкладається в параметри політичного проекту, позиціонується як громадянська війна та виключає можливість громадської оцінки дій «ДНР» та «ЛНР» як сепаратистських та терористичних тими, хто перебуває в зоні інформаційного впливу російських ЗМІ. Принципово важливим, на нашу думку, є те, що в

російському інформаційному просторі не приховується факт підготовки та реалізації російського проекту «Новоросія» в Україні («Проект Новоросія», можливо, і існував як «політичний», або точніше, як зараз висловлюються, «політтехнологічний» проект. І в такій якості він дійсно може бути «відкритий», «переформатований», «заморожений» або «закритий» [84]), однак паралельно реципієнти інформації російських мас-медіа вводяться в оману твердженнями, що «Проект Новоросія» є не тільки російським політичним проектом, а й «історичним феноменом», політичною та державною реальністю, сформованими волею народу Новоросії. Тому, «навіть Кремль, не може «згорнути» Новоросію. Навіть якщо відмовиться від якогось «проекту» під цією назвою» [84].

По-друге, функціонування такої міфологеми забезпечується позиціонуванням *Новоросії* як факту відновлення історичної справедливості, що в російському інформаційному просторі здійснюється за допомогою (1) створення неіснуючих геоконструкцій – Південний Схід України як самостійний геополітичний регіон Новоросія («Новоросія у складі Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької, Одеської, Миколаївської та Херсонської областей (Велика Новоросія)» [85]); (2) апеляції до російських імперських моделей ідентичності, що начебто є найбільш характерними для Донбасу («У Новоросії домінує індустріальний тип культури і російська мова, як мова імперської та радянської індустріалізації. Будь-які спроби знищення укоріненої ідентичності приречені на провал... Сьогодні південний схід намагається відновити історичну самобутність,... надати цій самобутності характеру державності» [86]); (3) позиціонування Донбасу як невід'ємної частини «русского мира» («ополченці на Донбасі захищають цю концепцію [русский мир – Н. Р.] як цілком собі конкретну, а не абстрактну категорію, яка виражається в тих самих словах: Батьківщина, віра, історія, свій будинок, солідарність» [87]) та Російської Федерації («Новоросія – звичайний російський регіон, однопорядковий з Сибіром, Примор'ям, Помор'ям або Кубанню, який лише зигзагом історії опинився відрізанним від нас біловезькими кордонами» [88]).

По-третє, російськими ЗМІ була змодельована *дискусія про імовірність повернення Донбасу до складу України*, під час якої в інформаційний простір вкидалися позиції з різним політичним

навантаженням: (1) Донбас ніколи не повернеться / не буде повернений до складу України («Зрозуміло, що ані ополчення, ані більшість населення не бачать свого життя з Києвом: занадто багато крові пролито, занадто багато Київ приніс страждань населенню в Донбасі – і бомбардуваннями, і приниженнями, і економічною блокадою [89]); (2) Донбас не повернеться / не буде повернений до складу України через неможливість його економічного відновлення («повернення Донбасу означає необхідність його відновлення в умовах жорстокої партизанської війни. Для цього необхідні величезні фінансові витрати, а в українського уряду недостатньо коштів навіть для своєї території» [90]; «Україна не має ресурсів, необхідних для відновлення нормальної економічної життєдіяльності в регіоні в прийнятні терміни» [91]); (3) Донбас може повернутися до складу України, але це не відповідає інтересам населення Донбасу («Для Новоросії же ідеальним – і найменш кривавим – варіантом стане її вступ, за кримським сценарієм, до складу Російської Федерації. Саме цього, а не народних республік спочатку хотіли більшість людей Донбасу» [90]; «Самі жителі Донбасу та інших частин Новоросії хочуть для себе шляху Криму, а не шляху Придністров'я (Придністров'я, втім, теж не хоче для себе «шляху Придністров'я» [88]) та інтересам Росії («Проте Москва кілька разів підкреслювала те, що не бачить Донбас російським. Як, втім,... не бачить його і українським» [90]); (3) Донбас повернеться до складу України. Остання політична позиція отримала найбільше смислових інтерпретацій в ЗМІ, але жодна з них не передбачала, що таким чином буде відновлена цілісність України. Частіше за все умовами повернення Донбасу до складу України російські ЗМІ називали прямі переговори української сторони з керівництвом «ДНР» та «ЛНР» про умови припинення війни та майбутній державний устрій, який має бути змінений та закріплений Конституцією України («ДНР» і «ЛНР» мають особливий автономний статус; відносини з центральною владою в Києві будуються відповідно до договору про розмежування повноважень; зовнішньоекономічні відносини та пріоритети «ДНР» і «ЛНР» закріплюються в договорі з центральною українською владою) [92, с. 64; 84]. Хоча в російському інформаційному просторі доволі активно поширювалася ідея, що повернення Україною Донбасу з урахуванням окремих вимог «ДНР» та «ЛНР» відбудеться через бажання політичної

помсти «непокірному регіону («Україна нарешті може формально погодитися на будь-яку «автономію» Донбасу, на будь-яку «федералізацію» – аби мати можливість ввести в непокірні Донецьк і Луганськ свої «федеральні» війська, «федеральну» поліцію, «федеральну» прокуратуру і почати масову зачистку» [92, с. 65]).

Певною мірою, як наслідок функціонування міфологеми *Донецька та Луганська області України (Новоросія)* не повинні перебувати в складі України можна навести результати соціологічних досліджень, проведених КМІС у лютому – березні 2015 р. на територіях, підконтрольних українському Донбасу та у «ЛНР» та «ДНР», стосовно макрополітичної ідентифікації населення Донбасу.

Таблиця 3.1

**Макрополітичні ідентичності населення Донбасу,
лютий – березень 2015 року***

Донбас (регіони України)	«ДНР» та «ЛНР»
Статус Донбасу	
Області у складі України з такими ж правами, які вони мають зараз (37,7 %)	Донбас лишається в Україні на тих правах, що й раніше (12 %)
Області у складі України, але з розширеними правами в економічній, соціальній, і гуманітарній сферах (37,9 %)	Децентралізація для Донбасу (20 %)
Автономні республіки у складі України (10,7 %)	Автономія Донбасу (18 %)
Незалежні держави (3,1 %)	Незалежність Донбасу (26 %)
Автономні республіки у складі Росії (0,6 %)	Донбас входить до складу Російської Федерації (16 %)
Області у складі Росії (0,6 %)	
Важко відповісти (9,8 %)	Важко сказати (8 %)

* Складено за: Українське суспільство (травень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=529&page=2>

Дані, наведені у Таблиці 3.1 вказують на те, що на території Донбасу, підконтрольних «ДНР» та «ЛНР», де збережено використання моделі інформаційного управління Російської Федерації, порівняно з територіями українського Донбасу, для

населення більшою мірою характерні орієнтації на незалежність Донбасу (26 % проти 3,1 %) та входження Донбасу до складу Росії (16 % проти 1,2 %). Для Донбасу в цілому характерною є й позиція, що «для моєї області буде краще, якщо вона відділиться від України» (22 %), тоді як для Сходу України як макрорегіону така позиція характерна тільки для 4 % населення [5]. Отже, результативність російської пропаганди, в основу якої покладено принципи мас-медійного маніпулювання та міфологізації проблеми політичного конфлікту, є достатньо високою та в кількісному вимірі в лютому 2015 р. у Донецькій області становила 50 пунктів зі 100, Луганській – 38 [93].

Третя міфологема, яка активно використовується в процесі мас-медійного маніпулювання аудиторією російських ЗМІ, відтворює зміст змодельованої проблеми нелегітимності української влади – *українська влада є радикальною стосовно Донбасу та антиукраїнською* («радикали, що захопили владу в Києві,... вкинули Україну в хаос і кровопролиття, розв'язали братовбивчу війну на Південному Сході» [94]; «Влада воює з власним народом, а називає це війною з Росією» [95]; «Київська хунта обстрілює мирне населення Новоросії, застосовує заборонені види зброї, проводить відвертий геноцид російського населення Донбасу» [96, с. 45]; «Прийнята стратегія насильницького придушення Донбасу, аби не давати ніяких громадянських і політичних прав його населенню. Для цього продовжуватиметься політика військового захоплення, або підпорядкування шляхом гуманітарної катастрофи, для якої вкрай важливим є постійні артилерійські обстріли мирного населення» [97, с. 60]). Особливістю цієї міфологеми є те, що вона ґрунтується на використанні високоасоціативних концептів соціальної пам'яті [98], які за умови постійного відтворення в комунікативній сфері зливаються в єдиний концепт семантичної пам'яті, що артикулюється ЗМІ. Актуалізація в російському інформаційному просторі елементів семантичної пам'яті, основою яких є концепти соціальної пам'яті (наприклад, «Донець годує Київ», «Донець не чують у Києві»), сприяла ствердженню в масовій свідомості населення Донбасу потрібних російському політикуму очікувань («повернення Донбасу до Росії») і політичних намірів (політизація регіональної

ідентичності та виведення її за межі української громадянської ідентичності шляхом створення «ДНР» та «ЛНР»).

Одним з потужних інструментів мас-медійного маніпулювання, яке активно використовується російськими ЗМІ, є поширення результатів соціологічних досліджень з метою спотворення реальної інформації. Наприклад, посилаючись на результати дослідження, проведеного функціонуючою в Україні Соціологічною групою «Рейтинг» (дата проведення не зазначалася), на сторінках періодичного видання «Україна: інформаційно-аналитический мониторинг», вказується, що 42 % українців підтримують створення єдиної держави у складі України, Росії та Білорусі [99, с. 14], маючи при цьому «вкрай негативні асоціації зі своєю країною» (від 70 % до 80 % опитаних асоціюють Україну з безробіттям, бідністю, корупцією та великим розривом між бідними та багатими; 60 % – з економічною кризою; 40 % – з деградацією [99]). Такі результати «вказують» не тільки на кризу української державності чи відсутність віри українців у свою державу, а декларують «необхідність» та «неминучість» її зникнення як держави, особливо, якщо взяти до уваги, що поряд з Заходом, Центром, Північчю, Півднем та Сходом України, як окремий регіон визначається «Донбас» у складі Донецької та Луганської областей [99]. Проте в архіві досліджень, розміщеного на сайті Соціологічної групи «Рейтинг» (24.05.2005 – 26.08.2015) результатів такого дослідження не наведено, а Донбас як окремий регіон України, який використовується одночасно з традиційним геоподілом ц соціологічному дослідженні, не позиціонується [100].

Отже, мас-медійне маніпулювання в інформаційному просторі Російської Федерації здійснювалося за допомогою двох інструментів міфологізації політичних процесів та явищ: по-перше, шляхом використання трьох базових міфологем щодо політичного минулого, теперішнього та майбутнього Донбасу (*всі етнічні росіяни України є співвітчизниками для Росії; Донецька та Луганська області України (Новоросія) не повинні перебувати в складі України; українська влада є радикальною стосовно Донбасу та антиукраїнською*); по-друге, шляхом використання недостовірних результатів соціологічних досліджень. За допомогою використання

цих інструментів міфологізації політичних процесів на Донбасі Російській Федерації вдалося (1) сформувані у населення цього регіону та відтворювати в часі хибну уяву про його місце та роль у структурі політичних відносин в Україні; (2) згенерувати в масовій політичній свідомості сепаратистські політичні позиції.

Необхідність швидкого геополітичного вибору населенням Донбасу, за існування сформованого комплексу нестабільних громадянських ідентичностей, сприяла перетворенню Донбасу на зону інформаційного впливу Російської Федерації. Наведені результати соціологічних досліджень вказують на те, що елементами критичності позначені не тільки оцінки ЄС, а й певні аспекти Росії як сусідньої держави. Однак, якщо інформаційна присутність Росії на Донбасі є постійною та має системний, чітко структурований за цільовими аудиторіями характер, що нав'язує необхідні для Російської Федерації знання про російський геополітичний простір, то українські інформаційні кампанії стосовно євроінтеграції України мали епізодичний характер та соціально вузьку аудиторію. Важливим, на нашу думку, фактором, що уможливив російське інформаційне управління на Донбасі, є готовність сприймати інформацію російською мовою швидше, ніж українською.

На тлі відсутності комплексної регіональної політики в Україні, яка б враховувала специфічні регіональні інтереси, сформовані в нашій державі (а для Донбасу це, зокрема, і отримання інформації російською мовою з українських джерел під українським кутом зору), та була зорієнтована на управління регіональними інтересами за домінування державних, Донбас став активним споживачем політичного обману. На нашу думку, сьогодні для України найбільш важливим завданням, є по-перше, повернення Донбасу в інформаційний простір України, насамперед як реципієнта інформації з українським громадянським контентом. Саме це сприятиме тому, що міфологеми дискурсу Донбасу, характерні для медіа-простору російської політичної еліти, не будуть користуватися політичним попитом у цьому регіоні України. По-друге, смислове наповнення українського інформаційного простору повинне працювати на

випередження в постановці чи інтерпретації внутрішньополітичних проблем, що зведе до мінімуму кількість тих, хто реагуватиме на моделі політичних проблем, продукованих та поширюваних ЗМІ інших країн, та унеможливить перетворення українського інформаційного простору на об'єкт інформаційного управління іншою державою. По-третє, незважаючи на активно впроваджувану політику децентралізації в Україні, яка передбачає передання низки повноважень державного управління місцевому самоврядуванню, вважаємо, що паралельно має відбуватися процес вироблення регіональної політики України, сконцентрованої навколо проблеми необхідності управління регіональними інтересами в парадигмі нівелювання політичних ризиків. По-четверте, зважаючи на те, що ядром інформаційного впливу, навколо якого утворюються концентричні кола інших споживачів інформації, завжди є чітко визначені цільові аудиторії (у контексті нашого дослідження – це цільова аудиторія, визначена Росією як співвітчизники та громадські організації співвітчизників), в Україні повинна бути запроваджена система більш чіткого статистичного та аналітичного опису діяльності національно-культурних товариств.

1. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйпе – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.

2. Тернер Дж. Социальное влияние / Дж. Тернер. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

3. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э.Р. Пратканис. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.

4. Соціологічні опитування. Регіональний розподіл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=120

5. Українське суспільство (травень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=529&page=2>

6. Яким інтеграційним напрямком має йти Україна: референдуми щодо вступу до Митного союзу, Європейського Союзу, НАТО (травень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=530&page=2>

7. Доля І. Соціокультурні аспекти діяльності національних меншин у процесі європейської інтеграції України: регіональний вимір / І. Доля.

Регіональний філіал НІСД у м. Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/December2009/13.htm>

8. Магрицька І. Хто ж залишився на Донбасі / І. Магрицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26781372.html>

9. Список каналів доступних при установці комплекта супутникових антен для просмотра пакета безплатного супутникового ТВ «Україна» в Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donetsktv.at.ua/index/paket_ukraina/0-15

10. Список каналів доступних при установці комплекта супутникових антен для просмотра пакета безплатного супутникового ТВ «Стандарт» в Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donetsktv.at.ua/index/paket_standart/0-16

11. Список каналів доступних при установці комплекта супутникових антен для просмотра пакета безплатного супутникового ТВ «Розширений» в Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donetsktv.at.ua/index/paket_rasshirenyj/0-17

12. Список каналів доступних при установці комплекта супутникових антен для просмотра пакета безплатного супутникового ТВ «Ямал» в Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donetsktv.at.ua/index/paket_jamal/0-18

13. Більш ніж третина жителів південного сходу України розчарувалася в російських ЗМІ – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/256212.html>

14. Довіра до українських та російських ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425&page=5>

15. Политическая коммуникативистика: теория, методология и практика / под ред. Л. Н. Тимофеевой. – М: РАПН, РОССПЭН, 2012. – 237 с.

16. Wood B. D. The Politics of Economic Leadership: The Causes and Consequences of Presidential Rhetoric / B. D. Wood. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007. – 232 p.

17. Wood B. D. The Myth of Presidential Representation / B. D. Wood. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 240 p.

18. Wood B. D. Presidential Saber Rattling: Causes and Consequences / B. D. Wood. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 203 p.

19. Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине. Глава государства встретился с представителями средств массовой информации и ответил на ряд актуальных вопросов, касающихся, в частности, ситуации на Украине. 4 марта 2014 г.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20366>

20. Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». Владимир Путин принял участие в итоговой пленарной сессии XI заседания Международного дискуссионного клуба «Валдай». Тема заседания – «Мировой порядок: новые правила или игра без правил?». 24 октября 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46860>

21. Интервью немецкому телеканалу ARD. Владимир Путин ответил на вопросы представителя немецкого телеканала ARD Хуберта Зайпеля. Запись интервью состоялась 13 ноября во Владивостоке. 17 ноября 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47029>

22. Всероссийский молодёжный форум «Селигер-2014». Владимир Путин посетил 10-й Всероссийский молодёжный форум «Селигер-2014». 29 августа 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46507>

23. Прямая линия с Владимиром Путиным. В прямом эфире телеканалов «Первый», «Россия 1», «Россия 24», радиостанций «Маяк», «Вести FM» и «Радио России» вышла специальная программа «Прямая линия с Владимиром Путиным». 16 апреля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/49261>

24. Переговоры в «нормандском формате». В Минске состоялась встреча Владимира Путина, Ангелы Меркель, Франсуа Олланда и Петра Порошенко по урегулированию ситуации на Украине. На заключительном этапе к ним присоединилась спецпредставитель председателя ОБСЕ в Контактной группе по урегулированию ситуации на Украине Хайди Тальявини. 12 февраля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47664>

25. Интервью египетской газете «Аль-Ахрам». В преддверии визита в Арабскую Республику Египет Владимир Путин дал интервью египетской газете «Аль-Ахрам». 9 февраля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47643>

26. Телефонный разговор с Федеральным канцлером Германии Ангелой Меркель. По инициативе германской стороны состоялся телефонный разговор Владимира Путина с Федеральным канцлером Федеративной Республики Германия Ангелой Меркель. 10 января 2015 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47464>

27. Телефонные разговоры с Ангелой Меркель и Франсуа Олландом. Владимир Путин в телефонных разговорах 25 января с Федеральным канцлером Германии Ангелой Меркель и 26 января с Президентом Франции Франсуа Олландом обсудил резко обострившуюся ситуацию на юго-востоке Украины. 26 января 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47526>

28. Телефонный разговор с Ангелой Меркель, Франсуа Олландом и Петром Порошенко. Состоялся телефонный разговор Владимира Путина с Федеральным канцлером Федеративной Республики Германия Ангелой Меркель, Президентом Французской Республики Франсуа Олландом и Президентом Украины Петром Порошенко. 30 апреля 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/49378>

29. Большая пресс-конференция Владимира Путина. Общение главы государства с журналистами транслировали телеканалы «Первый», «Россия 1», «Россия 24», радиостанции «Радио России», «Маяк», «Вести ФМ». На пресс-конференцию были аккредитованы 1259 российских и иностранных журналистов. 18 декабря 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/47250>

30. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 10 октября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4144/>

31. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 04 апреля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4057/>

32. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 19 ноября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4177/>

33. Обращение Президента России Владимира Путина. 21 июля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46262>

34. Президент России Владимир Путин обратился к ополчению Новороссии. 29 августа 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46506>

35. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 13 мая 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4078/>

36. Встреча с членами фракций политических партий в Государственной Думе. В Ялте состоялась встреча Владимира Путина с членами

фракций политических партий в Государственной Думе. 14 августа 2014 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46451>

37. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 20 марта 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4045/>

38. Заседание Совета по развитию гражданского общества и правам человека. В Кремле под председательством Владимира Путина прошло заседание Совета при Президенте по развитию гражданского общества и правам человека. 14 октября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/46786>

39. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 8 апреля 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4262/>

40. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 10 апреля 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4266/>

41. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 21 ноября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4181/>

42. Заявления для прессы и ответы на вопросы журналистов по итогам российско-венгерских переговоров. 17 февраля 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/47706>

43. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 22 апреля 2015 г <http://transcript.duma.gov.ru/node/4272/>

44. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 28 января 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4218/>

45. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 20 марта 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4248/>

46. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 13 мая 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4078/>

47. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 17 июня 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4103/>

48. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 20 мая 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4087/>

49. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 20 мая 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4087/>

50. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 10 июня 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4096/>

51. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 23 января 2009 г., N 69 (1042) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/408/>

52. Здание Государственной Думы. Стенограмма заседания 10 октября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transcript.duma.gov.ru/node/4144/>

53. Entman R. M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm // *Journal of Communication*. – 1993. – № 43. – P. 51–58.

54. Gamson W. *Talking Politics*. – New York: Cambridge University Press, 1992. – 293 p.

55. Программа работы с соотечественниками, проживающими за рубежом, на 2015 – 2017 годы, утвержденная распоряжением Правительства Российской Федерации от 19 ноября 2014 года № 2321-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rs.gov.ru/sites/default/files/programma_raboty_s_sootech_2015-2017_3.pdf

56. Федеральная целевая программа «Русский язык» на 2011-2015 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rs.gov.ru/node/355>

57. О мерах по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом. Указ Президента Российской Федерации от 22 июня 2006 года № 637 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/prav_obespech/ukaz_N637.pdf

58. О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом. Федеральный закон от 24 мая 1999 г. № 99-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=150465;fld=134;dst=1000000001,0;rnd=0.9265291846822947>

59. Памятка соотечественнику, желающему принять участие в Государственной программе по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом. – М., 2014. – 62 с.

60. Интервью директора Департамента по работе с соотечественниками за рубежом МИД России А. А. Макарова порталу RuBaltic.Ru, 1 октября 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/bab3c4309e31451cc325710e004812c0/f8fc1db1e5367e2444257d660035ef2 c!OpenDocument>

61. Организации соотечественников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://embrus.org.ua/ru/compatorganization>

62. Положение о Федеральном Агентстве по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству (в ред. Указов Президента Российской Федерации от 13.11.2009 № 1285, от 27.12.2010 № 1622, от 04.01.2012 № 21, от 08.05.2013 № 476). Утверждено Указом Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. № 1315 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rs.gov.ru/node/243>

63. О представительстве [Одесса] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukr-odessa.rs.gov.ru/node/1>

64. О представительстве [Киев] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukr.rs.gov.ru/node/11>

65. Информационная справка о развитии сети российских центров науки и культуры (РЦНК). Москва, 5 сентября 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rs.gov.ru/sites/default/files/informspravka_o_razvitii_seti_rcnk_metelev.pdf

66. Концепция продвижения российского образования на базе представительств Россотрудничества за рубежом. 27 марта 2014 г. Утверждена Министром иностранных дел Российской Федерации С. В. Лавровым 27 марта 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=EXP;n=613149;frame=122>

67. Соглашение о сотрудничестве между Федеральным Агентством по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству и Общероссийской общественной организацией работников средств массовой информации «МедиаСоюз» 19 апреля 2011 г., №0052/С [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rs.gov.ru/about/document/7217>

68. V Всеукраинская конференция организаций российских соотечественников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://r-u.org.ua/?p=6079>

69. Вступительное слово Министра иностранных дел России С. В. Лаврова на заседании Правительственной комиссии по делам соотечественников за рубежом, Москва, 24 декабря 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-dgprch.nsf/bab3c4309e31451cc325710e004812c0/44257b100055de84c3257db80037e68e!OpenDocument>

70. Государственная программа по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом. Утверждена Указом Президента Российской Федерации

от 22 июня 2006 г. № 637 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/prav_obespech/ ukaz_N637 .pdf

71. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих на территории вселения субъектов Российской Федерации за 2011 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/2011.pdf>

72. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих на территории вселения субъектов Российской Федерации в IV квартале 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/4_kv_2012.pdf

73. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих на территории вселения субъектов Российской Федерации в IV квартале 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/4kv_2013.pdf

74. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих на территории вселения субъектов Российской Федерации в IV квартале 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/4_kv_2014.pdf

75. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих на территории вселения субъектов Российской Федерации в I квартале 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/1kv_2015.pdf

76. Информация о ситуации в отношении граждан Украины и лиц без гражданства, покинувших территорию страны в экстренном и массовом порядке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/foreign_national/grazhdanam_ukrainy/info_o_situatsii_v_otnoshenii_grazhdan_ukrainy/

77. Сотни тысяч беженцев с Украины решили остаться в Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.interfax.ru/russia/46314>

78. Около 20 тысяч детей из ДНР и ЛНР пойдут в российские школы и детсады [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/world/20150821/1198908005.html#ixzz3kNcWQASj>

79. Выпускники ДНР и ЛНР смогут поступить на бюджет в российские вузы без ЕГЭ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finam.info/blog/43574971768/Vyipuskniki-DNR-i-LNR-smogut-postupit-na-byudzhet-v-rossiyskie-v>

80. Татарченко Д. «На Украине больше не работают законы» [16.07.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=1356>

81. Интервью руководителя Федерального Агентства по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству (Россотрудничество) К. И. Косачева газете «Ведомости», опубликованное 13 марта 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/bab3c4309e31451cc325710e004812c0/44257b100055de8444257c9a0033baee!OpenDocument>

82. Украинская трагедия. Можно ли было ее предотвратить? Работа над ошибками правовыми и политическими (Семинар Института стран СНГ, 4 декабря 2014 г., гор. Москва) // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. – № 1–2 (101–102), январь – февраль. – С. 74–80.

83. Ефимова Е. «На Украине миллионы людей верны своей русской идентичности и за это подвергаются преследованиям». 03.04.2015 / Е. Ефимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=1172>

84. Третьяков В. Закрыт ли проект «Новороссия» [РИА Новости 26 мая 2015 г.] / В. Третьяков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/columns/20150526/1066532532.html>

85. Митяев Д. Новороссия – императив новой экономической модели / Д. Митяев // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. – № 1-2 (101-102), январь-февраль. – С. 46–48.

86. Скоробогатый П. Второе рождение Новороссии / П. Скоробогатый // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. – № 1-2 (101-102), июнь. – С. 51–54.

87. Фролова А. Сергей Пантелеев: События на Украине принципиально изменили сам подход к понятию «русский мир» / А. Фролова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=1027>

88. Холмогоров Е. Выбор Донбасса / Е. Холмогоров // Известия. – 2014. – 4 ноября.

89. Лейбин В. Донбасс: Россия не уйдет в сторону [25 мая 2015] / В. Лейбин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expert.ru/expert/2015/22/donbass-rossiya-ne-ujdet-v-storonu/>

90. Беседин П. Бойня номер бесконечность / П. Беседин // Известия. – 2015. – 20 января.

91. Широ́в А. Экономический потенциал Новороссии / А. Широ́в // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. - № 1-2 (101-102), июнь. – С. 55–58.

92. Имеется ли реальная возможность возвращения ДНР и ЛНР в состав украинского государства? // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. – № 1-2 (101-102), январь-февраль. – С. 64 – 66.

93. Індекс результативності російської пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510&page=3>

94. Выступление статс-секретаря – заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации Г. Б. Карасина на восьмом Европейском русском форуме, Брюссель, 1 декабря 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/bab3c4309e31451cc325710e004812c0/44257b100055de84c3257da1005d657d!OpenDocument>

95. Сметанина С. «Киевская власть воюет с собственным народом, называя это войной с Россией» / С. Сметанина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=1211>

96. Айвазов А. Новороссия – это наш Сталинград! / А. Айвазов // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. – № 1–2 (101–102), июнь. – С. 42–45.

97. Как Вы считаете, возможна ли полноценная реализация минских договоренностей в современных условиях? // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2015. - № 1-2 (101-102), январь-февраль. – С. 60-62..

98. Anderson C. A. Human aggression / C. A. Anderson, B. J. Bushman // Annual Review of Psychology. – 2002. – Vol. 53. Issue 1. – P. 27–51.

99. На перепутье или интеграционные ребусы [Социология] // Украина: информационно-аналитический мониторинг. – 2013. – № 5–6 (83–84), июнь. – С. 14–15.

100. Архів [Сайт Соціологічної групи «Рейтинг»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ratinggroup.com.ua/ru/products/politic/?filter=1>

РОЗДІЛ 4. ГРОМАДСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ АНТИУКРАЇНСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ

Російсько-український конфлікт, що вже понад рік триває в Донбаському регіоні, має два базові виміри: реальний та віртуальний. Упродовж 2014–2015 років українці стали свідками, з одного боку, прямого військового вторгнення на територію суверенної держави, з іншого – жертвою безпрецедентної антиукраїнської пропаганди. Саме тому події, що ескалувалися 2014 р., дістали назву гібридної війни. Інформаційний компонент цієї війни був надзвичайно вагомим та визначальним як для перебігу конфлікту, так і для реагування на нього громадськості в Україні й поза її межами.

Як зазначив український письменник та публічний діяч Ю. Андрухович, «конфлікт на Донбасі – це насправді війна культур. Їхня називається «русский мир», а наша «Вільна європейська Україна» [1]. Характерною особливістю антиукраїнської інформаційної війни стало те, що проти України було застосовано весь арсенал технології репресивного дискурсу – засоби масової інформації послідовно відкидали усі факти, які суперечили офіційній версії Кремля щодо трактування політичних подій в Україні. Принципова поверховість у висвітленні конфлікту на Донбасі стала своєрідним алібі навіть для всесвітніх медіа, чий авторитет не піддавався сумніву. Так, наприклад, британська корпорація BBC наголошувала на коректності поняття «громадянська війна» щодо характеристики подій на Донбасі. Відповідне трактування BBC офіційно використала у відповідь на скаргу журналіста О. Северина, яку він розмістив на власній сторінці у Facebook. «Ми розуміємо, що ви вважаєте невідповідним застосування терміна «громадянська війна» для характеристики ситуації в Україні... Тим не менш, бойові дії українців проти українців за майбутнє своєї країни є досить масштабними, щоб виправдати використання цього терміна» [2]. Разом з тим, на сьогодні жодний міжнародний документ, що стосується подій в Україні, не містить терміна «громадянська війна», тож позначення збройного конфлікту на Донбасі як «громадянської війни» є риторичною провокацією, інформаційним фальсифікатом, що спрямований на руйнування проєвропейського

політичного курсу України, формування образу українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей.

Такий контекст інтерпретації подій в Україні є дієвим механізмом виключення з поля уваги світової громадськості фактора російського зовнішнього впливу на дестабілізацію ситуації на Донбасі. На цьому, зокрема, наголошувала головний редактор німецького видання Bild Online Дж. Рейчелт, стверджуючи, що практика інтерпретації конфлікту в Україні як «Bürgerkrieg» (громадянської війни) є яскравим прикладом злагодженої та ефективної пропагандистської машини. «Більшість німецьких видань, у томі числі і моє, саме так робить. Але в Україні немає громадянської війни. Цей термін прямо запускає путінська пропагандистська машина, яка показує війну як внутрішнє питання України, але не як акт агресії. Називати такі дії «громадянською війною» – це значить принижувати націю, яку атакували, принижувати наших читачів та нашу професію. У наших публікаціях – не місце для мови пропаганди. Пропаганда продовжує війни. Пропаганда є притулком для вбивства. Пропаганда руйнує свободу преси» [3]. Таким чином, без прямого оголошення війни українська нація стала жертвою потужної російської експансії, передовсім у форматі активної роботи антиукраїнської пропагандистської машини, на яку, за свідченням В. Зеленіна, українського експерта з інформаційних технологій, «Москва витрачає 5 мільйонів доларів щодня» [4].

Засаднича мета пропаганди – загострення соціокультурних протиріч, популяризація «мови» ворожнечі, із притаманним поділом суспільства на «Своїх» та «Чужих», створення своєрідної паралельної реальності із систематичною дезінформацією та підривом довіри до ЗМІ. Так, згідно з опитуванням, проведеним Центром Разумкова у березні 2015 р.^{*}, рівень довіри громадян до українських ЗМІ є критично низьким: зовсім не довіряють українським ЗМІ 17%

^{*} Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

опитаних, переважно не довіряють 26,6% респондентів, що сумарно становить понад 43% громадян [5]. Аналогічне опитування, проведене центром Разумкова у грудні 2014 р. *, засвідчило дещо вищий кредит довіри до ЗМІ: зовсім не довіряли українським ЗМІ 15,3% опитаних, переважно не довіряли 23,9% респондентів [6]. Таким чином, українська громадськість демонструє тенденцію до зниження довіри до засобів масової інформації, заперечуючи їх авторитетність як агентів впливу та протидії антиукраїнській інформаційній агресії, і загалом – як джерела достовірної та всебічної інформації про перебіг суспільно-політичних подій у країні. Значною мірою така девальвація суспільної довіри зумовлена поширеною практикою використання «джинси» на телебаченні, радіомовленні, пресі. Так, наприклад, у межах одного випуску новин «Факти тижня» від 25 січня 2015 р. тема захисту Донецького аеропорту по-різному трактувалася ведучою і кореспондентом на місці подій: у підводці озвучувалася цифра 246 днів оборони летовища, а безпосередньо у сюжеті називалася цифра 242 дня, після чого журналістом було акцентовано увагу глядачів на «десятках знищених» найманців з Чечні під час одного зі штурмів аеропорту. Як доказ таких даних було наведено синхрон невідомого чоловіка, відвернутого від камери, який засвідчив, що «загинуло... дуже багато» [7], і саме це партикулярне свідчення стало основою для умовиводу журналіста, без звернення до ширшої доказової бази підтвердження зазначеного факту. Таким способом через засоби масової інформації насаджувалися панічні настрої, культивувалося нерациональне та однобічне сприйняття реальності. Громадськість у цій структурі комунікації переважно виступала не стільки активним суб'єктом контрпропаганди, скільки пасивним реципієнтом інформаційних атак на Україну та свідком маніпулятивного «жонглювання» фактами та версіями подій у коментарях незліченних аналітиків, журналістів, очевидців. Неготовність нації до консолідованої роботи щодо протидії антиукраїнській інформаційній війні стала однією з причин поглибленої дезінтеграції українського суспільства.

* Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 р. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Разом з тим, важливо, що українські громадяни чітко усвідомили роль Російської Федерації у дестабілізації ситуації на Сході України. Соціологічне опитування, проведене Центром Разумкова з 6 по 12 березня 2015 р. *, засвідчило, що, відповідаючи на запитання «Як Ви оцінюєте позицію Росії в конфлікті на Сході України?», 71,8% українців визнали Росію державою-агресором, стороною конфлікту, лише 8,4% були переконані, що Росія не причетна до подій на Сході України, не є стороною конфлікту, 19,8% опитаних не визначилися з відповіддю [8]. Отже, російська експансія в Україні має очевидний характер для переважної більшості українських громадян. В умовах зниження довіри до ЗМІ та визнання переважною більшістю українців Росії стороною конфлікту на Донбасі, частина українців формує мережу альтернативних, неформальних інформаційних каналів, що спрямовані на руйнування директивного мислення та некритичного сприйняття суспільно-політичних подій в Україні. Як зазначав директор соціологічної служби Центру Разумкова А. Биченко, «дедалі більше людей готові брати відповідальність на себе і діяти самостійно... на цьому етапі прогресивність і рівень розвитку суспільства випереджає прогресивність і розвиток державного апарату. І, швидше за все, суспільство підтягне рівень державного управління до своїх значно збільшених і усвідомлених потреб» [9]. Цю тенденцію до партикулярної участі в громадському житті підтверджував, зокрема, і Ю. Андрухович: «Я ж натомість дію майже винятково індивідуально. Я, можливо, теж активіст, але не громадський, а індивідуальний... Це така паралельна дипломатія, робота з громадською думкою західних країн. Ми ж так чи сяк будемо разом, тому на їхню громадську думку обов'язково треба впливати» [1]. Таким чином актуалізується важлива потреба суспільного менеджменту – позиціонування українців як консолідованої, мирної нації.

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 7 по 16 серпня 2015 року. Було опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Однак ця «паралельна дипломатія» не є панацеєю для більшості українців, це засвідчують дані соціологічного опитування «Протидія російській пропаганді в регіоні конфлікту» [10], яке було проведене з 26 по 28 лютого 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення громадської організації «Телекритика». Дослідження репрезентувало громадську думку міського населення в п'яти областях: Харківській, Одеській, Херсонській, Донецькій та Луганській (включно з районами, що на момент опитування не контролювалися українською владою). Як засвідчило дослідження, основним джерелом інформації про стан справ в Україні для мешканців південно-східних регіонів є телебачення: 83% респондентів дізнаються новини з програм загальнонаціональних каналів. Близько третини опитаних стверджують, що можуть приймати російський канал «РТР», такий самий показник у «НТВ» та «ОРТ», «РБК» «ловлять» 17%. Мешканці підконтрольних Україні територій вважають українські джерела в цілому скоріше правдивими, російські – упередженими та необ'єктивними. Представники територій «ДНР-ЛНР» дотримуються протилежних поглядів. Тож російська пропагандистська машина впевнено перемагає на тимчасово окупованих територіях Донбасу. У інших південно-східних регіонах найбільш провокативні меседжі російської пропаганди не користуються підтримкою. Так, найменш популярним є твердження про те, що Майдан – це фашистський переворот. З ним погоджуються 27% і не погоджуються 54% респондентів. Разом з тим, оцінка наслідків Майдану в регіоні конфлікту досить песимістична. Переважна більшість, 66% респондентів, вважає, що головними наслідками Майдану є анексія Криму, збройне протистояння на Донбасі та економічна криза в Україні, не погоджуються з цим тільки 15%. Незважаючи на розчарування українською владою, ідеї сепаратизму на територіях, підконтрольних Україні, не набули масової підтримки. 84% опитаних вважають, що Донбас має залишитися в складі України. У «ДНР-ЛНР» 50% респондентів бажають відділитися, 50% готові розглянути можливість лишитися за умови зміни статусу цієї території [10]. Тож громадська оцінка перспектив розвитку української державності є дуже суперечливою.

Водночас в Україні динамічно формується громадське середовище, яке здійснює окремі важливі заходи з протидії антиукраїнській інформаційній війні. Так, український кризовий медіа-

центр став ініціатором запуску у березні 2015 р. інформаційного сайту UKRAINE UNDER ATTACK [11], на якому акумулюється перевірена інформація про російську агресію в Криму та на частині Донбасу. Фальшивки російської пропаганди проти України також публікують авторитетні ЗМІ, як, наприклад, «Радіо Свобода», на сайті якого можна знайти фото та відео підтвердження фейків російської пропаганди, зокрема таких, як демонстрація телеканалом «Світ 24» «біженців» з України, які насправді є біженцями з Косово, або ж поширений у соціальних мережах фейк про те, що у місті Тернополі проходив мітинг щодо возз'єднання з Польщею, хоча насправді це був антиурядовий мітинг у Варшаві [12]. Важливими інформаційними джерелами спростування пропагандистських атак на Україну є Інтернет ресурси професійних співтовариств журналістів та громадських активістів stopfake.org, int.hromadske.tv, UkraineToday, Euromaidan Press, TrolleyBust тощо.

Так, ініціатива випускників і студентів Могилянської школи журналістів stopfake має викривальний характер щодо неправдивих публікацій про Україну. На сторінках сайту stopfake наведено розгалужену доказову базу систематичного викривлення та фальшування інформації про Донбас та загалом про події в Україні, а також дано детальну інструкцію щодо розпізнання фейків у ЗМІ. Так, зокрема, до найбільш дієвих інструментів верифікації даних віднесено фото-перевірку, яка дозволяє виявити фотошопи «розбомбленого» Донецька, наприклад, через плагін «Who stole my pictures» (дослівно: «Хто вкрав мої зображення?»), а відео звернення антиукраїнського характеру активісти stopfake радять перевіряти через контекстний пошук ключових слів, які є у відео, розміщеному в Інтернеті. Так, поширений відеоролік-звернення до «київської хунти» матері вбитого військового від 14 травня 2014 р. після пошуку у YouTube за ключовими словами насправді постає як звернення до В. Путіна матері вбитого росіянина, в якому вона просить припинити військові дії на Донбасі [13].

Стихійні громадські ініціативні групи та окремі активісти теж активно долучаються до боротьби із дезінформацією щодо України. Так, 21 червня 2015 р. під офісом Служби безпеки України в Києві пройшов мітинг «зомбі»-активістів, які протестували проти розповсюдження в Україні газети «Весті». Мета акції, за словами організаторів, полягала в тому, щоб привернути увагу суспільства до проблеми

існування російської пропаганди в Україні, зокрема, під виглядом проросійської газети «Весті». «Точкові» заходи також застосовуються щодо антиукраїнських пропагандистів у ЗМІ. Так, 1 липня 2015 р. з України депортували пропагандистку російського «Первого канала» з причини «деструктивної антиукраїнської діяльності» [14]. Свою лепту у протидію інформаційній агресії вносять окремі громадяни: у 2014–2015 рр. програміст з Києва Є. Докулін у межах створеного ним проекту «Українські кібервійська» провів низку заходів з протидії інформаційній війні проти України: домігся блокування інтернет-сайтів прихильників сепаратизму, а також електронних рахунків окремих прихильників т. зв. «ДНР» та «ЛНР» у системах Webmoney та «Яндекс.Гроші», відстежив та спростував елементи російської пропаганди у вільній енциклопедії «Вікіпедія» тощо [15].

Одна з ключових цілей інформаційної агресії проти України – послабити почуття патріотизму, належності до однієї історико-культурної традиції українства, культивувати дистанціювання та апатію щодо проблем національного масштабу та сприяти підриву авторитету Української держави як в очах українських громадян, так і на міжнародній арені. Саме тому особливо важливим механізмом громадської протидії українофобській інформаційній війні є волонтерський рух, який об'єднує людей доброї волі, що працюють в умовах мілітаризованих районів Донбасу і поза його межами, керуючись ідеалами патріотизму та гуманності, виконують важливу роботу в місцях кровопролиття – забезпечуючи українців необхідними ресурсами для виживання та встановлення миру на тимчасово окупованих територіях.

Соціальний феномен українського волонтерства – ознака динамічного розвитку громадянського суспільства в Україні, зростання соціального капіталу нації. Український волонтерський рух – критична маса українців та благодійників з усього світу, які змінили і надалі істотним чином впливають на українську суспільно-політичну реальність. Спонтанні громадські ініціативи, які формувалися у середовищі активістів Революції Гідності, поступово структурувалися у окремі напрями волонтерської роботи: «парамілітарний (допомога армії), гуманітарний (опіка цивільним населенням) та медико-госпітальний» [16]. Таким способом волонтери створили нові канали забезпечення українських громадян необхідними ресурсами, фактично створивши альтер-

нативну систему суспільного менеджменту. Набула широкого розголосу теза про те, що «волонтери створили армію» та значною мірою перебрали на себе функції державних інституцій.

Незважаючи на те, що велика кількість волонтерських організацій не є офіційно зареєстрованою в Україні через низку законодавчих бар'єрів, ефективність та значимість роботи волонтерського руху в Україні має широке суспільне визнання: так, згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 р.^{*}, волонтери стали лідерами суспільної довіри українців. Довіряють волонтерам 67% опитаних, не довіряють – 23 %, баланс довіри – недовіри становить +44% [17]. Також, як свідчить дослідження «Волонтерський рух в Україні», проведене компанією GFK Ukraine на замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні 20–26 листопада 2014 р.^{**}, найбільш поширеною формою волонтерської діяльності у 2014 р. була допомога українській армії, включаючи допомогу пораненим, на другому місці – допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям і т.д. [18]. Таким способом демократичні цінності солідарності, колективної участі та відповідальності за суспільно-політичний поступ активно впроваджується українським волонтерським рухом, істотно блокуючи інформаційні акти агресії проти Української держави, зокрема, її таврування як країни із домінуючими патерналістськими установками серед населення.

Понад те, волонтерський рух також став безпрецедентно важливим суб'єктом популяризації символічних вимірів українства. Так, наприклад, лише у 2014 р. громадські активісти у різних населених пунктах провели численну кількість проукраїнських заходів, що були присвячені національному вбранню (паради вишиванок), національному прапору (автопробіги, вивішування прапорів на балконах будинків, перефарбування у кольори національного прапора мостів та інших елементів міської інфраструктури), ідеї

^{*} Опитано 2011 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

^{**} Вибірка – 1000 респондентів віком 16 років і старші. Вибірка репрезентативна населенню України (за винятком Криму) за регіоном, розміром населеного пункту, статтю та віком згідно з даними Державної служби статистики станом на 01.01.2013 р.

національної єдності та непорушності кордонів України (флешмоб «Карта України», що потрапив у національну Книгу рекордів), прямої фінансової допомоги через sms благодійництво. У соціальних мережах, зокрема, був оприлюднений ще один особливий флешмоб: мешканці Криму, Слов'янська та інших міст Сходу України фотографували свої паспорти з написом «Врятуйте людей Донбасу» або «Крим – це Україна» [19]. Реагування волонтерського руху на вияви українофобської пропаганди містять цілком конструктивні, націотворчі ідеї культивування патріотичних почуттів та належності до спільноти єдиної держави.

Однак російська пропагандистська машина оперативно реагує на проукраїнські акції та змінює основні меседжі, спрямовані на формування негативних стереотипів серед громадян України. Так, авторитетне британське видання «The Economist» у матеріалі «Альтернативна реальність» відзначило нову тактику російської пропаганди, аналізуючи риторику Кремля щодо України: «Якщо раніше Україна змальовувалася як неонацистська держава, солдати якої спалюють села та розпинають дітей на Сході країни, то останнім часом риторика змінилася – в російських ЗМІ Україна зображується як держава-невдаха, яка не може повернути свої борги та порушує норми міжнародного права, через що змушує панікувати своїх західних партнерів» [20]. Така деструктивна риторика спрямована на підрив міжнародного іміджу України як демократичної держави зі стійкими проєвропейськими цінностями.

Негативні стереотипи щодо сприйняття мешканців Донбасу і, зокрема, переселенців з окупованих територій – ефективний інструмент насадження атмосфери «Чужості», «Інакшості», «непримиренності» у суспільстві. Цим часто користуються ангажовані проросійською пропагандою ЗМІ, висвітлюючи тему соціальної міграції в Україні. Так, проросійські ЗМІ активно ретранслюють тезу про те, що вихідці з Донбасу – «зайві люди», які нікому не потрібні [21]. «Щоб запобігати цим впливам, українські ЗМІ мають, нарешті, говорити не лише про Донбас і Крим – а для Донбасу і Криму» [22], тобто об'єднати всю країну, формуючи ті інформаційні повідомлення, які сприятимуть усталенню настроїв міжрегіональної доброзичливості, соціального партнерства, громадянської солідарності. Так, колишній губернатор Луганської області Г. Москаль, відкрито виступив із закликом до українських громадян утриматися від застосування

термінів, що торкаються гідності населення Донбасу: «Насадження мовних стереотипів є одним зі способів маніпулювання громадською думкою та викривленням реальної картини дійсності. Наші журналісти не повинні опускатися до рівня російських пропагандистів, а навпаки – називати речі своїми іменами» [23]. Соціальне напруження, пов'язане із внутрішньою міграцією вихідців з Донбасу, значною мірою спровоковане культивуванням образу «поганого переселенця», що має стійкі проросійські симпатії на тлі зятяжної українофобії. Однак, якщо взяти до уваги офіційну статистику – за даними Міністерства соціальної політики кількість зареєстрованих переселенців в Україні станом на 14 вересня 2015 р. становила 1 мільйон 483 тисячі 119 осіб [24] (при цьому реальна кількість внутрішньо переміщених осіб є значно вищою, оскільки окремі переселенці не були офіційно зареєстрованими), – то можна прослідкувати тенденцію, що велика частина мешканців Донбасу зробила свій громадянський вибір, залишившись в Україні, не приставши ані до табору сепаратистів, ані до мігрантів у Росію. Ці переселенці – колективний суб'єкт протидії інформаційній агресії, спрямованій на розкол українського суспільства, вони – той соціальний капітал, що дозволить відновити довіру та налагодити суспільний діалог, консолідувати українську націю. Вимушене переселення відкриває для представників Донбасу Україну у новому світлі, сприяє формуванню у переселенців більш збалансованого, неангажованого погляду на представників інших регіонів України, деміфологізує політичні штампи та кліше, які систематично тиражуються проросійськими ЗМІ.

Одним із методів ведення антиукраїнської інформаційної війни є культивування меседжу щодо незбагненої складності та заплутаності політики. Так, американська журналістка Е. Епплбаум наголошувала, що таким способом Росія, зокрема, відреагувала на авіакатастрофу МН17 у Донецькій області в 2014 р.: «Росія не сказала – ми цього не робили, а натомість запустила в інформаційне поле 15 різних версій, як це сталося. Від вірогідних до неймовірних. Таким чином російська пропаганда перекоонує – неможливо знайти правильну відповідь, що ж власне відбулося» [25]. Таким чином, широким верствам громадськості нав'язуються переконання про неможливість будь-якого раціонального судження про політику, факти стають предметом маніпуляцій, довільних підтасовувань та нескінченних викривлених інтерпретацій, т.зв. «версій» тих чи

інших подій. Переконавання через раціональну аргументацію підмінюється залякуваннями через інформаційні повідомлення, перенасичені негативними емоціями. Це, своєю чергою, провокує атмосферу підозри та недовіри до ЗМІ, дистанціювання громадян від великої політики та закріплення у свідомості переконання, що політика – надто заплутана, елітарна справа «обраних», доступу та можливостей реального впливу на яку практично не існує. Це консервує конформістські настрої та провокує апатію серед широких верств суспільства.

Аналізуючи процеси повільної національної самоідентифікації на тлі зростаючої ангажованості національних та міжнародних ЗМІ, варто зазначити, що вони значною мірою пов'язані зі зростаючою віртуалізацією політичного життя, примноженням ефемерних, інсценізованих форм здійснення політики, коли боротьба за політичну владу та її підзвітність перед громадянами була переведена у розважальний, споглядально-некритичний режим, який значною мірою культивував естетичний компонент політичних практик, виводив на перший план оцінку політичної комунікації, зважаючи на її видовищність та навіть азартність. У цьому контексті політика все більше синтезувалася із практиками мімікрії та фальсифікації. Це, у свою чергу, призводило до мінімізації раціонального судження про політичну сферу загалом, істотно звужувало можливості активної участі громадян у формуванні напрямів соціального розвитку, що в умовах інформаційної війни проти України створювало загрозу для культурної і, як наслідок, – територіальної колонізації Української держави.

Разом із тим, у самій Росії adeptів антиукраїнської інформаційної війни відзначали публічними нагородами. Так, відома різко пропагандистською спрямованістю телепрограма «Вести недели» та її ведучий Д. Кісельов отримали у 2015 р. російську телевізійну премію «Тєфі» в номінації «Інформаційна програма». У категорії «Ведучий інформаційної програми» ці нагороди здобули журналісти телеканалу «Росія-1» М. Сіттель і А. Кондрашов, які репрезентували головний випуск щоденної програми «Вести» [26].

На тлі громадського захоплення російськими медійними журналістами в самій Росії світова громадськість з дедалі більшим занепокоєнням висловлювалася щодо інформаційної війни, яку розгорнула Росія не тільки в самій Україні, а і у світовому інфор-

маційному просторі, нарощуючи агресивну риторичку. Пропаганда «хунти», «бандерівців», «фашистської загрози», що активно насаджувалася проросійськими ЗМІ в Україні та за її межами, була критично сприйнята на міжнародному рівні. Так, наприкінці 2014 р. на сторінці НАТО у YouTube з'явився відеоролик із промовистою назвою «То де ж фашисти у Львові?» [27], який спростовував міф про появу та розвиток неонацистських рухів в Україні, який активно використовувала в інформаційному просторі Росія з метою дискредитації української нації. Також у березні 2015 р. європейські лідери звернулися до Верховного представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Ф. Могеріні з проханням розробити план протидії російській пропаганді, яка посилилася у контексті конфлікту в Україні.

Паралельно із офіційними урядовими контрпропагандистськими ініціативами відомі світові інтелектуали теж не залишилися осторонь проблематики інформаційної війни. У квітні 2015 р. знаний публіцист, старший науковий співробітник Інституту Legatum П. Померанцев виступив із заявою щодо російської пропаганди, наголосивши, що «Росія намагається переконати світ у тому, що гарантії США щодо колективної безпеки є порожніми, а метою російських ЗМІ є не показати правоту Російської Федерації, а дезорганізувати і деморалізувати Захід». Водночас П. Померанцев зазначив, що «є кілька методів, які допоможуть подолати російську дезінформацію. Зокрема, це захист інформаційного простору від фейків, поширюваних російськими медіа, сприяння медіа освіченості суспільства, запровадження антикорупційних мереж, підтримка якісної журналістики в Центральній і Східній Європі, підтримка незалежних російських ЗМІ та допомога росіянам з альтернативним баченням своєї країни» [28].

Міжнародна громадськість дедалі більше стає активним співучасником інформаційної протидії російській пропагандистській системі: так, у Литві товари, які рекламувалися на російському телебаченні, позначали «колорадськими» наклейками із написом «Не купуй кремлівську пропаганду» [29] з метою недопущення зростання прибутків від рекламних компаній, які отримують російські ЗМІ. Крім того, важливим інструментом громадського спротиву пропагандистській дезінформації були публічні демарші відомих журналістів щодо редакційної політики російських ЗМІ. Так, американська журналістка Е. Уолл у березні 2014 р. в

прямому ефірі звільнилася з каналу Russia Today на знак протесту проти російської агресії в Україні. Вона зазначила, що на час війни в Україні фінансований Росією телеканал Russia Today був мобілізований як інструмент пропаганди [28], його використовували як маніпулятивну зброю, щоб люди сприймали офіційну версію Кремля щодо трактування подій в Україні як єдино правильну версію реальності.

Вагомий чинник у контрпропагандистській роботі в інформаційному контексті – активна взаємодія держави та громадського сектору, що в демократичних країнах мають взаємний вплив та підзвітні один одному, чим забезпечують збалансовану систему стримувань та противаг у системі інформаційної безпеки держави. Так, представники громадськості отримують змогу контролювати владу з питань, що становлять суспільний інтерес, а також активно впливають на процес вироблення та прийняття політичних рішень. У свою чергу, державні враховують у політичних орієнтаціях суспільні настрої та співпрацюють із представниками громадського сектору задля збереження балансу лояльності у соціумі, забезпечуючи державно-громадське партнерство. В Україні ці практики не є усталеними. Суспільство з часів розвалу Радянського Союзу залишалося значною мірою маргіналізованим та деморалізованим. Компенсують це лише окремі ініціативи волонтерів, журналістів, публічних осіб, які спрямовують свою роботу на демістифікацію української історії, творення єдиного культурного простору для українців, налагодження каналів двосторонньої комунікації між владою та громадянами, творення позитивного іміджу України у світі.

Антиукраїнська інформаційна війна сформувала у публічному просторі України та за її межами репресивний дискурс, що має на меті закріпити у суспільній свідомості переконання про те, що Донбас – зона громадянської війни, що, по суті, виключає факт зовнішньої агресії Російської Федерації в Україні.

Маніпулятивні технології фальшування та перекручування інформації спрямовані на дискредитацію України на міжнародній арені, насаджування негативних стереотипів у сприйнятті українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей, несумісних із демократичними цінностями.

Пропагандистські провокації антиукраїнського змісту зумовили формування альтернативних інформаційних каналів суспільної взаємодії на засадах патріотизму та консолідації української нації. Лідером довіри серед агентів протидії антиукраїнській інформаційній війні був волонтерський рух, що утворив ефективну мережу соціальної взаємодії на засадах благодійництва.

Систематичне використання як російськими, так і українськими ЗМІ т.зв. джинси підриває довіру українських громадян до ЗМІ як джерела достовірної, повної, неупередженої інформації. За таких обставин все більш затребуваними стають незалежні інтернет-проекти, спрямовані на деміфологізацію фейків антиукраїнської пропаганди, а також індивідуальні ініціативи, що блокують поширення сепаратистських настроїв через точкові заходи, зокрема, флешмоби патріотичного змісту, спрямовані на демонстрацію суспільної єдності та злагоди в питанні розбудови України як єдиної, консолідованої держави із проєвропейським баченням свого майбутнього.

Ключовим агентом протидії антиукраїнській інформаційній війні у світовому масштабі є міжнародна спільнота – високопосадовці, інтелектуали, які, прагнучи зупинити проросійську машину з фабрикивання інформації, відкрито заявляють про солідарність з українським суспільством у прагненні до утвердження демократичних цінностей свободи слова, незалежних ЗМІ, розвитку громадянського суспільства.

1. Андрухович Ю. Конфлікт на Донбасі – це насправді війна культур / Юрій Андрухович // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/2/190102/view_print/

2. Корпорація ВВС наполягає, що конфлікт на Донбасі є «громадянською війною» // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/2/7073199/?attempt=1>

3. Огляд преси // Громадське ТБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/world/prezident-vzyavsvya-za-ukrayinskikh-oligarkhiv-ogly/>

4. Інформаційна війна Росії: чи можлива ефективна протидія? // Польське радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/193547>

5. Соціологічне опитування. Соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030

6. Соціологічне опитування. Якою мірою Ви довіряєте наступним державним і недержавним інституціям? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1000

7. Потік корпоративної джинси. Огляд висвітлення порушень стандартів журналістики в підсумкових щотижневиках ICTV, «України», «1+1», «Інтера» та 5-го каналу // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/weekly/potik_korporativnoi_dzhinsi/

8. Соціологічне опитування. Як Ви оцінюєте позицію Росії в конфлікті на Сході України? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1024

9. Биченко А. Відмінності між Заходом і Сходом України поступово зникають / А. Биченко // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/2/190102/view_print/http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=1240

10. Соціологічне опитування. Яким є рівень підтримки меседжів російської пропаганди у зоні конфлікту // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu_sotsiologi_chne_opituvannya/

11. Україна під прицілом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukraineunderattack.org

12. Фальшивки російської пропаганди проти України // Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/25422026.html>

13. Как распознать фейк // StopFake. Борьба с неправдивой информацией о событиях в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org/kak-raspoznat-fejk/>

14. З України депортували пропагандистку російського «Первого каналу» // Тиждень UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/139839>

15. Українські кібервійська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/eugene.dokukin/posts/1432357840363324>

16. Нагорна О. Чим волонтери 2015 відрізняються від волонтерів 2014 / Олена Нагорна // Висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/separateopinion/1576-chim-volonteriv-2015-vid-riznyayutsya-vid-volonteriv-2014>

17. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ..? // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci--vladi_gromadskosti_zmi_.htm

18. Волонтерський рух в Україні // GFK Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf

19. Патріотичні флешмоби: кожен висловлює любов до України посвоєму // Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gurt.org.ua/news/recent/23267/>

20. Вже не «фашисти»: російська пропаганда змінює терміни щодо українців // Деловые новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donecknovosti.com/ukraina-mir/vzhe-ne-fashisti-ros-iska-propaganda-zm-.html>

21. Вихров М. Совсем лишние люди. Как беженцы из Донбасса оказались никому не нужны / Максим Вихров // Slon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slon.ru/world/lishnie_lyudi_kak_bezhentsy_iz_donbassa_okazalis_nikomu_ne_nuzhny-1161750.xhtml

22. ГО «Телекритика» представила рекомендації з протидії російській пропаганді // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/go_telekritika_predstavila_rekomendatsii_z_protidii_rosiyskiy_propagandi/

23. Москаль закликав відмовитись від термінів «луганда», «лугамбе» і «лугандонія» // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/moskal-zaklikav-vidmovitis-vid-terminiv-luganda-lugambe-i-lugandoniya-151903_.html

24. У Мінсоцполітики озвучили кількість зареєстрованих переселенців // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/u-minsopolitiki-ozvuchili-kilkist-zareyestrovanih-pereselenciv-184656_.html

25. Епплбаум Ё. Кремлем будується цілий фейковий світ / Енн Епплбаум // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_kremlem_bu_duetsya_tsiliy_fejkoviy_svit/

26. Тэфі. Индустриальная телевизионная премия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tefitv.ru/category/nomination/nomination-2015/>

27. Ukraine: where are all the fascists? // NATO Channel on YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=3HCV_VVERac

28. Світ проти кремлівської пропаганди: Mythbusters, бойкот RT та «антикорадські» наклейки // Тиждень UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/135174>

29. У Литві російські товари стали позначати колорадським жуком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/152530.V-Litve-rossiyskie-tovari-stali-pomechat-koloradskim-zhukom-uk>

РОЗДІЛ 5.

РПЦ НА ДОНБАСІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ. СПОСОБИ І ФОРМИ ПРОТИДІЇ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІЙ ДЕСТРУКЦІЇ

Одним з помітних суб'єктів російсько-української війни стала Російська Православна Церква (РПЦ), яка, відродивши дорадянську практику взаємин між церквою і державою, що нагадувала візантійську традицію, набула якості державної церкви, потужного соціального інституту, який відіграв важливу роль у внутрішній і зовнішній (як провідник експансіоністської політики в культурно-ідеологічній сфері) політиці Російської Федерації (РФ). Керівництво РПЦ було безпосередньо причетним до формування моделі режиму В. Путіна, а їхні спільні наміри щодо сакралізації «російської національної ідентичності» стали одним з провідних чинників, які посилили в країні авторитарні тенденції, забезпечили владі суспільну підтримку*. Наслідком створення «політичного альянсу» між церквою і владою, заснованого на приматі виключності Росії, її історичній місії щодо домінування над Євразією, стали новітні агресивні дії РФ на міжнародній арені, зокрема, в Україні.

Широкий спектр засобів впливу на суспільство (від релігійної практики до соціальних мереж) давало можливість РПЦ, яка перетворилася на інструмент ідеології, виступати суб'єктом політичного цілеспрямування, мобілізації, спонування, що активно

* Згідно з результатами опитування Фонду «Громадська думка» (РФ, квітень 2012 р.) більшість респондентів висловлювала довіру РПЦ – 64% (про позитивну роль церкви висловилося 73% респондентів), її главі – Патріарху Кирилу – 56% (Див.: РПЦ відіграє позитивну роль у житті суспільства // Релігія в Україні. – 2012. – 7 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/foreign_news/16145-grc-vidigraye-pozitivnu-rol-u-zhitti-suspilstva.html). Ці показники цілком відповідали «урапатріотичним» настроям росіян, які «підігривалися» з боку РПЦ, зафіксованими у 2014 р. – абсолютна більшість з них схвально сприйняла приєднання Криму до РФ, позитивно ставилася до підтримки проросійських сил на Донбасі.

використовувалося офіційною Москвою. Передусім це стосувалося новітньої геополітичної доктрини «русского мира», який завдяки РПЦ на початку ХХІ ст. набув сакралізованого характеру, скріпив її інтегруючі засади (спільність історичних коренів, історичної пам'яті, культурної спадщини) релігійно-церковною складовою (спільна «східнослов'янська православна цивілізація»). У справі консолідації російського суспільства та співвітчизників за кордоном, включаючи «збереження їхньої духовної, мовної і культурної ідентичності», РПЦ вже тоді розпочала потужну інформаційно-пропагандистську кампанію, що торкнулося, в першу чергу, України, «приписану» разом з Білоруссю і Молдовою до ядра «русского мира». З подачі очільника РПЦ Патріарха Кирила «русский мир» почав трактуватися як «спільний наднаціональний проект» [1], втілення якого відкривало перед Україною (в руслі інтеграційного руху народів «русского мира») перспективу поглинання Росією. Подібна участь, шляхом розмивання української етнічної і громадянської ідентичності, стосувалася і українців.

Варто наголосити, що незважаючи на реальну загрозу національній безпеці України, які несли настанови РПЦ, вона тривалий час не входила до предмета особливого зацікавлення українських політиків. У релігійній сфері країни, окрім відомого «православного розламу» (конфліктність і конкуренція між УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ), занепокоєння влади викликали переважно «нетрадиційні» і «новітні» релігії, які, не будучи укоріненими культурно і ментально в українське суспільство, таїли певну небезпеку щодо деструктивного впливу на свідомість і норми поведінки віруючих.

Лише надзвичайна активність щодо України РПЦ, виявлена на зламі першого–другого десятиріччя ХХІ ст., яка розцінювалася як «багатовекторна інтервенція» на релігійному, освітньому, мовному, культурному полі [2, с.41], викликало до неї наростаючу увагу. «Несподівано виявилось», що відповідний код, далекий від духовних цінностей українців, був закладений у релігійну практику Московського патріархату, що стало потужним чинником підживлення ідей сепаратизму передусім на Сході і Півдні України, переважаючого поширення єпархій УПЦ*. Про це свідчив аналіз

* Накладання показників релігійної та громадянської ідентичності повні респондувалися з результатами дослідження, отриманими соціологічною групою

богослужбових книг, в яких було широко представлено рабське приниження людської гідності перед правителем (царем), «українська меншовартість», «комплекс провини» тощо. Відбувалася й суттєва підміна смислів (серед них: Україна – це споконвічна Росія, київські князі – «російські царі», населення «давнього Києва» – «люди російські» [3]), що здійснювалося в угоду далекосяжним геополітичним амбіціям керівництва РФ.

У численних аналітичних матеріалах [4; 5; 6; 7] дедалі частіше висловлювалося занепокоєння з приводу двозначних висловів Патріарха Кирила, які були насичені суб'єктивістським баченням історичного процесу, застосуванням маніпулятивних технологій. Це стосувалося й актуалізації удаваної загрози, коли українці залишалися без вибору: євроінтеграційний курс та неприйняття «руського мира», начебто, мало призвести до втрати їхньої «культурно-національної ідентичності», розчинення у «казані глобалізації». Через це широко розрекламована в РФ доктрина «руського мира» здебільшого характеризувалася як така, що перетворилася з духовного ідеалу на експансіоністську імперську доктрину, що не мала нічого спільного з православ'ям, а тому не знаходила бажаної Кремлем підтримки серед політичної еліти та віруючих в Україні [8]. Це стосувалося і різноманітних проросійських громадсько-політичних структур, сконцентрованих переважно на Сході і Півдні України, зокрема, «Всеукраїнської координаційної ради російських співвітчизників», що об'єднувала близько 125 зареєстрованих громадських організацій. Їхня діяльність, яка заохочувалася режимом В. Януковича, політичними силами, сконцентрованими навколо ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, виявилася малопродуктивною [9].

Про це свідчили і результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова (березень 2013 р.), яке вказувало на те, що

«Рейтинг» (липень 2014 р.), згідно з якими найбільшою мірою вважали себе патріотами України 86% жителів Заходу, Півночі і Центру України, тобто основного ареалу поширення УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ. На Донбасі (переважна зона впливу УПЦ) незалежність України підтримувало 34% громадян (Див.: 86 процентів граждан Украины считают себя патриотами // Факты. – 2014. – 15 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/186474-86-percentov-grazhdan-ukrainy-schitayut-sebya-patriotami>).

у переддень Революції Гідності про геополітичний проект під назвою «русский мир» з пересічних громадян України були переважно обізнані ті, хто був його опонентами (!). Знали про доктрину «русского мира» лише 18,7% громадян, не знали – 81% (!). За регіонами: Захід України – «так» – 36,3%, «ні» – 63,2%; Схід України – «так» – 12,9%, «ні» – 87% (найвищий показник по країні!). Суттєві розбіжності в оцінці згаданої доктрини спостерігалися серед віруючих – абсолютна більшість вірних УГКЦ (95%) та УПЦ КП (69,5%), частина УПЦ (15,1%) вважали її інструментом у «реставрації Російської імперії» [10; 11]. Наведені дані обґрунтовано доводять, що «стрімке» збільшення прибічників «русского мира» на Сході України, Донеччині на початку 2014 р., його вияву – проросійського сепаратистського руху, було пов'язано головним чином з зовнішнім чинником – агресією з боку РФ, а також діями місцевої еліти, яким вдалося нав'язати суспільству відповідні настрої.

Необхідно зазначити, що, враховуючи безперспективність втілення доктрини «русского мира» в Україні, в тому числі й через проблеми репутаційного характеру (нестикування «заявлених чеснот» реаліям російської дійсності, які далеко відстали від світових стандартів – розвитку демократії, громадянського суспільства, життєвого рівня громадян), серед українського суспільства набуло поширення переконання, що вона могла бути втіленою лише через примус [12; 13]. На цю ймовірну загрозу вказували й постійні звертання керівництва РФ до тез щодо «спільної історичної долі», доповнених від РПЦ («Київська купель»), через що Україна навряд чи могла скористатися правом добровільно не бути частиною «русского мира». В цьому разі, як про це зазначалося ще наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст., українців мало чекати передбачуване – звинувачення у зраді, проголошення анафема і, нарешті, з благословення церкви – силове упокорення. Однак, незважаючи що ще в період президентства В. Ющенка в Україні було визнане експансіоністське спрямування «русского мира», негативні наслідки від його втілення для безпеки і цілісності країни, наступне «підігрування» північному сусіду давали підстави для вмотивованого висновку про відсутність в Україні чіткої гуманітарної політики, що ставило під загрозу існування країни як суб'єкта міжнародних відносин [14].

Це підтверджувалося й діями української влади в період правління В. Януковича, якого вперше (разом з усуненням від події «розкольників» – неканонічних православних конфесій України) благословив у Києво-Печерській лаврі на вступ на посаду Президента України очільник РПЦ Патріарх Кирил, що розцінювалося проросійськими силами як знакова духовно-історична подія («остаточний перелом в розвитку України від хаосу і руйнування до творення і єдності», «відродження ... єдності спільного ... Русского Мира, спільність якого є єдиним шансом на духовне, культурне, економічне і ... фізичне виживання всіх складових його народів, у тому числі і українського», «такого вектора розвитку нашої країни бажають громадяни» [15]). Подібні настрої висловлювали й представники тодішньої української політичної еліти («Русский мир – ... поняття, яке ніяк не суперечить політичній незалежності», «Україна є частиною Русского мира»; Д. Табачник [16], заангажовані експерти, клір УПЦ [17]).

Рівень поширення впливів РПЦ в Україні, що знаходило активний опір лише з боку національно-радикальних сил, давало підстави стверджувати про те, що вже на час 1025-річчя хрещення Русі (2013 р.) феномен «русского мира» посів вагоме місце в суспільно-політичному житті країни, втягуючи її в орбіту впливів РФ. Це виявлялося у все більш активному використанні режимом В. Януковича в боротьбі проти політичної опозиції, прибічників курсу на євроінтеграцію «політичного православ'я» [18], просування ідеї «єдності Святої Русі», що знаходило сприятливий ґрунт для поширення російських впливів передусім на теренах Сходу і Півдня України. Ці заходи посилювалися й за рахунок віртуальної боротьби з неофашизмом, який за задумом мав підвищити рейтинги влади, відзначення з небувалим розмахом, особливо на Донеччині, Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., Дня визволення Донбасу від німецько-фашистських загарбників, що супроводжувалося розповсюдженням священниками УПЦ російської символіки («георгіївських стрічок» [19; 20]), одного з маркерів означення радянсько-російської ідентичності, що далось взнаки на початку 2014 р. з розгортанням проросійського сепаратистського руху. Значно зросла увага до України й з боку очільника РПЦ Патріарха Кирила. Лише у 2011 р. він з візитами відвідав Україну сім (!) разів.

Одним з місць перебування Патріарха в Україні став і Донецьк, під час відвідин якого він не лише наголошував на особливому значенні Донеччини для РПЦ, але й називав місцеву єпархію не інакше як «єпархією Російської православної церкви» [21].

Не випадково, що з моменту виникнення наприкінці 2013 р. в Україні гострої політичної кризи, пов'язаної з Євромайданом, Революцією Гідності, позиція керівництва РПЦ щодо південного сусіда виявилася цілковито лояльною Кремлю, відповідною до риторики федеральних російських ЗМІ. Загалом, новітню «релігійну експансію» РПЦ*, яка зайняла вагому «нішу» в інформаційно-пропагандистській політиці РФ щодо України, Донецького регіону, що характеризувалася системним застосуванням цинічної дезінформації, розпалюванням ненависті і нетерпимості, закликами до насильства, «вкидання» у потрібний момент тієї чи іншої інформації, можна звести до декількох пов'язаних між собою напрямів-етапів:

- «просування» геополітичної доктрини «русский мир», культивування міфів «братерських народів», східнослов'янської та православної єдності, спрямованих на розмивання громадянської і етнічної ідентичності українських громадян, дискредитацію України як суверенної держави (участь у формуванні умов для повномасштабної інформаційно-пропагандистської експансії);

- застосування маніпулятивних технологій, спрямованих на підміну реальних подій, пов'язаних з Революцією Гідності, актуалізація міфу про загрозу росіянам, російськомовному населенню, православ'ю на Сході України (сприяння у створенні ґрунту для безпосереднього втручання у внутрішні справи країни);

- зведення політичної кризи в Україні до «братовбивчої», «громадянської війни» (внутрішнього конфлікту), сакралізація російсько-української війни на Донбасі (захист «канонічного православ'я», «священна війна») як спроби легітимізувати збройну агресію РФ, руйнування територіальної цілісності і суверенності України.

* Специфіка статусу РПЦ, як цілковито підпорядкованої державі інституції, дає привід зробити висновок, що православ'я в Росії залишалося далеким від радикалізації, а його вияв агресії щодо України був результатом намагання режиму Путіна використати світовий тренд (РПЦ) у боротьбі проти України.

Уперше Патріарх Кирил торкнувся теми «української кризи» на таких помітних заходах, як новорічному молебні (грудень 2013 р.), різдвяному інтерв'ю (січень 2014 р.) інформгентству «Россия сегодня», які надавали подіям в Україні відповідного алгоритму щодо розуміння і реагування. Головними проблемами, на які звертав увагу Патріарх, було занепокоєння за долю «братнього народу», а також категоричне неприйняття Євромайдану (неприпустимість революції). З останнім, як виключно інспірацією Заходу, пов'язувалася загроза порушення «духовної єдності» між росіянами і українцями, руйнування «єдності нашої Церкви». Неважко було помітити, що за загальними висловами – братерська Україна «є частиною спадщини історичної Русі», «процвітання життя» росіян і українців можливе лише за умови збереження і зміцнення існуючих відносин [22; 23] – проглядався намір консервації режиму В. Януковича, перекриття європейського вектора розвитку України.

Більш відверто про це антиреволюційне «щеплення» (чого не могли собі дозволити на той час ані Патріарх, ані політичне керівництво РФ) висловився у січні 2014 р. на зустрічі у Раді Федерації РФ очільник Синодального Відділу Московського Патріархату зі взаємин Церкви і суспільства протоієрей В. Чаплін. Йшлося про те, що перед загрозою «навали нової орди», відриву України від «східнохристиянської цивілізації» «країни Русского мира» були зобов'язані (!) втрутитися в хід української кризи, не дозволити порушити «історичний вибір і волю цілого [українського – *Авт.*] народу». При цьому реакція світової спільноти щодо порушення суверенності України не бралася до уваги [24]. Подібні заяви, суголосні висловлюванням багатьох російських політиків та федеральних ЗМІ щодо ширення в Україні «анархії» та «беззаконня», необхідності рятування українців, не говорячи про росіян та російськомовне населення, створювали сприятливий ґрунт для рішучого втручання у внутрішні справи України, перетворюючи Московський патріархат на одного з ідеологів «хрестового походу» [25] проти свого найближчого сусіда.

Варто наголосити, що керівництво РПЦ цілком технологічно висловлювало свою позицію щодо України, що вкладалося у формулу: «підтримка української цілісності на словах і майже повна свобода дій протилежного характеру» [26]. Тобто, вона

полягала у безумовній підтримці країни-агресора й одночасному прихованому спонуканні українців до капітуляції. Передусім, це стосувалося Патріарха Кирила, який жодного разу не торкнувся проблем територіальної цілісності держави України, її суверенності. Натомість, багато про що свідчила мовчанка Патріарха з приводу анексії Криму, участі громадян РФ (не говорячи вже про регулярні збройні сили) у розгортанні проросійського сепаратистського руху на Донбасі. Відсутня у риторичі Кирила була і будь-яка згадка про психологічну та гібридну війну, розв'язану проти України. Ним же, з подачі Кремля, застосовувався алгоритм до розуміння збройного кровопролиття на Сході України, зведений до формулювання, тотожного російському офіціозу – «політична криза в Україні» [27], зміненого під впливом політичної кон'юнктури на «кризу на Україні»*.

Щодо багатьох ієрархів РПЦ меншого штибу, активістів різноманітних громадських організацій, то вони у своїх висловлюваннях і діях виявилися (на кшталт «кремлівських яструбів») набагато розкутішими – активними агітаторами та навіть учасниками збройного упокорення «фашистської хунти» на Донбасі. Про це свідчили широко розтиражовані в ЗМІ численні заяви і звернення від РПЦ до віруючих, громадян України і Росії, які, маючи маніпулятивний, міфологізований характер, ставили за мету спотворити реальні події і наміри сторін, «зомбувати» багатомільйонну аудиторію [2, с.41]. Такою виявилася й перша реакція Патріарха Кирила на рішення Ради Федеральних зборів РФ (березень 2014 р.) щодо введення російських військ в Україну. Враховуючи екстраординарність події, в його офіційній заяві, окрім згадки про загрозу «існуванню України як єдиної держави», наголошувалося на тому, що «український народ має сам, без зовнішнього втручання, визначати своє майбутнє» (!). Висловлювалося й запевнення вплинути на політичну владу РФ й не допустити війни на землю

* До початку збройної агресії Росії проти України очільник РПЦ, як і Президент РФ В. Путін, переважно використовував правильну граматичну форму російської мови «в Україні». Наступне ж виключне використання Патріархом Кирилом стилістичної форми «на Україні» свідчило про участь у «лінгвістичній агресії» проти України, адже застосування прийменника «на» (вживаного в російській мові щодо територій, які не мають ознак державності), замість «в» (щодо суверенних держав), практично заперечувало державну суб'єктність України.

України. Про справжній характер цієї та наступних заяв очільника РПЦ, що не залишало жодних ілюзій, свідчили агресивні настрої, які підігрівалися в середовищі церкви і ставали надбанням широкої громадськості. Так, уже у березневій 2014 р. заяві Синодального Відділу Московського Патріархату зі взаємин Церкви і суспільства відверто висловлювалася підтримка збройної акції РФ в АР Крим, брутално зведеної до «миротворчої місії» на теренах «історичної Русі» [28], що схвально сприймалося урапатріотами в РФ, про-російськими силами в Україні.

У момент початку російсько-української війни в багатьох російських світських та релігійних виданнях РФ була широко розтиражована позиція відомих місіонерів РПЦ, які реанімували українофобські міфи, спростовані ще у ХХ ст., або ж вигадували нові (суверенність України – «рецидив пострадянського минулого» [29]). Їхня суть полягала в акцентуванні «нежиттєвості» державного організму України, доцільності її поділу (бажано «безкровним шляхом») на Східну і Західну, «повернення російській державі її одвічних земель» та ін. [30].

У подальшому в українському питанні РПЦ все більше набувала рис інструменту пропагандистської машини РФ. Поряд з аморфними закликами до миру, недопущення порушення добросусідських відносин між країнами, перекладання відповідальності за ситуацію виключно на київську владу керівництво церкви все відвертіше піддавало сумніву існування України як незалежної держави («...ми з повагою ставимося до ... суверенітету... Але це не означає, що прагнення до законного суверенітету... має супроводжуватися руйнуванням спільного «духовного простору», – Патріарх Кирил [27]). Разом з тим, виводячи РФ з контексту збройного протистояння в Україні (ця тема стала табу для РПЦ), увага зосереджувалася виключно на зовнішніх загрозах, що начебто повстали перед останньою – втручанням зовнішніх сил – США, Євросоюзу («на Вітчизну нашу напали вороги», «підкорення Вітчизни зовнішнім силам», наміри «відірвати південні й західні руські землі від єдиного світу» [27]). Зрозуміло, що ця віртуальна агресія Заходу потребувала рішучої відсічі, яка очільниками РПЦ розумілася не інакше, як відтворенням «православної цивілізації» під проводом Москви. Саме такі настанови продукувалися у «пастирському слові» Патріарха Кирила до Президента України

П. Порошенко (травень 2014 р.) [31], в якому було запропоновано шлях припинення «кровопролиття» на Донбасі (безальтернативний, у руслі політики РФ), що полягав у спонуканні до «відкритого діалогу з народом і громадськими лідерами», а насправді – з московськими маріонетками, які очолили самопроголошені «ДНР» та «ЛНР».

З боку керівництва РПЦ (при цьому повністю ігноруючи численні факти підтримки ієрархами церкви проросійського збройного сепаратистського руху на Донбасі) лунали постійні звинувачення українських християнських церков (окрім УПЦ) у підтримці «однієї зі сторін конфлікту». Натомість, через масовану ретрансляцію різноманітних заяв РПЦ у федеральних ЗМІ, проросійських каналах комунікації в Україні до суспільства наполегливо доводилася думка, що «в хаосі громадянського протистояння» та безвладдя саме на «Православну Церкву в Росії і на Україні» (тобто РПЦ та УПЦ) покладалася домінуюча роль у справі досягнення миру [32]. Влітку 2014 р. в розпал збройного зіткнення в зоні АТО, в якому на боці сепаратистів були зафіксовані збройні сили РФ, у всіх храмах РПЦ була запроваджена довгострокова акція – особлива молитва «про мир і подолання міжусобної брани на Україні» [33]. Її зміст у черговий раз мав довести про цілковито внутрішні витоки «громадянської війни», що з успіхом експлуатувалося пропагандистами Кремля. Про суперечливість цієї ініціативи, яка «грала» проти української держави, свідчило і її обґрунтування з боку Патріарха Кирила, у зверненні якого до православних віруючих, окрім закликів до припинення «братовбивства», містилися двозначні пасажі щодо «неподільної Русі», «єдиного народу Божого», натяки на загрози «підкорення Вітчизни зовнішнім силам». До того ж, Донецька і Луганська області (а це вже носило приховану підтримку самопроголошених «ДНР» та «ЛНР») трактувалися не інакше, як «південні межі історичної Русі» [34].

Спираючись на авторитет РПЦ, її алгоритм бачення проблеми щодо загострення політичної і міжконфесійної ситуації в Україні (в тому числі ущемлення прав священиків і віруючих УПЦ), пропагандистською машиною РФ було розпочато широко-масштабну кампанію з дискредитації українських християнських конфесій, які знаходилися в опозиції до УПЦ – УПЦ КП, УАПЦ,

УГКЦ («схизматики», «розкольників», «уніати»). В свою чергу, провокування протистояння в релігійному середовищі України, на переконання українських експертів, створювало високу ймовірність розігрування РФ «православної карти», що мало слугувати прикриттям розгортання російської агресії [2, с.368].

Маніпулюванню підлягало й право українців на захист своєї Вітчизни від зовнішньої агресії, збройного сепаратистського руху на Сході України, яке підмінялося «братовбивством», «міжособною бранню». У зв'язку з цим з боку РПЦ виносилося звинувачення українським християнським конфесіям, що вони своїми діями начебто сприяли «каральній операції» на Донбасі, що часто-густо мало характер цинічної дезінформації. Зокрема, зміст одного зі звернень Патріарха Філарета щодо консолідації українців у боротьбі за незалежність України центральними російськими інформаційними каналами («Россия 1», «Вести.RU» [35; 36]), незважаючи на згадування оригіналу тексту очільника УПЦ КП [37], був грубо перекручений й зведений в руслі провідної тези – «істерія на Україні наростає», до заклику «релігійного лідера націоналістів» безкарно «вбивати жителів Донбасу», що мало свідчити про «аморальну деформацію українського суспільства».

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що РПЦ була причетна й до створення і поширення міфу, який став потужним легітимізуючим і мобілізуючим чинником для Кремля, керівництва псевдодержавних утворень «ДНР» та «ЛНР», що полягав у сакралізації збройного протистояння на Донбасі («конфлікт на Україні... з самого початку набув релігійного виміру» [38]), що виводило з порядку денного обговорення проблеми суверенності і територіальної цілісності України, заміна її іншими – захистом канонічного православ'я, православної цивілізації, священної війни.

Варто підкреслити, що ідея «священної війни» активно підживлювалася в середовищі РПЦ і після краху «проекту Новоросія», зниженням, під дією успішного збройного опору України та міжнародних санкцій, агресивності РФ. Так, помітним інструментом у новітній церковно-релігійній деструкції від РПЦ стала книга близького до вищих ієрархів Московського патріархату К. Фролова «Сакральные смыслы Новороссии. Церковные и цивилизационные расколы в Новороссии, на Подкарпатской Руси и Украине», вихід якої на початку 2015 р. стало помітним явищем в РФ. Головна ідея

твору полягала в актуалізації нежиттєвості «проекту Україна», який зводився до зречення «православного російського вибору святого князя Володимира» (?!), віртуалізації «православного російського спротиву», який, начебто, ширився на всіх теренах України проти «пронацистської хунти». Символічно, що поява книги (її презентація відбулася в багатьох містах РФ, у «ДНР») була схвально сприйнята російською громадськістю, науковою спільнотою, а її автор був удостоєний премії «Книга року» (серед засновників премії – Російський Біографічний Інститут, Російська Державна Бібліотека, редакція «Литературной газеты») [39]. Останнє, безсумнівно, свідчило про небезпечну маргіналізацію російського суспільства, його еліти, сакралізацію її свідомості, наростання агресивності щодо всього українського.

Ще більшого розголосу в РФ, на теренах «ДНР» та «ЛНР» у першій половині 2015 р., що супроводжувалося висловлюванням масової суспільної підтримки, поширенням в інтернет-мережі, починаючи з порталів релігійних агенцій «Русь Православная» та «Русская народная линия», набули пропагандистські фільми дякона РПЦ П. Шульженка за назвами «Мифы и были украинства» і «Голгофа Новороссии». Завдання цих войовничих фільмів (до їхнього створення було залучено значне коло політологів, істориків, релігієзнавців, політиків), які базувалися на російських пропагандистських штампах, полягало у доведенні того, що збройна боротьба в Новоросії була не чим іншим, як протистоянням між «Небом і Пеклом», цивілізаційна протидія росіян, православних «зовнішній антихристиянській загрозі». Безальтернативною була і їхня суть, що полягала у втіленні «історичного шансу» Росії: знищення «безбожної української влади», ліквідації (!) всієї антиправославної ересі, повернення всієї України (Новоросія розглядалася як перший етап цього «возз'єднання») до РФ. Усі «росіяни», «християни» благословлялися (тобто містилося відверте спонування до участі у цьому збройному кровопролитті, що суперечило офіційним «миротворчим закликам» керівництва РПЦ та Кремля) на цю боротьбу, яка мала стати їхнім «святим обов'язком» [40; 41]. Незважаючи на те, що згадані настанови порушували конституційно-законодавчі норми РФ, у тому числі щодо заборони пропаганди та агітації, що розпалювали національну чи релігійну ненависть і ворожнечу («Конституция Российской Федерации», Ст.13, 29; «Уголовный

Кодекс Российской Федерации», Ст.282.), вони не знаходили жодної реакції як з боку російської влади, так і керівництва РПЦ.

Зазначимо, що агресивна російська пропаганда, суттєвим чином посилена релігійним чинником, досягала своїх результатів. Щодо РФ, то про це свідчили погляди пересічних росіян, зафіксовані вже у 2014 р., більшість з яких була переконана в тому, що на Сході України (не без участі РФ) відбувалася війна. В своєму загалі російське суспільство було переконане в тому, що Україна перетворилася на одного з головних «ворогів Росії», а тому підтримувало дії сепаратистів на Донбасі, участь у конфлікті російських «добровольців». Такі настрої зумовлювалися й міфологемами, до появи яких була причетна РПЦ («миротворча місія на Україні», «слов'янсько-російський код», «свята Русь об'єднається» [42; 43]).

Істотну роль у поширенні деструктивних впливів РПЦ в Україні відіграли близькі до неї структури – УПЦ (за оцінками аналітиків вона перетворилася на «впливовий канал російської пропаганди в українському суспільстві», провідника сепаратизму, а загалом – захисника інтересів Росії [2, с.368]), різноманітні громадські православні об'єднання («Союз православных братств Украины», «Союз православных граждан Украины» (перейменованій у «Союз православных граждан Новороссии»), «Русь Троицкая», «Единое Отечество», «Народный Собор» та ін.), які своєю активністю створювали для російських ЗМІ відповідні приводи («картинки») щодо трактування подій в Україні в руслі кремлівської пропаганди.

Наприклад, наприкінці 2014 р. однією з провідних тем у релігійних ЗМІ РФ (що стало основою і для поширення світськими інформаційними каналами) щодо перебігу конфесійного життя в Україні, а водночас і їхнього спотворення, стало висвітлення роботи Всеукраїнського православного форуму «За мир в Україні» (Київ, листопад 2014 р.), до якого під орудою УПЦ були залучені виключно проросійські релігійні громадські організації з України, РФ, Білорусі, Молдови. Насправді ж, за лаштунками ззовні об'єктивного «інформаційного продукту» крився потужний пропагандистсько-маніпулятивний заряд. Про це свідчили виступи учасників та ухвалені резолюції, в яких проблема пошуків шляхів встановлення миру в Україні, «духовної консолідації українського суспільства» ставилася в залежність від втілення доктрини «русского мира».

Присутні були й інші пропагандистські посили, спрямовані як українській, так російській аудиторіям: про загрози, що постали перед РФ («Росія знаходиться де-факто у стані війни за своє виживання»), миротворчу місію РПЦ, міфи щодо негативного сприйняття українцями Євросоюзу, але позитиву від «зближення» з РФ. Віталися й російські гуманітарні конвої та поширення російських телеканалів у Донецькій та Луганській областях [44]. Зрозуміло, що подібні інформаційні «вкидання», що мали прихований чи відвертий антиукраїнський зміст, мали деструктивний, дезорієнтуючий характер щодо українського суспільства.

Доволі суперечливими виявилися і дії керівництва УПЦ. Передусім, це стосувалося прагнення будь-що уникати осуду на адресу країни-агресора (РФ), односторонньої реакції щодо порушення громадянських і релігійних прав населення на теренах окупованого Донбасу («торжества» канонічного православ'я). Незважаючи на істотну перевагу з-поміж інших конфесій, місцеві структури УПЦ в Донецькій і Луганській областях виявили не лише пасивність у протидії розгортанню сепаратистському рухові, поширенню антиукраїнських настроїв серед місцевого населення і регіональної еліти, але й «неспроможність» щодо утримання деяких власних ієрархів у сприянні озброєним сепаратистам [45, с.4] (пастерська діяльність серед «ополченців», освячення їхніх бойових прапорів, проведення хресних ходів), що знайшло широке висвітлення в ЗМІ [46; 47; 48; 49].

Явний посыл з Москви [50] проглядався і в еволюції позиції очільників УПЦ, яке в умовах розгортання російсько-української війни прагнуло перейти від закликів «боротьби з агресором», дотримання територіальної цілісності України до аморфних вимог щодо припинення «братовбивчої війни» на Сході (виключно «внутрішнього конфлікту» [51]), «залишатися поза політикою», обмежуючи свою активність у суспільному житті переважно миротворчою і благодійною діяльністю. В свою чергу (пряме збігання інтересів з РПЦ), з боку УПЦ як в Україні, так і поза її межами (наприклад, у Страсбурзі; квітень 2015 р.) постійно актуалізувалася проблема щодо наростання міжконфесійної напруженості в Україні, утисків та порушення прав віруючих «канонічного православ'я».

В Україні безпосередні впливи РПЦ були пов'язані з дезорієнтацією, втратою «громадянського почуття» у багатьох жителів країни, до чого були причетні й деякі священники УПЦ, про-російські громадські організації (на кшталт «Народного Собора») – так звана «п'ята» колона Кремля, які з початком російської агресії стрімко пройшли еволюцію від захисту «християнських цінностей», зближення «братерських держав» до руйнування (за російським сценарієм) Української держави [52; 53].

В оболонку російського православ'я була огорнута й політична доктрина сепаратистського руху на Донбасі, розгортання якого відбулося під впливом потужної російської пропаганди, практично, агресивного «зомбування». У цілому, її можна звести до двох напрямів – експлуатації теми радянського минулого, підсиленого спонуканням до боротьби проти «українського неофашизму» («київської хунти») та «православного фундаменталізму московського штибу» [54]. Релігійним підґрунтям сепаратистського руху були гасла московського православ'я – «За Русь!», «С нами Бог!», «За веру! За Отечество!» [55]. Традиційними стали й атрибути озброєних сепаратистів – «георгіївська стрічка» та похідна православна ікона. Втілювати настанови «русского мира», «православної цивілізації» (включаючи й відновлення «оновленої» Російської імперії) мали незаконні збройні формування – «Русская Православная Армия», «Донецкая православная армия», «Православный Донбасс», «Православный Восход», козацькі загони, що створювалися за духовної і практичної підтримки РПЦ [56, с.5, 6]. Це підтверджувала й пропагандистська риторика сепаратистів, суголосна найбільш українофобським інформаційним каналам РФ: «Російська церква благословила нас на ту війну, яку ми ведемо. Це війна за «русский мир», війна за Новоросію, це війна за свободу від фашизму...» [57].

Насправді ж російська інвазія принесла в Україну нове явище, небачене за всі роки незалежності – переслідування за релігійною ознакою, які, подібно до сталінських репресій 30-х рр. ХХ ст., стали звичними в анексованому Криму, на окупованих територіях Донецької і Луганської областей. Релігійний терор торкнувся протестантів, мусульман, юдеїв, буддистів, кришнаїтів, але у першу чергу це торкалося християнських церков, безпосередніх конкурентів Московського патріархату – УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ. Зрозуміло, що

оприлюднення страхітливих реалій «зони торжества православ'я» на теренах так званих «ДНР» та «ЛНР», жертв серед священників та віруючих (починаючи з міста Слов'янська), захоплення релігійних приміщень, унеможливлення проведення релігійної практики, загрози для життя віруючих, не належних до єпархій УПЦ, знаходило широке висвітлення в українських світських та релігійних ЗМІ, будучи важливим чинником у боротьбі з російською пропагандою, деструктивними впливами РПЦ, її спробою втілення в Україні проекту «русского мира», який повною мірою підтвердив свою реакційну, людиноненависницьку суть [58; 59].

Загалом, позиція керівництва РПЦ щодо останніх подій в Україні, виступи її очільника – Патріарха Кирила упродовж 2013–2015 рр., особливо в умовах російсько-української війни, давали обґрунтовані підстави для твердження, що РПЦ проводила підривною діяльністю щодо української державності, «проштовхуючи» російські геополітичні інтереси [60]. Про це вказувала й резонансна заява Патріарха Кирила, виголошена в день відзначення Дня слов'янської писемності і культури в Москві (травень 2015 р.), з відповідними купюрами вона була поширена головною інформаційною інституцією РФ – ТАСС, яка призначалася до створення нового поля нестабільності в Україні. Так, окрім здійснення «молитви про мир на Україні», очільник РПЦ висунув звинувачення політичній владі України щодо проведення політики «войовничого безбожжя», з чим необхідно було покінчити («коли безбожжя стає державною ідеологією й коли в результаті гинуть люди, руйнуються храми, – це вже більше, ніж ідеологія... З усім цим справилася Церква наша – справиться і український народ») [61]. Реальна загроза заяви, яку необізнані в тонкощах релігійних канонів могли обійти стороною, проглядалася під час прискіпливого її розгляду, зважаючи на норми, зафіксовані в доктрині РПЦ «Основи соціальної концепції Російської Православної Церкви» щодо «громадянської непокори» («якщо влада примушує православних віруючих до відступлення від Христа і Його Церкви,... Церква повинна відмовити державі у покорі» [62]). Тобто, на цей раз уже РПЦ перейняла своєрідну естафету у «кремлівських яструбів», виносячи заклик до пастви, українського громадянства «відмовити у покорі» світській владі, що на практиці означало спробу чергового «розхитування» політичної ситуації не лише на

Донбасі, але й по всій Україні. Одним з перших реагувань на черговий демарш РПЦ стала заява від УПЦ КП, широко розтиражована в українських інформаційних каналах, в якій дії керівництва РПЦ були вмотивовано охарактеризовані як такі, що несумісні з християнською етикою, але як «один з інструментів політики Кремля» – слухняний «елемент пропаганди проти України» [63], доказ участі РПЦ в агресії. Подібні негативні оцінки (щодо оголошення з боку РПЦ «релігійної війни» Україні [64]) містилися й публікації з середовища громадянського суспільства – журналістів, блогерів.

Про кон'юнктуру політику керівництва РПЦ в Україні, залежну від коливань у Кремлі, водночас бажання залишатися у «великій політиці» вказували й нові ініціативи керівництва РПЦ, оприлюднення яких були приурочені до знакової події святкування 1000-ліття з дня смерті князя Володимира (червень 2015 р.). У цьому разі йшлося про звернення Патріарха Кирила до президентів РФ і України, в яких містився заклик до припинення кровопролиття, наростаючої гуманітарної катастрофи на Донбасі. Зміст офіційного документа РПЦ був позбавлений сентенцій щодо «священної війни» чи захисту православ'я на Сході України (!), але знову переводив наголос на «духовну єдність російського і українського народів». Разом з тим, неважко було помітити заангажованість згаданого документа, в якому надавалася підтримка діям Кремля щодо деескалації конфлікту. Зокрема, пропонувалося налагодити «прямий діалог» між Києвом і керівництвом невизнаних «ДНР» та «ЛНР», що, по суті, мало надати правової легітимності терористичним організаціям [65].

Згадана активність РПЦ, зміна її позиції, що на деякий час стало однією з провідних тем обговорення в російських ЗМІ, можна розцінити виключно як наслідок зміни стратегії офіційної Москви щодо України. В умовах краху «проекту Новоросії», наростаючих міжнародних санкцій керівництво РФ було вимушене перейти від плану «А» (силового «бліцкригу») до плану «Б» – довгострокової програми підкорення України з допомогою «м'якої сили» («Soft power») [66], в якій РПЦ була призначена роль ««інструменту м'якої сили Кремля» [67]». Її мета полягала у поширенні серед українських громадян «позитивного іміджу Росії», виховування на фоні євроскептицизму та падіння

життєвого рівня нового прошарку суспільства, орієнтованого на інтеграцію з РФ. Це, у свою чергу, передбачало й нейтралізацію «антиросійських дій» з боку української влади, пошук нових каналів впливу. Одним з таких каналів мала стати церква, її традиційні впливи на окремі сегменти українського суспільства. Одним з перших кроків втілення стратегії «м'якої сили» можна розглядати переключення РПЦ в період «перемир'я» на Донбасі на нову галузь – освітньо-гуманітарну, зокрема, широко розрекламованою в ЗМІ РФ участю в благодійній акції «Дітям Донбасу – книги рідною мовою», сприяючи завезенню в школи на територію «ДНР» підручників за російською шкільною програмою.

Варто наголосити, що в складних умовах протидії зовнішній агресії, яка супроводжувалася й агресією на духовно-релігійному полі, Українська держава, як і релігійні конфесії, виявила певну розгубленість [68, с.158], що супроводжувалося пошуком адекватного реагування. Зокрема, безрезультатними виявилися спроби виконувача обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України О. Турчинова (березень 2014 р.) порозумітися з очільником РПЦ ще на початку розгортання російської інвазії в Україну. Враховуючи значний авторитет Патріарха Кирила, українською стороною висловлювалося прохання здійснити відповідний вплив на Президента РФ В. Путіна з метою припинення агресії, що створювало небезпеку погіршення «добросусідських відносин» між країнами, загрозу для стабільності всього регіону. Під час переговорів розвінчувалися й безпідставні звинувачення щодо існування дискримінації на національній та релігійній основі в Україні, наголошувалося на відсутності будь-яких підстав для введення російських збройних сил на територію України [69]. Однак, як виявилось, наведені аргументи не зацікавили ані керівництво РПЦ, ані Кремль.

Неефективними виявилися й заяви Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, в яких містилася критика антиукраїнської позиції РПЦ в російсько-українській війні. Рішучі ж наміри української влади щодо унеможливлення здійснення в Україну візиту Патріарха Кирила влітку 2014 р. у зв'язку з обранням нового очільника УПЦ («візит у час російської військової агресії, яка здійснюється проти України, є небажаним, провокативним і політично заангажованим» [70])

викликала дискусію в середовищі Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО; міжконфесійна інституція, яка об'єднувала 19 церков і релігійних організацій, що представляли близько 95% віруючих України), критику з боку УПЦ, що розцінювалося як втручання в її внутрішні справи, а також вибух антиукраїнської істерії з боку офіційної Москви та проросійських сил в Україні. Проблемність у боротьбі з агресивною російською пропагандою, включаючи і її релігійну складову, справляла й відкритість інформаційного простору України через що блокування силовими структурами країни телеканалів РФ, низки псевдоукраїнських інформаційних інтернет-ресурсів [71], що використовувалися для поширення матеріалів, включаючи пропаганду проєктів «русского мира», «Новоросії», не мала особливої ефективності.

Намагаючись використати ресурс релігійної громади у протидії військовій і інформаційній агресії з боку РФ, Українська держава звертала увагу й на співпрацю з церквами і релігійними організаціями України. Про це, зокрема, свідчили особисті зустрічі Президента України П. Порошенка з діячами провідних церков України, підтримка з їхнього боку президентського мирного плану в Донецькій і Луганській областях, безпосередня участь у розгортанні волонтерського та місіонерського рухів у зоні АТО. Однак варто зауважити, що така співпраця між владою України і церквою була далекою від послідовності. Так, лише на початку 2015 р. відбулася зустріч П. Порошенка з членами ВРЦіРО на якій було досягнуте розуміння вийти на новий рівень «державно-церковного партнерства», в тому числі і в питаннях протидії зовнішній збройній та інформаційній агресії. До речі, саме на цій зустрічі Президентом була озвучена частка «релігійного сегмента» в антиукраїнській пропаганді – 20% [72], намір якої був очевидним – розколоти українське суспільство. Як підкреслив під час зустрічі Президент України П. Порошенко, «жодного сумніву, що нам вдасться відбити цю інформаційну агресію. Церковну карту ми розіграти не дамо» [72].

Позиція РПЦ, яка була відлунням імперської російської політики, викликала негативну реакцію з боку українського суспільства, релігійних домінацій в Україні, включаючи і представників УПЦ, їхнього згуртування навколо ідеї захисту Української держави. Помітними суб'єктами у протидії деструктивного впливу РПЦ в

інформаційному просторі України, особливо в умовах російсько-української війни, окрім загальних інформаційних інституцій, стали спеціалізовані видання («Релігійно-інформаційна служба України», «Інститут релігійної свободи», «Релігія в Україні», християнський портал КІРІОС та ін.), які надавали аналітичний та інформаційний матеріал щодо перебігу релігійного життя, загроз для міжконфесійного миру в Україні, брутальне втілення на окупованій частині України доктрини «руського мира», порушення прав людини, включаючи і свободу віросповідання на окупованих територіях Криму і Донбасу.

Тема новітнього «хрестового походу» на Україну стала нагальною і для правозахисників, які розцінювали релігійну ситуацію на теренах самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» як катастрофічну, «інородне явище і для Донецького краю, і для всієї України», що порушило традиційно високий рівень толерантного міжконфесійного співжиття в регіоні, замінило його релігійною нетерпимістю до всіх інакомислячих. Численні випадки порушення прав людини на Донбасі, релігійних переслідувань, здійснених проросійськими збройними формуваннями, підбурюючої ролі РПЦ в ескалації конфлікту на Сході України знайшли висвітлення в низці узагальнюючих видань українських та міжнародних правозахисних організацій, які вийшли у світ у 2015 р. українською, російською та англійською мовами [56; 73].

Враховуючи складні легітимізаційні процеси нової політичної влади після перемоги Революції Гідності, специфіку державно-церковних відносин, значну активність у протидії впливам РПЦ в Україні виявляли християнські конфесії. Головним чином це полягало в нейтралізації релігійно-духовної експансії РПЦ, спростування її міфу щодо цивілізаційної цінності проекту «руського мира», його похідних – руйнування української державності, розмивання української етнічної та громадянської ідентичності, викритті псевдоміротворчої ролі Московського патріархату у збройному протистоянні на Донбасі. Передусім, варто згадати ВРЦіРО, яка вже в першій заяві (березень 2014 р.) з приводу агресії РФ в АР Крим акцентувала увагу на безпідставності зовнішньої «міротворчої місії» (по суті – агресії), відсутності в країні будь-яких утисків і дискримінації за ознаками мови, нації і віросповідання. Особливий

наголос ВРЦіРО робила на тому, що «Церкви та релігійні спільноти України – з українським народом» [74]. У наступних зверненнях цей міжконфесійний колективний орган закликав громадян, «віруючих, у відповідності до своїх релігійних переконань», захистити зі зброєю в руках свою Батьківщину як від зовнішніх завойовників, так і внутрішніх сепаратистів, принести довгоочікуваний мир на «українську землю Донбасу» [75].

Одне з центральних місць у консолідації українського суспільства відіграла значна активність у медіапросторі України християнських церков, що набуло значного резонансу серед віруючих, широких кіл українського суспільства. Так, уже весною 2014 р. у своїй заяві Патріарх Філарет переклав відповідальність за ескалацію насильства в Донецькій і Луганській областях виключно на зовнішній чинник – РФ, яка шляхом підтримки терористичних та сепаратистських сил розгорнула проти України «неоголошену війну» [76]. Висловлювалися й звинувачення контрольованим владою російським ЗМІ (провокування громадянського протистояння і сепаратизму, міжрелігійного напруження), які розгорнули небачену за своїм розмахом кампанію брехні, що було складовою війни проти України. З боку Священного Синоду УПЦ КП (травень 2014 р.) зверталася увага на безпосередню участь у підготовці та ескалації конфлікту на Сході України РПЦ, підконтрольних їй релігійних фондів [77]. Радикальну позицію щодо антиукраїнських дій РПЦ виявляли й деякі представники УПЦ (це не стосувалося її вищого керівництва), які не лише розвінчували міфи щодо «громадянської війни» в Україні, «масовості» сепаратистського руху, але й наголошували на зовнішній інспірації збройного конфлікту в країні. Велику увагу вони звертали й на неконструктивну позицію очільників РПЦ, які своїми діями (за рахунок актуалізації проблеми «відновлення Святої Русі», «створення нової, поствізантійської «православної цивілізації» [78]) стимулювали загострення міжконфесійної та міжнаціональної ворожнечі в Україні [78].

Гостра критика була звернута й проти очільника РПЦ. Зокрема, Патріарх Філарет у своїх проповідях і заявах неодноразово звинувачував Патріарха Кирила у намаганнях позбавити українців природного права на свободу і незалежність своєї Вітчизни, свідомій маніпуляції релігійними і політичними термінами («історична Русь», «слов'янин»,

«православний», «малорос» [79]), що на практиці грало на користь агресора, освячувало втручання РФ у внутрішні справи України («Російська церква має визначитися, на чийй стороні: правди чи неправди. Зараз ми з вами бачимо останнє» (Патріарх Філарет) [80]).

Не буде перебільшенням стверджувати, що завдяки активності і консолідованим діям українських християнських церков була нейтралізована спроба керівництва РПЦ отримати підтримку своїм агресивним діям (включаючи силове здійснення в Україні доктрини «русского мира») з боку світового православ'я. У даному випадку йшлося про лист Патріарха Кирила до Предстоятелів Православних Церков (серпень 2014 р.), в якому він, окрім звичного акцентування в руслі російської пропаганди щодо «громадянської війни» на Донбасі, оприлюднював «новий аргумент», який мав приховати російську агресію проти України – так зване релігійне протистояння (війна), звинувачуючи «розкольників» і «уніатів», тобто українські християнські церкви, у розпалюванні міжконфесійної ворожнечі в Донецькій і Луганській областях («братовбивстві»), що, начебто, велося з метою знищення «канонічного» православ'я. Враховуючи відверто провокативний характер документа, він досить швидко був вилучений з усіх інтернет-сайтів, підконтрольних Московському патріархату [81].

Згаданий пропагандистський демарш викликав широкий резонанс в українському суспільстві, серед віруючих різних конфесій. На нього відгукнулося керівництво УПЦ та УГКЦ (так звані «фігуранти» листа Кирила), офіційні заяви яких містили викривальну критику дій РПЦ та її очільника. В одній з перших реакцій на подію – з боку УПЦ КП згаданий лист характеризувався як «плід впливу Кремля на патріархію московську» (адже до тих пір у своїх виступах і заявах Патріарх Кирил намагався не використовувати подібної риторики), призначення якого полягало у нав'язуванні інформаційної картини, яку продукували офіційні російські ЗМІ, намаганні перевести проблему з площини зовнішньої агресії щодо України в площину не лише внутрішнього, але й «релігійного конфлікту». Була визначена й мета цієї ініціативи РПЦ – отримати в Росії додаткову мотивацію для підтримки агресії – переходу від політики захисту «російських людей» до захисту «православ'я», спонукання до «війни за віру» [82].

Офіційні заяви від керівництва УПЦ КП та УГКЦ, які набули значного поширення і коментування в ЗМІ, соціальних мережах Інтернету, цілковито спростовували закиди Патріарха Кирила (як «неправдиві», провокаційні щодо оцінки подій у Донецькій і Луганській областях), «як лукаве прагнення перенести здійснення природного права українського народу на волю й незалежність своєї країни в міжконфесійну площину» [83]. Виносилися й заклики до міжнародного співтовариства підтримати українців у протидії зовнішній агресії [83; 84].

У руслі протидії впливу РПЦ на українське суспільство варто навести деякі думки, що містив відкритий лист Патріарха Філарета до Вселенського Патріарха Варфоломія (серпень 2014 р.), в якому він наголошував на безпосередній причетності керівництва Московського патріархату до здійснення антиукраїнської пропагандистської війни, яке, використовуючи штампи «нацистського фюрера Гітлера», намагалося переконати світ у справедливості агресивних дій Росії щодо України. Патріархом наголошувалося на причинах конфлікту, який завдяки жертвності українських громадян не переріс за межі Донбасу – прагненні керівництва РФ не допустити європейського цивілізаційного розвитку України, відновити колишню імперію. Рішуче спростовуючи пропагандистські штампи, які лунали з боку керівництва РФ та РПЦ, російських інформаційних каналів, доводилося, що кровопролиття на Донбасі (єдине на терені України!) стало наслідком збройної агресії РФ, спонукання і підтримки збройного проросійського сепаратистського руху та найманства («насправді це війна Росії проти України, що має загарбницький характер» [84]). Спростовувалася й вигадка щодо «озброєних уніатів і схизматиків», нищення «Московського патріархату» на Донбасі, натомість наводилися факти переслідувань на теренах Донбасу, контрольованих сепаратистами, християнських конфесій, не належних до УПЦ [84].

Не домігшись підтримки з боку Вселенського православ'я, Патріарх Кирил у серпні 2014 р., хоча і в менш провокативному тоні, був вимушений звернутися «за допомогою» в обороні православних християн Сходу України, перекладаючи всю відповідальність на жертви і руйнування на Донбасі виключно на українську

сторону* , до ООН, Ради Європи і ОБСЄ [85]. Однак і тут він не отримав підтримки з боку згаданих міжнародних інституцій.

Протидія українського суспільства антиукраїнській деструкції була виявлена у масовій жертвовності українського суспільства у боротьбі з агресором, якому не вдалося втілити в Україні «проект Новоросії» – першого практичного полігону доктрини «русского мира». Загалом, можна стверджувати, що завдяки чіткій позиції українських християнських церков, ВРЦіРО, які упродовж 2014–2015 рр. приділяли постійну увагу боротьбі проти неправдивої російської пропаганди, взаємодії в інформаційній сфері з державними інституціями України [86], намагання зовнішніх сил щодо згуртування громадян України, які ідентифікували себе з російською державністю, у тому числі прикриваючись православними гаслами, їхньої мобілізації на дії проти Української держави, були зірвані, локалізовані окремим регіоном – Донбасом. Останнє давало підстави для вмотивованого твердження з боку експертів, що «церковно-політичний проект «русского мира» впав. «Патріарх надій» з Кирила (Гундяєва) не вийшов. Якщо його попередник втратив для російської церкви Галичину, то сам Кирил втратив усю Україну» [87]. Про останнє свідчило широка участь церков і релігійних організацій України у боротьбі проти агресора, у волонтерському русі, остаточна формалізація (за рахунок активної позиції християнських церков) інституту військового капеланства.

Під впливом патріотичного піднесення українського суспільства, прискореної трансформації соціокультурних ідентичностей, що проявлялося у зростанні національної самосвідомості та появі потужних демаркаційних ліній між українською та російською ідентичностями, упродовж 2014–2015 рр. в країні відбулися суттєві зміни в релігійних уподобаннях українців на користь «україноцентристських» християнських церков (передусім УПЦ КП, УГКЦ).

* Основні тези листа, згадки про численні випадки злодіянь в Україні релігійного характеру були продубльовані делегацією РПЦ на конференції ОБСЄ (Відень, травень 2015 р.), присвяченій боротьбі з нетерпимістю і дискримінацією щодо християн (Див.: У Відні відбулася конференція ОБСЄ з проблеми дискримінації та нетерпимості щодо християн // Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату. – 2015. – 18 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/4084252.html>).

Під дією змін у настроях в середовищі духовенства і віруючих Московського патріархату спостерігався процес позбавлення впливу «русского мира», що відбувалося передусім, через відмову у багатьох єпархіях поминати під час богослужінь Патріарха Кирила, з яким пов'язувалася російська пропагандистська істерія щодо України та української нації [88]. Низка громад УПЦ перейшла під юрисдикцію УПЦ КП (на кінець 2014 р. – близько 20 громад [68, с.161]). Згадані зміни, враховуючи й існуючі загрози національній безпеці України, обумовили й наростання актуальності проблеми створення помісної Української Православної Церкви.

Так, згідно з результатами соціологічного опитування громадян України (за винятком Луганської області і АР Крим), яке спільно провели фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба «Ukrainian Sociology Service» (грудень 2014 р. – січень 2015 р.), більшість респондентів зарахувала себе до вірних УПЦ КП – 44,2%, до прихильників УПЦ, ще нещодавно найчисельнішої православної конфесії в країні, лише 20,8% (єдиний регіон у країні з переважаючими впливами УПЦ залишилася Донецька область – 55%). Про крах «русского мира», невдалих спроб РПЦ щодо дискредитації неканонічного православ'я в Україні свідчили такі результати: серед громадян країни найбільшу підтримку отримали формулювання щодо УПЦ КП: «Церква українського народу» – 36,9%, «Одна з багатьох церков України» – 30,9%. Натомість щодо УПЦ: «Одна з багатьох церков України» – 40,3%, «Церква держави-агресора, що здійснює в Україні шкідливу діяльність» – 19,2%. Помітна динаміка відбувалася й у ставленні українського суспільства до створення помісної Української Православної Церкви. Якщо у 2002 р. прибічниками втілення цієї ідеї було 17,4% громадян України, то на зламі 2014–2015 рр. – 28% (виступало проти – 13,7%, що мало тенденцію до зниження [89; 90]).

Значну роль в актуалізації проблеми інформаційно-пропагандистського впливу з боку РФ, РПЦ, розробці алгоритму протидії антиукраїнській інформаційній війні відіграла низка заходів в Україні, в яких взяли участь представники політичних сил країни, експертів, громадськості, релігійних організацій. Серед них – круглі столи («Морально-етичні засади протидії антиукраїнській

інформаційній війні» (Київ, травень 2014 р.), «Інформаційний суверенітет України як основа політики протидії антиукраїнській інформаційній війні» (Київ, липень 2014 р.), «Боротьба ідентичностей у православ'ї в Україні після «Революції гідності»: аспект національної безпеки» (Київ, липень 2014 р.), численні наукові конференції (наприклад, «Наукове забезпечення службово-бойової діяльності національної гвардії України» (Харків, квітень 2015 р.), які звертали увагу на небезпеку інформаційної експансії з боку РФ, включаючи пропаганду війни і українофобії, закликів до силової зміни територіальної цілісності України, культивування національної і релігійної ворожнечі [91], деструктивній ролі у розпалюванні війни на Сході України з боку РПЦ [92, с.28, 29].

Рішуче засуджували російську агресію в Україні, а також її «релігійне прикриття» й міжнародні форуми, в яких брали участь представники найбільших релігійних конфесій України, світових релігій, політики, дипломати, вчені. Зокрема, в резолюції засідання Правління «Київського міжконфесійного форуму» (Харків, червень 2014 р.) висловлювалася підтримка конструктивним діям політичної влади України з протидії зовнішній агресії, мирному врегулюванню збройного протистояння на Донбасі, засуджувалося поширення з боку РФ неправдивої і фальшивої інформації про події в Україні. Форум закликав релігійних лідерів світу всіма доступними засобами впливати на політиків з метою зупинення агресії, дотримання єдності, територіальної цілісності і суверенності України в її міжнародно визнаних кордонах [93].

На тлі розгортання масового волонтерського руху в Україні як ефективний засіб у боротьбі проти російської пропаганди, включаючи і релігійну деструкцію з боку РПЦ, можна розглядати втілення в життя на початку 2015 р. проекту Міністерства інформаційної політики України зі створення «Інформаційних військ України», який упродовж декількох місяців охопив понад 40 тис. добровольців – зареєстрованих у соціальних мережах блогерів, які, діючи під егідою міністерства, його методологічною підтримкою, вели моніторинг російських інформаційних матеріалів, виявляли і спростовували в соціальних мережах випадки російської пропаганди і фальсифікації, створювали і поширювали українські пропагандистські матеріали. Ця ініціатива стала помітною зброєю

у протидії російській інформаційно-пропагандистській експансії, включаючи і її релігійно-церковну складову. Разом з тим, вона згідно з оцінкою експертів, що стосувалося й інших контрпропагандистських заходів України, виявила і недоліки, які полягали у тому, що цей інструмент, запозичений у тієї ж Росії, міг стати ефективним у боротьбі з поширенням дезінформації лише у разі застосування неординарних заходів – «асиметричних» дій на інформаційному полі [94].

Загалом, російсько-українська війна, інформаційно-пропагандистська кампанія РФ, потужним суб'єктом якої стала РПЦ, спрямована на розкладання українського суспільства, його капітуляцію перед агресором, не досягли мети. Мобілізація всіх наявних ресурсів Української держави, українського суспільства дали змогу не лише нейтралізувати деструктивні впливи з боку РПЦ, які просувалися на Україну упродовж тривалого часу, але й завдати нищівного удару по геополітичній доктрині «руського мира», локалізувати зовнішню агресію й збройний проросійський сепаратистський рух на материковій частині країни Донбаським регіоном, що відкриває перспективу відновлення повної територіальної цілісності України, дотримання демократичного проєвропейського вектора розвитку держави.

На початку XXI ст. РПЦ перетворилася на вагомий суспільний інститут, «державну церкву», причетну до формування політичного режиму В. Путіна, що разом з сакралізацією «російської національної ідентичності», «православної цивілізації» зумовило її активну участь в агресивній зовнішній політиці РФ, спрямованій на домінування в Євроазії, в тому числі і в Україні;

Упродовж тривалого часу в інформаційному просторі, через релігійну практику РПЦ просувала в Україні геополітичну доктрину «русский мир», що був спрямований на розмивання національної і громадянської ідентичності українців («слов'яни», «православні»), заперечення існування суверенної Української держави («південні й західні руські землі»), складова «Святої Русі»), що відкривало шлях до її поглинання РФ.

Своєю позицією щодо неприйняття Євромайдану, Революції Гідності РПЦ була безпосередньо причетною до формування

відповідних суспільних настроїв (руйнування «спадщини історичної Русі», відриву України від «східнослов'янської цивілізації», поширення в країні «анархії» і «беззаконня»), створення ґрунту для зовнішнього втручання в Україну, огорнутого в лаштунки новітнього «хрестового походу», доктрини «русского мира».

У період розгортання російсько-української війни РПЦ виступила як технологічна складова розгорнутої проти України «гібридної» та «інформаційної війни», спрямованої на спотворення реальної суспільно-політичної ситуації в країні, важливим чинником спонукання і мобілізації на антиукраїнські дії. Інформаційна політика та релігійна практика РПЦ в цей період зводилася до обслуговування агресора, що досягалася «вкиданням» інформаційних фантомів щодо розгортання в Україні «братовбивчої», «громадянської війни» (акцентування на суто внутрішній природі конфлікту), що мало на меті приховати збройну агресію з боку РФ.

Авторитет РПЦ, її намір сакралізувати російсько-українську війну на Донбасі (захист «канонічного православ'я», «священна війна») стали потужним духовно-мобілізаційним чинником для проросійських сепаратистів, легітимації псевдодержавних утворень «ДНР» та «ЛНР».

У період краху воєнного бліцкригу РФ в Україні, вимушеного згортання «проекту Новоросія» з боку РПЦ були ініційовані нові засоби у боротьбі проти України – заклики до громадянської непокори, «мирні ініціативи» щодо Донбасу, що в руслі стратегії Кремля мали створити нове поле для протистояння в українському суспільстві, «заморозити» російсько-українську війну, створити умови для «м'якого проникнення» в Україну.

1. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2009. – 3 ноября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2015. – 684 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf

3. Гарда М. Код сепаратизму в богослужбових текстах УПЦ: форми, формули, статистика / М. Гарда // Релігія в Україні. – 2015. – 18 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/28628-kod-separatizmu-v-bogoslužhbovih-tekstax-upc-formi-formuli-statistika.html>

4. УНІАН: Що хотів Кирил сказати українцям. Оцінюють експерти // Православ'є в Україні. – 2009. – 6 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/2009/08/06/25698.html>

5. Юрій Чорноморець: «Кирил бачить себе «східним папою» // Єдина Церква. – 2009. – 25 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pritvor.kiev.ua/ec/analitics/chornomorec-interview-about-cyril>

6. Експерти в гостях у Віталія Портнікова говорять про те, навіщо Патріарх Кирил приїхав на Україну // Milites Christi Imperatoris. – 2010. – 23 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/uk/node/30413>

7. Віктор Єленський: «Церкви в Україні стали на бік тих чи інших партій» // Український журнал. – 2010. – №9. – С.36–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2010_09.pdf

8. Ивахненко В. Жаркое лето патриарха Кирилла / В. Ивахненко // Радио свобода. – 2012. – 26 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/24656867.html>

9. Сметанина С. Кто выиграет цивилизационную схватку за Русский мир? / С. Сметанина // Русский век. Портал для российских соотечественников. – 2015. – 15 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruvek.ru/?module=articlesp&action=view&id=9738>

10. Чи чули Ви про доктрину «Русского мира» Патріарха Кирила? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=884

11. Опитування: «Русский мир» – чи чули Ви про це? // Кіріос. Християнський портал. – 2013. – 26 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyrios.org.ua/news/world/9053-chi-chuli-vi-pro-doktrinu-russkogo-mira-patriarha-kirila.html>

12. Деркач Т. Русский мир и миссионерское призвание РПЦ. Ч. I / Т. Деркач // Релігія в Україні. – 2009. – 9 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/2762-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-i.html>

13. Деркач Т. Русский мир и миссионерское призвание РПЦ. Ч. II / Т. Деркач // Релігія в Україні. – 2009. – 15 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/2826-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-ii.html>

14. Мы наш, мы «Русский мир» построим? // Главред. – 2015. – 12 января [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://glavred.info/archive/2011/01/12/121812-4.html>

15. Прот. А. Новиков. «Логика Патриарха – логика исторической правды» / А. Новиков // Релігія в Україні. – 2010. – 2 березня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religion.in.ua/zmi/foreign_zmi/3758-logika-patriarxa-neumolimaya-logika-istoricheskoy-pravdy.html

16. Министр образования Дм. Табачник считает Малороссию ласковым прозвищем Украины, а «Русский мир» возможностью приобщиться к «миру величайших интеллектуальных глубин» // Релігія в Україні. – 2011. – 15 вересня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/11970-ministr-obrazovaniya-dm-tabachnik-schitaet-malorossiyu-laskovym-prozvisshem-ukrainy-a-russkij-mir-vozmozhnostyu-priobshhitya-k-miru-velichajshix-intellektualnyh-glubin.html

17. Гавриш О. Русский мир вместо третьего Рима? / О. Гавриш // RISU. Релігійно-інформаційна служба України. – 2011. – 30 червня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/43131/

18. Деятельность «политического православия» оплачивалась Партией регионов // Релігія в Україні. – 2014. – 21 травня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/25857-deyatelnost-politicheskogo-pravoslaviya-oplachivalas-partiej-regionov.html

19. Руководитель «Кремлёвской стратегии»: на Украине распространено более 300 тысяч Георгиевских ленточек // Релігія в Україні. – 2011. – 26 травня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/10098-rukovoditel-kremlyovskoj-strategii-v-2011-g-na-ukraine-rasprostraneno-bolee-300-tysyach-georgievskix-lentochek.html

20. Иконы і вивтар столичної церкви УПЦ оздоблені атрибутикою «Русского мира» // Релігія в Україні. – 2013. – 3 квітня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/21397-ikoni-i-vivtar-stolichnoyi-cerkvi-upc-ozdobleni-atributikoyu-russkogo-mira.html

21. Доровських О. Московський патріарх Кирило хвалить Донбас / О. Доровських // Радіо свобода. – 2011. – 6 травня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/24093873.html#18>.

22. Патриарх Кирилл: Евромайдан не ослабит духовного единства Руси // Обозреватель.ua. – 2013. – 31 декабря [Электронный ресурс]. –

Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/75014-patriarh-kirill-evromajdan-ne-oslabit-duhovnogo-edinstva-rusi.htm>

23. Рождественское интервью Святейшего Патриарха Кирилла телеканалу «Россия» // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 7 января [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html>

24. Россия должна вмешаться в дела Украины и спасти ее, считают в Русской церкви // Интерфакс. – 2014. – 28 января [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=news&id=54273>

25. «Русский мир», безмістовний і нещадний // Радіо Свобода. – 2015. – 22 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26861980.html>

26. Деркач Т. Принуждение к автокефалии: уйти, чтоб остаться? / Т. Деркач // RISU. Религиозно-информационная служба Украины. – 2015. – 11 июня [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/tderkach_column/60246/23

27. Святіший Патріарх Кирил: Церква завжди була запорукою миру і єдності народів Росії та України // Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату. – 2014. – 14 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3606175.html>

28. У Кирилла призвали українцев не оказывать сопротивление // ГЛАВКОМ. – 2014. – 2 марта [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/189230.html>

29. Интервью с протоиереем Олегом Стеняевым: Путь миссионера / Тюлькина Е. // Православный взгляд [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://orthoview.ru/intervyu-s-protiierem-olegom-stenyaevym-put-missionera/>

30. Известные российские священники обсуждают, как лучше разделить территорию Украины // Релігія в Україні. – 2014. – 4 березня [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/25079-izvestnye-rossijskie-svyashhenniki-obsuzhdayut-kak-luchshe-razdelit-territoriyu-ukrainy.html

31. Звернення Предстоятеля Руської Православної Церкви до обраного Президента України П. О. Порошенка // Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату. – 2014. – 27 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3660753.html>

32. Святейший патриарх Кирилл: «Сегодня нет более важного вопроса, чем мир на Украинской земле» // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2015. – 17 февраля

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3996170.html>

33. Молитва о прекращении междоусобных брани на Божественной литургии по сугубой ектении чтомая // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 14 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675026.html>

34. Святейший Патриарх Кирилл: «Обращаюсь ко всем, от кого зависит принятие решений: немедленно остановите кровопролитие» // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 17 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675054.html>

35. Россия 1. Вести. Эфир от 25.03.2015 (11:00) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://russia.tv/video/show/brand_id/5402/episode_id/1184361/video_id/1152501

36. Глава УПЦ КП: убийства мирных жителей Донбасса не нарушают божью заповедь // ВЕСТИ.RU. – 2015. – 25 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2452727>

37. Патриарше богослужіння у 4-ту неділю Великого посту (додано фото) // Українська Православна Церква Київський патріархат. Офіційний веб-сайт. – 2015. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/ru/news/patriarkh/6552-patrfilaret-4nedilia.html>

38. РПЦ обвинила греко-католиков во вмешательстве в конфликт на Донбассе // NB. Независимое бюро новостей. – 2014. – 17 октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ru/news/134429/>

39. Труд Кирилла Фролова «Сакральные смыслы Новороссии» признана «Книгой года» в России // ЦентрАзия. – 2015. – 26 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1427355060>

40. Мифы и были украинства (фильм) / Русь Православная // YouTube. – 2015. – 30 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=X3mqVX2YGTQ>

41. Голгофа Новороссии (фильм) / Русь Православная // YouTube. – 2015. – 8 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QckwePY1w1U>

42. Вынос мозга. Путин и Господь // YouTube. – 2014. – 4 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=6WNhg2pB_Tc

43. Москвичи: «войск РФ в Украине нет, но мы победим!» // YouTube. – 2014. – 30 октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qoRJgkv0x0A>

44. Всеукраїнський православний форум «За мир в Україні» (14–15 ноября, г. Киев) // Союз православный женщин. – 2014. – 18 ноября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--80aafbpfcowwcbdbmqnh4f3dsb6c.xn--p1ai/news/1416302944>

45. Суспільно-політичний конфлікт – загроза цілісності України та українського суспільства // Україна–2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква. Позиції релігійних діячів, експертів, громадян / Центр Разумкова. – К., 2014. – 28 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1400155420_file.pdf

46. Священник УПЦ МП благословил Гиркіна // Newsru.ua. – 2014. – 23 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.newsru.ua/ukraine/23jul2014/kanony.html>

47. Священники-сепаратисти: УПЦ Московского патриархата о терроризме в рясах / NewsBlok Ukraine // YouTube. – 2014. – 18 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=juSccipJJZA>

48. Священник УПЦ МП освятил памятник защитникам «Луганской республики» // Vlasti.net. – 2015. – 7 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlasti.net/news/222590>

49. Правящий архиерей Донецкой епархии УПЦ МП отказывается от духовного окормления своей паствы, проживающей на территории Донецка и других городов ДНР // Благодатный огонь. – 2015. – 25 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.blagogon.ru/news/381/>

50. Эксперт РПЦ призывает украинское духовенство не быть тенденциозным // РИА НОВОСТИ. – 2014. – 16 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/religion/20140816/1020225123.html>

51. Николай Данилевич: Христос нас объединяет, а политика разъединяет // Аргументы и факты. – 2015. – 21 октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aif.ua/society/social/nikolay_danilevich_hristos_nas_obedinyayet_a_politika_razedinyuae

52. О «Народном соборе» // Народный собор. Украина. – 2012. – 2 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodsobor.com.ua/menu/view/31/>

53. Друзь И.: Нам придется разбираться и с остальной частью Украины / И. Друзь // Православие или смерть! – 2014. – 7 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://varnava-mp.livejournal.com/263867.html>

54. Шмулевич А. Паралелі. Чи стане РПЦ другим ІГІЛ? / А. Шмулевич // Укроп UA. – 2015. – 31 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrop-ua.net/publications/society/1275-paralelchi-stane-rpc-drugim-igl.html>

55. Васін С. «Священна війна «ДНР» / С. Васін // Тиждень.ua. – 2015. – 11 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/140447>

56. Коли бог стає зброєю: переслідування за релігійними переконаннями в ході воєнного конфлікту на Сході України. Квітень 2015 / Звіт підготовано Центром Громадянських Свобод та Міжнародним партнерством за права людини у рамках платформи «Громадянська солідарність» / Розробка, редагування та координація: ЦГС: О. Новікова, М. Томак; МППЛ: С. Валько, В. Купер. – Київ–Брюссель: Центр Громадянських Свобод, Civic Solidarity, International Partnership for Human Rights, 2015. – 22 с.

57. «Русская церковь благословила нас на ту войну, которую мы ведем», – лидер террористов Губарев. ВИДЕО // ЦЕНЗОР.НЕТ. – 2014. – 11 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/video_news/289527/russkaya_tserkov_blagoslovila_nas_na_tu_voynu_kotoruyu_my_vedem_lider_terroristov_gubarev_video

58. Террористы преследуют все церкви, кроме УПЦ (МП), – эксперт // RISU. Религиозно-информационная Служба Украины. – 2015. – 29 января [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/all_news/community/terrorism/58945/

59. Карп'як О. Церкви на Донбасі: між співчуттям і ворожнечею / О. Карп'як // ВВС Україна. – 2014. – 21 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141017_churches_donbass_ko

60. РПЦ работает в Украине как политическая сила – эксперт // ZN, UA. – 2015. – 4 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/rpc-rabotaet-v-ukraine-kak-politicheskaya-sila-ekspert-168786_.html

61. Патриарх Кирилл заявил, что безбожие становится государственной идеологией Украины // NEWSru.com. – 2015. – 24 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/religy/24may2015/cyrillsays.html>

62. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2005. – 12 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.patriarchia.ru/db/text/141422.html

63. Київський патріархат відповів на заяву Кирила про «безбожну Україну» // 24 канал. – 2015. – 24 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/kiyivskiy_patriarhat_vidpoviv_na_zayavu_kirila_pro_bezbozhnu_ukrayinu_n577954

64. Тышкевич И. РПЦ объявила войну Киеву, или почему Украине необходимо решить религиозный вопрос / И. Тышкевич // Хвиля. – 2015. –

28 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylyu.net/analytics/politics/rpts-obyavila-voynu-kievu-ili-pochemu-ukraine-neobhodimoreshit-religioznyiy-vopros.html>

65. В канун Дня Крещения Руси Святейший Патриарх Кирилл обратился с посланием к Президентам России и Украины // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2015. – 27 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4176516.html>

66. Октисюк А. Путин меняет стратегию: новый план по возвращению контроля над Украиной / А. Октисюк // Апостроф. – 2015. – 21 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/article/politics/2015-05-21/putin-menyaet-strategiyu-novyiy-plan-po-vozvrashcheniyu-kontrolya-nad-ukrainoy/1746>

67. Койер П. Священная война Путина и распад «Русского мира» / П. Койер // *inoSMI.RU*. – 2015. – 4 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20150607/228435955.html>

68. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.

69. Турчинов попросил Кирилла усмирить Путина // *Newsru.ua*. – 2014. – 3 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rus.newsru.ua/ukraine/03mar2014/turchinovkirill.html>

70. Заява Департаменту у справах релігії та національностей Міністерства культури України // Міністерство культури України: офіційний веб-сайт. – 2014. – 19 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/362587>

71. Суд заставил СБУ вернуть сервера регистратора NIC.ua // *Українська правда / Экономическая правда*. – 2015. – 9 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2015/06/9/546045/>

72. Президент обговорив актуальні питання з членами Всеукраїнської Ради Церков // *Релігія в Україні*. – 2015. – 18 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/28340-prezident-obgovoriv-aktualni-pitannya-z-chlenami-vseukrayinskoyi-radi-cerkov.html>

73. Права людини в Україні – 2014. Доповідь правозахисних організацій / За ред.: О. А. Мартиненка, Є. Ю. Захарова / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – 340 с.

74. Заява Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій у зв'язку з рішенням Ради Федерації Федерального зібрання Російської

Федерації від 1 березня 2014 року // Інститут релігійної свободи. – 2014. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?Itemid=78&catid=50:zv&id=1369:1&lang=uk&option=com_content&view=article

75. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про обов'язок допомоги у захисті Батьківщини / схвалено 10 лютого 2015 року на засіданні у Києві // УНІАН. – 2015. – 11 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religions.unian.net/state/1042678-vseukrainskiy-sovet-tserkvey-prizval-veruyuschih-uchastvovat-v-oborone-ukrainyi-ukr.html>

76. Заява Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з приводу ескалації насильства в Україні // Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт. – 2014. – 3 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/patrosplannia/4798-zajava-pro-nasylstvo.html>

77. Заява Священного Синоду з приводу діяльності контрольованих і захопчених з Росії терористичних та сепаратистських сил // Українська Православна Церква Київський патріархат. Офіційний сайт. – 2014. – 15 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/news/patriarkh/4852-synod-documenty.html>

78. Секретарь главы УПЦ предвидит ее отделение от Московского патриархата // Интерфакс. – 2014. – 2 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=55492>

79. Призываю говорить правду! // Українська Православна Церква Київський Патріархат. – 2014. – 18 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cerkva.info/uk/patrosplannia/5033-govorite-pravdu.html>

80. Филарет: российская церковь должна определиться – она на стороне правды или неправды // ФАКТИ. – 2014. – 26 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1519475>

81. Патриарх Филарет призвал Константинополь дать оценку лжи главы РПЦ Кирилла об Украине // РБК–Україна. – 2014. – 1 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/patriarh-filaret-prizval-konstantinopol-dat-otsenku-lzhi-01092014201400>

82. Мельников А. «Униаты и примкнувшие к ним раскольники...» / А. Мельников, А. Хливный // RISU. Религиозно-информационная служба Украины. – 2014. – 22 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theology.in.ua/article_print.php?id=57436&name=society_digest&_lang=ru&

83. Офіційна заява з приводу заклик Патріарха Кирила до Предстоятелів помісних Православних Церков // Інформаційний ресурс

Української Греко-Католицької Церкви. – 2014. – 15 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.ugcc.ua/news/of%D1%96ts%D1%96yna_zayava_z_privodu_zakliku_patr%D1%96barha_kirila_do_predstoyatel%D1%96v_pom%D1%96snih_pravoslavnih_tse_rkov_p%D1%96dnesti_sv%D1%96yu_golos_na_zahist_pravoslavnih_hristiyana_sh%D1%96dnoi_ukraini_71273.html

84. Письмо Патриарха Киевского Филарета Вселенскому Патриарху Варфоломею // Украинская Православная Церковь Киевский Патриархат. Официальный веб-сайт. – 2014. – 24 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/ru/patrproslania/5375-lyst-patr-bartholomew.html>

85. Кирилл обратился в ООН, Совет Европы и ОБСЕ с письмом о фактах притеснения УПЦ на Востоке Украины // Цензор.Нет. – 2014. – 20 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/298757/kirill_obratilsya_v_oon_sovet_evropy_i_obse_s_pismom_o_faktoh_pritesneniya_upts_na_vostoke_ukrainy

86. МВС та Всеукраїнська Рада Церков налагоджують взаємодію// Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт. – 2015. – 30 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/news/kyiv/7628-mvs-ta-vseukrayinska-rada-cerkov-nalagodzhuyut-vzayemodiyu.html>

87. Митрохин Н. Церковный неприход / Н. Митрохин // Грани.ру. – 2014. – 19 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://grani.ru/opinion/mitrokhin/m.226918.html>

88. УПЦ МП на Черкащині послухалась прихожан и не поминает патриарха Кирилла на богослужениях // Цензор.Нет. – 2014. – 29 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/300120/upts_mp_na_cherkasschine_poslushalas_prihojan_i_ne_pominaet_patriarha_kirilla_na_bogoslujeniyah

89. Чи вважаєте Ви необхідним створення Єдиної помісної української церкви? (динаміка, 2002–2007). Соціологічне опитування // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=445

90. Більшість населення України відносить себе переважно до Православної церкви Київського патріархату – загальнонаціональне опитування // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/bilshist-naselennja-ukraini-vidnosit-sebe-perevazhno-do-pravoslavnoi-cerkvi-kiivskogo-patriarhatu.htm>

91. Резолюція круглого столу «Інформаційний суверенітет України як основа політики протидії антиукраїнській інформаційній війні». Київ,

16 липня 2014 р. // Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/news/939/>

92. Збірник тез доповідей VI науково-практичної конференції «Наукове забезпечення службово-бойової діяльності національної гвардії України». – Харків, 2015. – 151 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avv.gov.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2015_%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-4.pdf

93. Харків. Представники Української Православної Церкви взяли участь у засіданні Правління Київського міжконфесійного форуму // Прес-служба Української Православної Церкви. – 2014. – 24 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.church.ua/2014/06/24/harkiv-predstavniki-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vzyali-uchast-u-zasidanni-pravlinnya-kijivskogo-mizhkonfesijnogo-forumu/>

94. Салига І. Російський фейк в українському медіапросторі живе 2–3 години / І. Салига // PRportal. – 2015. – 4 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prportal.com.ua/Fakty/rosiyskiy-feyk-v-ukrayinskomu-mediaprostori-zhive-2-3-godini>

РОЗДІЛ 6.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: НАПРЯМИ Й ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ

Інформаційна складова російсько-української війни поставила на порядок денний посилення захисту національного інформаційного продукту, в тому числі запровадження адміністративних обмежень трансляції на українській території програм іноземних теле- і радіоканалів та поширення іншої мас-медійної продукції, яка дестабілізує суспільну ситуацію в Україні і формує загрози національній безпеці.

Жодна українська політична сила за більш ніж двадцятирічний період українського парламентаризму так і не змогла розробити й запропонувати Донбасу чіткий план реформ, здатних реанімувати нове життя в його економіку. Місцеві угруповання традиційно багато спекулювали на питаннях історії та мови, але так і не запропонували регіону жодного розумного рецепту розв'язання його проблем. Обговорюючи ж війну на Донбасі та аналізуючи її причини [1], експерти, політики та журналісти намагаються змодельувати якийсь альтернативний шлях, яким би регіон міг би прийти не до війни, а до реформ та економічної стабільності. Намагаються зрозуміти, де був той самий «фатальний поворот не туди», який призвів до катастрофи. Адже «Донбас – це не тільки географічна територія, це, насамперед, люди, які, на жаль, перебувають під скаженим впливом російської пропаганди. Їм необхідно пояснити, що шлях для них – це європейська Україна» [2].

І патріотичні сили, і український уряд після Революції Гідності зобов'язані були пояснювати свої дії широким верствам населення, а звідси – неготовність України протидіяти інформаційній війні, яку розгорнула РФ. Фрази у стилі «Крим буде наш» та «Донбас є і буде українським» – не заяви, а конкретні вказівки до дій і пояснення ситуації потрібні були українцям. А цього не було зроблено. Так само ніяк не пояснений Закон про особливий статус [3], що дало російській пропаганді широкий простір для їх інсинуацій.

Російська пропаганда відіграє на Сході України ключову роль. Обурення почалися як наслідок підтримки думок про дискримінацію російськомовних. Адже раніше (до подій останніх років) сутичок на цьому підґрунті ніколи не було. Розходження штучно створені пропагандою. Українські ЗМІ надходять, але люди, які вже потрапили під вплив російської політичної пропаганди, вже мало ними цікавляться. *Більшість жителів Донбасу не хочуть шукати альтернативних джерел інформації*. Картина, яку малюють російські ЗМІ, підігриває ворожість та історичні розбіжності: вони грають на ностальгії за комунізмом звичайного жителя, який постраждав від трансформації режиму, заманюють обіцянками повернутися до благополуччя в колишній системі, апелюють до стереотипів, створюють штучний світ ворогів та друзів, лякають бандерівцями [4].

Як переконують кремлівські ЗМІ, пригноблене Києвом російськомовне населення у Донецьку та в Україні загалом проливає кров, щоб повернутися до «матінки Росії». Але за даними Київського міжнародного інституту соціології лише чверть мешканців Луганської та Донецької областей виступає за приєднання Східної України до РФ. Більш ніж половина опитаних однозначно проти анексії, а решта очікує результатів розв'язання конфлікту. Хоча ті, хто підтримує анексію, залишаються у меншості, ця група становить близько 1,5 млн чоловік [5].

Дещо до коментарів основних положень Закону про особливий статус [6].

Держава гарантує частині Луганської та Донецької областей повну свободу в питаннях використання мови. Зокрема, такі гарантії надаються російській та «іншим мовам». Однак при цьому немає жодної згадки про державну українську мову. Виконавча влада сприятиме в окупованій частині Донбасу налагодженню транскордонної співпраці з окремими регіонами Росії. Однак відповідні угоди про співпрацю укладатимуть місцеві органи влади, без участі Києва. Це, по-суті, є узаконенням участі Кремля в управлінні окупованої частини Донбасу і т.д.

Війна в Україні триває вже більше року, а журналісти центральних телеканалів подають необ'єктивно, за шаблоном інформацію про переселенців і мешканців звільнених та окупованих територій Донбасу. Не заглиблюючися в тему, журналісти публікують свої матеріали переважно за шаблоном: обстріл насе-

леного пункту – людські втрати й руйнування житла – бідкання місцевих (у частині випадків додають діалоги з бомбосховищ) – оціночні судження журналіста або прохання місцевих жителів про мир.

«В зоне АТО мало смотрят украинские телеканалы. На Донбассе в порядке вещей, когда на линии фронта транслируется только пропагандистское российское ТВ. В подвале села Опытное по телевизорам, которые работают благодаря генераторам, заправленным топливом украинских военных, транслируется «Россия-1» [7]. Ці програми люди дивляться десятки років, по той бік лінії фронту до них нині долучилися також «новоросійські» випуски новин. Напівправа чи «ура-патріотичне» зображення на українських каналах може викликати у глядачів відразу та злість. Таким чином, прикрашеною інформацією перемогти російську пропаганду на Донбасі неможливо.

Особливості інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному Донбасі – демонстрація сучасної пропагандистської діяльності, наочне свідчення рівня медіакультури як жителів Східного регіону, так і України в цілому. Як складова російсько-української війни, інформаційна війна в Донбасі шляхом застосування маніпулятивних технологій формувала інформаційне поле та визначала вектор сприйняття місцевими жителями тих чи інших подій, а «...аналіз російських телесюжетів з палаючого Донбасу змушує замислитися про причинно-наслідковий зв'язок між подіями: чи то телебачення обслуговує воєнно-політичні ходи та диверсійні операції російських військ в Україні, чи то воєнні дії симулюються для отримання «правильної» картинки в телевизорі» [8].

Починаючи із січня 2014 р. на Донбасі збільшилася кількість сюжетів, спрямованих проти мобілізації, головними меседжами стали «зведення» про фатальні втрати українських військових, невразливість «ополчення, що «потопило в крові українських солдатів, але великодушно обходиться з полоненими». На цих сюжетах спеціалізувалися канали «Россия» та Life News. Упродовж 2014 р. посилювалася «демонізація» української армії (зі слів представників «ДНР» на «Первом» та «Звезде», українці застосовують отруйний газ та скидають 500-кілограмові бомби...» [9].

Крім того, на телеканалах, які переглядають у Донбасі, рясно використовують лексеми тривожного забарвлення: «карателі», «фашисти», «неонацисти», «іноземні найманці». «Вороги» можуть бути тільки «знищені», «свої» ж – «трагічно загинути». Використовуються образи надмірного застосування сили; образів пересування військової техніки як ескалації конфлікту; образів наслідків військових злочинів та «таємної змови». З кінця січня 2015 р. основний акцент почав робитися на тому, що «після» нового злочину «карателів» (обстрілу житлового кварталу) у місті були помічені «іноземці-найманці». Це мало свідчити про дотичність «західних спецслужб» та викликати у глядача недовіру до слів українців на користь «змови проти Росії». «Иностранное оружие в зоне конфликта видели и раньше, но вот самих иностранцев до сей поры не было. Кто они и что здесь делают – вопрос» [10]. Таким чином активно впроваджуються деструктивні інформаційні технології, що негативно впливають на загальну ситуацію у регіоні.

Серед ключових таких деструктивних інформаційних технологій, які використовуються на Сході України Російською Федерацією є вплив телебачення. Для відповіді на питання «Як РФ впливає на телеглядацьку аудиторію на Сході України?» і «Чому в Україні не працюють технології протидії цьому?» варто звернутися до дослідження Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та Київського міжнародного Інституту соціології, що датується 8–18 лютого 2014 року [11]. За результатами опитування, кожний регіон нашої держави перебуває під різним інформаційним впливом. Одним із завдань дослідження було з'ясувати, кому віддають перевагу телеглядачі Сходу України. Отже, на Донбасі кількість телеглядачів політичних новин телеканалів «Інтер», «Україна» становить 60%, російських новин – 78% глядацької аудиторії. Серед глядачів цих телеканалів опинилося і більше тих, хто хотів би об'єднатися з Росією. Покриття п'яти найбільш рейтингових українських телеканалів на територіях, підконтрольних «ДНР–ЛНР», значно нижче, ніж на решті територій Півдня та Сходу України. Натомість російські канали («РТР», «НТВ» та «ОРТ») там може переглядати кожен другий житель.

Дії уряду щодо обмеження доступу українських громадян до російських медіа не дали результату. Українці мають вільний доступ до них через супутник; не всі провайдери кабельного

телебачення припинили транслювати російські телеканали. На прифронтові райони Луганщини та Донеччини російські телеканали транслюються з Донецька та Луганська, й не робиться жодних спроб глушити ці сигнали. Деякі райони Одеської області не охоплюються українським телебаченням, натомість громадяни мають доступ до російського. Така сама ситуація в низці прикордонних районів східних областей. Ситуацію з трансляцією телеканалів у Криму український уряд не контролює взагалі. Українці мають вільний доступ до російського сегмента Інтернету й до російських соцмереж [12]. Про те, що соціальна мережа «В Контакте», яка була першою серед російських інтернет-майданчиків і офіційно почала передавати ФСБ дані та переписку користувачів, та соцмережа «Однокласники» несуть небезпеку українському суверенітету, заявляли представники першої української соцмережі WEUA.info. Тим часом, в Україні спостерігається тенденція відмови громадян від «В Контакте» на користь Facebook і Twitter [13].

18-й спеццентр ФСБ РФ працює як спеціальний заклад, де цілодобово майже півтори тисячі людей у соцмережах через роботизовані системи розсилки електронних та СМС-повідомлень, через електронні адреси, через соцмережі цілеспрямовано надсилають повідомлення, тексти панічного характеру, маючи на меті перш за все спровокувати паніку, підтримати її та донести неправдиву інформацію [14].

Це підтверджують дані, зроблені через рік. Зокрема, у березні 2015 р. результати соціологічного дослідження «Протидія російській пропаганді», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ГО «Телекритика», засвідчили, що мешканці окупованих територій Донбасу погоджуються із меседжами російської пропаганди. 49% респондентів на окупованих територіях називають Майдан фашистським переворотом, 67% вбачають його причиною олігархічну змову та маніпуляції США [15].

Роль ЗМІ важко переоцінити за такої ситуації. За допомогою них важливо підштовхнути людей замислитися над тим, що відбувається, необхідно, щоб вони почали сприймати хоча би трохи іншу картину світу, з іншого боку – блокувати російські канали. На сьогодні для України, щоб вибудувати напрями захисту інформа-

ційної безпеки держави, необхідно підійти з точки зору вирішення таких блоків питань:

I. Важливим для розуміння характеру інструментів захисту українського інформаційного поля є з'ясувати: під впливом чого формувалися погляди мешканців Донбасу? Чи неприязнь до України є задоволеною й нинішня війна радикально їх поглядів не змінила?

II. Інформаційна агресія Росії на Донбасі є результатом серйозної державної політики та базується на конкретних документах-доктринах [16].

III. Багаторічне засилля російського контенту у телебаченні мешканців Донбасу забезпечило Путіну імідж «свого феодала», який не видається чужим та незрозумілим, на відміну від представників Заходу.

Безпосередньо РФ досить активно впроваджувала у свідомість мешканців Донбасу цілий спектр технологій, на розгляді яких варто більш детально зупинитися. Здійснимо огляд технологій, які застосовуються на Донбасі з метою окреслення інструментарію для захисту українського інформаційного поля. У цих регіонах створюється хибна реальність, декультуризація аудиторії (примітивізм висвітлення проблем призводить до примітивізму мислення).

1. Ключові інформаційні повідомлення, що поширювалися на Донбасі, мали на меті два напрями. З одного боку, переконувати, що авантюра з підтримкою «Новоросії» от-от закінчиться перемогою «ополчення». З іншого – їм доводилося дистанціюватися від терористичних атак «ДНР»/ «ЛНР» та вигадувати нові звинувачення на адресу України.

2. Маніпулятивні технології на службі у російсько-українській інформаційній війні на Донбасі: 1) нагнітання психологічного шоку, зокрема, широко використовувалися образи наслідків військових злочинів. Цей спектр медіа-приймів є найбільш експлуатованим, як найбільш ефективний у збудженні емоцій. Це і кадри вбивств мирних мешканців та розправ над інакомислячими, і повідомлення про тортури та знущання, які активно використовуються в медіа усіх сторін конфлікту. Це і повідомлення про масові поховання під Донецьком і Слов'янськом, про шахти, завалені трупами, про загибель дітей, про зрізані зі шкірою патріотичні татування у полонених українців та випалені паяльником тризуби

на грудях затриманих прихильників Новоросії [17]. 2) ефект первинності (удар на випередження). Водночас із відкритим воєнним вторгненням на Донбас у серпні 2014 року Росія поспішила нагадати Заходу про свій ядерний статус, наголосивши, що з нею «краще не зв'язуватися». Показово, що, скориставшись щорічною зустріччю в Берліні ветеранів спецслужб РФ і НАТО, Кремль заявив про готовність застосувати тактичну ядерну зброю в разі прямого боєзіткнення військ двох сторін (наприклад, на Донбасі). А його головний медіарупор Кисельов пригрозив здатністю Росії «перетворити США на купу радіоактивного попелу» [18]. 3) ефект присутності (трюки, покликані імітувати реальність у «репортажах з місць боїв», імітація реальності шляхом відеоприйомів). 4) констатація факту (бажана ситуація подається ЗМІ як уже доконаний факт). Це, мабуть, улюблений прийом тижневих дайджестів Д. Кисельова, де нібито ненавмисне перед сюжетом про ситуацію на Донбасі ведучий нагадує про «підтриманий американцями націоналістичний переворот в Україні та відмову признати його російськомовними регіонами», що став причиною «громадянської війни» на Сході України [19].

3. Однією з технологій «інформаційної обробки» населення Донбасу став прийом, який застосовують російські журналісти – це організація виступів свідків подій на підготовленому ґрунті та тиражування центральним телебаченням потрібної версії (зокрема, після обстрілу автобуса у Волновасі заговорив «водій, що їхав позаду»), а по суті, «Это пиар-война. Это война, в которой главным достижением является не то, чтобы убить как можно больше людей противника, а как можно более несчастным предстать на экране телевизора» [20].

4. Серед прийомів, які застосовуються: побудова «фальшивих асоціацій» між певною трагедією та іншими інцидентами за участі військових (ДТП); «підтасовування фактів» та опитування «очевидців подій», які свідчать про зумисний характер злочинів. За допомогою підтасовки фактів, поширення чуток створюється штучна атмосфера, а будь-яка серйозна подія на території «ДНР» обробляється в рамках справжньої «інформаційної блокади» та дозування інформації.

5. Маніпулятивна технологія «почути Донбас» увійшла до активного вжитку пропагандистської машини ще з весни 2014 р. Вона несе в собі широку «ідею», під якою можна провадити будь-

який предмет торгів олігархів з владою. Н. Лігачова у критичному огляді репортажу «Новое Время» від 7 квітня 2015 р. наводить фрагменти із двох репортажів: «Парадокс, но линия противостояния проходит лишь на карте – в умах местных ее нет: среднестатистический житель Дзержинска относится к украинским военным и киевской власти так же, как обычный горловчанин – то есть враждебно» [21]. Інформація наводиться без репрезентативних замірів громадських настроїв у регіоні. Невиправдані узагальнення та висновки базуються на особистих враженнях про побачене та розмов із жителями. Автор не прагнув розібратися в ситуації чи підтвердити дані соціологією або експертними думками. Другий текст «Логово Беса» містить розмову в редакції «місцевої агітки», співробітники якої розповіли журналісту П. Добровольському про безчинства з боку українських військових. «Я услышал голос Донбасса, узнал, что Украина ведет себя с местными как с вражеским населением: перед морозами бомбила котельные, электростанции. То есть делала все, чтобы люди умирали от холода и готовили еду на кострах. А еще собеседники уверяли меня, что силы АТО зачем-то ставили растяжки с гранатами на кладбище» [22].

6. Маніпулятивний прийом «цукровий сендвіч» (ситуація коментується з точністю до навпаки) було використано у ході висвітлення деталей аварії – вибуху метану на шахті ім. Засядька. («ДНР» не пропустили 60 українських рятувальників та звинуватили українську сторону у забороні до потрапляння на місце події).

7. «Принцип контраста» застосовують російські канали. Там повідомили, що Володимир Путін «дав доручення МНС опрацювати питання про надання адресної допомоги сім'ям загиблих і постраждалих на шахті гірняків», тоді як Президент України оголосив 5 березня Днем трауру за загиблими гірниками.

Необхідно зазначити, що у санкційному списку фізичних осіб, відповідальних за здійснення злочинної діяльності проти України, опинилися 44 журналісти та блогери (а також публіцисти, редактори та ведучі). І хоча серед зазначених журналістів чимало співробітників російських ЗМІ, зокрема, «Russia Today», «Известия», «Вісті» сьогодні, а також, до прикладу, містяться блогери «Novorossia News Agency», до санкційного списку потрапили й кореспонденти західних видань, зокрема, троє журналістів

британської корпорації BBC та публіцист «Die Zeit». Стосовно усіх журналістів вжито однаковий вид обмежувального заходу – «відмова в наданні та скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України» [23].

На сьогодні і в українському парламенті є група депутатів, які свідомо саботують зміцнення українського медіа-простору, яких українські експерти називають «агентами впливу та котрі дуже серйозно зав'язані на російських інтересах і на співпраці з Росією [24].

Росія перед анексією Криму і вторгненням у Донбас не один рік створювала в цих регіонах власну інформаційну платформу, зокрема, це: медійний сегмент – телеканали, FM-радіостанції, друковані видання, а також інтернет-сайти; елементи соціального тиску – громадські організації проросійського спрямування: козачі дружини, патріотичні організації, російські земляцтва, товариства російської історії й культури тощо; елементи суспільно-політичного впливу – організації з урядовим фінансуванням Росії: «Россотрудничество», рух «Русскоязычная Украина», організації російських співвітчизників в Україні тощо [25].

Коли ж сталася окупація української території – спрацювала «п'ята» колона Донбасу за підтримки московських інструкторів. Місцеві жителі, які фактично стали носіями російських ідей, не чинили активного опору російським ідеологам і терористам [26].

Ефективність «обробки» Донбасу забезпечується мотивованими російськими журналістами. У травні 2014 р. 300 співробітників галузі («Первый канал», «Russia Today» и холдинг Life News, жодного з «Дождя» чи «Эхо Москвы») Путін нагородив різними орденами та медалями «за високий професіоналізм та об'єктивність у висвітленні подій у Республіці Крим».

У арсеналі «агентів інформаційно-комунікаційного впливу» також є фантомні організації («КиберБеркут»), від імені яких поширюються неперевірені свідчення про злочини українських військових. У своїх новинах на них посилаються «Корреспондент» та «Первый канал». («Первый канал», «Новости», 19.01.2015, 21:00) [27].

Серед завдань нової влади:

А. Прагнення сформувати «еліту» на Донбасі та культурно-мистецькі заходи – наступний крок нової влади у інформаційно-комунікаційній кампанії на Донбасі.

Б. Культурно-мистецькі плани: на травневі свята було заплановано виставки в «Донецькому республіканському художньому музеї», святкові концерти за участю творчої молоді, заходи на території знакового меморіального комплексу Саур-Могила, а також спортивні і релігійні події.

Так, зокрема, за результатами опитування SOCIS, СГ «Рейтинг», Центром Разумкова та Київським міжнародним інститутом соціології 12% опитаних назвали себе безрелігійними [28]. У цьому регіоні вдвічі більше атеїстів, ніж у середньому по Україні, і виникають питання, пов'язані із активністю у цьому регіоні Московського патріархату і яким чином це впливає на політичну свідомість у регіоні.

В) PR-технології спрямовуються також на «виховання» молоді. У школах «ДНР» вигадали «мову народів Донбасу». У 49-й школі Донецька видали табелі, у яких вказані «нові» предмети («Мова народів Донбасу», «Література народів Донбасу», «Історія Батьківщини»), які ввели в програму терористи[29], створено футбольну команду «Юный Новоросс», діють вищі навчальні заклади («Донбаська юридична академія ДНР»).

Г) ЗМІ. 24 квітня 2015 р. створили Спілку журналістів «ДНР». До першочергових завдань спілки належать захист прав і свобод журналістів, допомога їм у стажуванні в російських ЗМІ і відкриття школи журналіста.

Серед друкованих видань «республіканської» преси виходять щотижневики «Новороссия» та «Мирный Донбасс»; «Донецкая республика» и «Казачий двор».

Технологічно протидіяти негативним інформаційним впливам на Донбасі – з одного боку, та впроваджувати інструменти запобігання та зменшення руйнівних впливів на мешканців Донбасу можливо за допомогою певних засобів, які певним чином можуть вплинути на ситуацію з покращення інформаційної безпеки:

1) Подолати зневіру до ЗМІ під силу лише місцевим каналам комунікації. Одним із найбільш дієвих каналів комунікації в регіоні також залишаються «сарафанне» радіо та лідери думок.

На другому місці – соціальні мережі В Контакте, Facebook, Twitter. Для більш старшого покоління – телебачення [30].

2) Питання надання об'єктивної інформації у зоні АТО можна вирішити за допомогою російськомовних громадсько-політичних друкованих видань, адже преси в таких населених пунктах, як Мар'їнка, Курохове, Авдіївка, по суті, немає. Журналісти з «Громадського» говорять, що мають чимало слухачів у зоні АТО, а це свідчить про наявність аудиторії, чиє ставлення до України ще потрібно очистити від пропагандистського «сміття».

3) У рамках проекту, який здійснювався за фінансової підтримки польського фонду «Солідарність» у межах Польсько-канадської програми підтримки демократії, ГО «Телекритика» провело дослідження на базі випуску новин центральних каналів за перший квартал 2015 р. (з січня по березень) й, зокрема, проаналізувало сюжети, які стосувалися населення Донбасу, зіставивши їх із реальними інформаційними потребами місцевих жителів. Експерти дійшли висновку, що теленовини не відповідають запитам населення Донеччини й Луганщини. Серед проблем: поверховість, використання некоректної термінології, не виправдані узагальнення [31].

4) На особливу увагу заслугове вибудований журналістами «образ мирного мешканця Донбасу в ЗМІ», який змалювали в межах реалізації проекту. По-перше, він брудний та може мати невідомо які хвороби. Це спровокувало чутки, що переселенці привозять туберкульоз. По-друге, він сподівається на сторонню допомогу та не керує власним життям. Відсутність історій успіху переселенців змальовує третій критерій – безперспективність. По-четверте, «мирний мешканець Донбасу» в ЗМІ постає пристосуванцем (виною брак матеріалів, де місцеві допомагають військовим або один-одному).

Жителі України значною мірою усвідомлюють необхідність ведення контрпропаганди та посилення інформаційної безпеки України: 49% підтримують необхідність створення в Україні якісного контрпропагандистського телевізійного каналу для мовлення за кордон; 41% підтримують припинення в Україні діяльності російських телеканалів, що мають в ефірі інформаційні програми; 37% підтримують створення в Україні Міністерства, що буде відповідати за контроль інформаційного простору. Жителі Сходу

та Півдня здебільшого проти заборони трансляції російських телеканалів, але не проти ведення якісної контрпропаганди. Так, жителі України у більшості усвідомлюють необхідність переконливого представлення своєї позиції у світі: за результатами опитування, майже половина (49%) підтримують ідею створення в Україні якісного контрпропагандистського телеканалу для мовлення за кордон, 12% – не підтримують, і 34% не визначилися. Ідею створення контрпропагандистського телеканалу для мовлення за кордон дещо більшою мірою підтримують мешканці західних (55%) та центральних (52%) областей, аніж Півдня (46%) і Сходу (43%). Також на цьому частіше наполягають чоловіки (54%), аніж жінки (45%). Рівень підтримки створення Міністерства із контролю інформаційного простору практично однаковий в усіх регіонах – 37% на Заході, 41% у Центрі, 35% на Півдні та 34% на Сході. За соціально-демографічними характеристиками, знову ж таки, трохи рішучіше за виступають чоловіки (39%), аніж жінки (35%) [32]. Тобто жителі України відчують необхідність якихось кроків для зміцнення інформаційної політики України і готові підтримати різні заходи, які могли би стати складовими інформаційної безпеки України – такі як обмеження мовлення російських каналів, створення власного контрпропагандистського телеканалу чи створення Міністерства із контролю за інформацією. Абсолютна більшість (82%) жителів України переконані, що українські медіа мають об'єктивно висвітлювати ситуацію в країні, розповідаючи як про успіхи, так і про помилки у діях українських військових, у діях української влади, надаючи максимально достовірну інформацію про ситуацію [33].

На території непідконтрольній Україні (так званих «ДНР» та «ЛНР») та підконтрольній Україні частин Донецької та Луганської областей групою «Sociolab» с 24 травня по 1 червня 2015 року було проведено соціологічне опитування, за яким було здійснено опитування серед 1600 виборців Донбасу (по 400 в «ЛНР» та «ДНР», по 400 на «визволених» частинах Луганської та Донецької областей). Дані районованого вуличного інтерв'ю за методикою «face-to-face» з випадковим відбором респондентів (погрішність дорівнює 2,5% за 95% довірчої вірогідності) показують, що майже кожен другий мешканець непідконтрольних Україні територій (так званих «ДНР» та «ЛНР») тривалий час приділяє свою увагу

новинам російських телеканалів. Достатньо високий рівень довіри до них свідчить про те, що ця мотивація у виборі джерела інформації не є результатом апаратного обмеження вибору. Точка зору, якої дотримуються телеканали РФ, трансляція яких йде на цих територіях, є переважною для місцевих жителів. На території, підконтрольній Україні, мовлення телеканалів РФ частково обмежено, тому лише 15,2% респондентів назвали російські телеканали своїм основним джерелом інформації. Ситуація з соціальними мережами приблизно однакова як в так званих «ЛНР», «ДНР», так і в українській частині Донбасу. Загалом, тижнева аудиторія користувачів становить близько 10% тих, хто схильний обговорювати новини та події, пов'язані з Україною взагалі та з ситуацією, яка склалася на Донбасі зокрема [34]. Вражає невелика кількість громадян, які хочуть долучитися до активного політичного життя.

На сьогодні однією із нагальних проблем залишається те, що інформаційні потреби мешканців окупованих територій не задовольняються. Як свідчить дослідження Міжнародної ГО «Інтерньюз» [35], запити стосуються висвітлення стосунків між симпатиками України та прихильниками «ДНР» та «ЛНР»; військових у прифронтовій зоні, евакуації мирного населення та роботи для переселенців. Такі висновки підтверджують і результати іншого дослідження, проведеного на Сході та Півдні України Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ГО «Телекритика» [36].

Так, зокрема, 24% опитаних на Донбасі переконані: «Україна не здатна подолати існуючі проблеми та труднощі», що свідчить про песимістичні настрої регіону [37]. Однією з основних проблем жителів Донбасу є вкрай низька мобільність і, як наслідок, відсутність навичок пізнання нового та віри в краще [38].

Про значення медіа-грамотності в умовах війни та нинішній стан впровадження медіа-освіти в навчальний процес говорили під час конференції «Практична медіа-грамотність: міжнародний досвід та українські перспективи», що проходила 16–17 квітня в Києві [39]. Медіа-грамотність ставить перед собою завдання навчити людей відрізняти правдиві новини від фейкових. Приклад впровадження медіа-освіти на Донбасі – Лисичанський НВК «Гарант», де з 1 вересня 2014 року директор закладу С. Боровкова викладає медіакультуру. За нинішніх умов інформаційної агресії медіа-грамотність є життєво необхідною.

Важливим джерелом новин для жителів Сходу стають соціальні мережі або Інтернет-ресурси. Так, зокрема, в українському Інтернеті запрацював сайт *i-army.org*, на якому оголошено набір в «інформаційні війська України» [40]. Щоб вступити до лав інтернет-опору, потрібно зареєструвати в системі свій email, і на пошту щодня почнуть надходити завдання. Поки набір добровольців – одне з ключових завдань, які виконує сайт. Слоган нової ініціативи звучить так: «Кожен твій інформаційний посил – куля в свідомість ворога». Перше завдання новобранця – залучити якомога більше друзів у ряди інтернет-військ. З питань співпраці зі штабом пропонується зв'язатися з командувачем «секретної електронної пошти» на домені *@i-army.org*.

Серед телеканалів заплановано впровадження каналу «Ukraine Tomogow» – телеканал, який на початку буде мовити трьома мовами – англійською, українською і російською. Його мета – донесення офіційної позиції Києва стосовно запланованих реформ. Ідеться не лише про новини зі Сходу України, але, в тому числі, й про них. Інформаційна кампанія зі створення «Ukraine Tomogow» буде здійснюватися за допомогою дипломатичних установ, посольств, брифінгів, телеканалів, роликів.

• На виконання доручення Прем'єр-міністра України та в рамках виконання програми МП «Відкрита влада» за травень-червень 2015 р. [41], яку започатковано для відкритості та прозорості роботи відомства, Міністерство інформаційної політики постійно проводить брифінги та прес-конференції, на яких висвітлює питання, що є важливими сьогодні для інформаційної безпеки держави. Міністерство інформаційної політики України провело прес-конференцію «Звіт діяльності МП за липень 2015 року», на якій було проінформовано про проведення комунікаційних кампаній з населенням, здійснення всього можливого в напрямі відновлення мовлення на Сході та сприяння забезпеченню покриття українського мовлення по всій території України. Акцентувалася увага на впровадженні Мультимедійної платформи іномовлення України.

На сьогодні для гарантування безпеки національних інтересів в інформаційній сфері особливо важливою стає активізація діяльності суб'єктів стосовно інформаційної безпеки. Насамперед це стосується діяльності з питань захисту конституційних прав і свобод громадян, розвитку регіональних інформаційно-телекомуні-

каційних систем та гарантування їх безпечного функціонування, формування регіональних відкритих інформаційних ресурсів і їх ефективного використання. Проблема гарантування інформаційної безпеки України багато в чому зумовлена недостатнім правовим регулюванням взаємодії органів виконавчої влади під час вирішення завдань гарантування інформаційної безпеки.

Проведено дослідження напрямів й інструментів захисту українського інформаційного поля, виходячи з необхідності формування цілісної державної політики щодо розроблення та реалізації стратегії впровадження інформаційної безпеки, яка б включала правову, організаційну та технічну складові. Враховуючи викладене, необхідно констатувати, що для формування сучасного, відповідного новітнім викликам та наявним загрозам, національного інформаційного простору України необхідно вжити низку системних заходів.

Зокрема, серед *напрямів* захисту українського інформаційного поля виокремлено:

· Гарантування інформаційно-психологічної безпеки громадян України. «Контентна» та «технологічна» складові інформаційної безпеки держави (континентальний тероризм, контентна фільтрація). Зокрема, унеможливити діяльність сепаратистських ЗМІ (зокрема таких, як газети «XXI век» та «Новороссия»; телеканали «Луганск-24», «Первый Республиканский», «Новороссия ТВ», «Радио Республика» тощо). Не допустити дестабілізації українського суспільства через інтернет-ЗМІ. З метою унормування діяльності з поширення інформації в Мережі Інтернет, введення в правове поле діяльності новітніх засобів масової комунікації розробити окремий закон про «Засоби масової інформації (комунікації) в Мережі Інтернет», серед положень якого вбачається необхідним: визначення правового статусу та принципів діяльності Інтернет-ЗМК як нових, нетрадиційних ЗМІ; з огляду на особливості діяльності доцільним вбачається визначення окремого статусу та порядку реєстрації (ліцензування) для так званих конвергентних аудіовізуальних ЗМК та Інтернет-видань (електронної преси); визначення прав та обов'язків вітчизняних та зарубіжних суб'єктів інформаційних відносин в національному сегменті мережі Інтернет; недопущення цензури Інтернет-ЗМІ тощо.

- Налагодження міжнародного співробітництва з питань інформаційної безпеки. З цією метою медіа-діяльність ключових публічних осіб держави має бути позбавлена популізму, непослідовності, розбіжності між словами ділом, не публічності та негласності. Лише конфронтаційно-кризовий дискурс перших осіб держави не може бути містком для комунікації між Україною та світом. Існує нагальна потреба створення в Україні якісного контрпропагандистського телеканалу для мовлення за кордон.

- Інформаційно-технологічні напрями протидії антиукраїнській пропаганді з боку антиукраїнських суб'єктів українського суспільства та з боку Росії. Ефективне застосування інструментарію медіа-комунікативного менеджменту для протидії активному поширенню чуток, компромату тощо; необхідність створення бази контраргументів.

- Нагальною потребою є широке впровадження технологій «спіндокторства» (подання подій у більш сприятливому вигляді, своєрідне «лікування події»), де на перше місце виходить управління розвитком подій, яке передбачає гальмування новин, прискорення їх поширення, продовження життя новин. Гальмування новин може здійснюватися різними шляхами, зокрема: недопущенням події в мас-медіа, змінами модусу події, зміщенням акцентів тощо. Прискорення поширення новин можливе за допомогою такого інструментарію, як розповідь про подію в багатьох ЗМІ, акцент на її важливість у приєднанні до іншої важливої події, використання коментарів.

- Започаткування в Україні спеціального органу (окрім СБУ) планування та управління, який займався би координацією роботи органів державної влади щодо виявлення на ранній стадії ознак проведення іноземними державами інформаційних акцій (операцій, кампаній тощо), здійснював їх аналіз, формував комплекс загальнодержавних заходів щодо запобігання, нейтралізації та протидії, а також розробляв та реалізовував заходи пропагандистського характеру.

- Створення якісного національного інформаційного продукту, в тому числі російською, румунською, угорською та іншими мовами, з метою витіснення іноземного інформаційного продукту, який стимулює передумови для виникнення загроз національній

безпеці нашої держави, а також забезпечення наповнення світового інформаційного простору позитивною інформацією про Україну.

· Одним із напрямів опору російській інформаційній війні має стати вільний доступ у будь-якій точці України (та за її межами) до всього багатства українського культурного світу, до української класичної та сучасної художньої й наукової літератури, журналів, музики, архівних матеріалів тощо. Такий доступ до цілісної української культури – а її посередництво має забезпечуватися повним оцифруванням усіх енциклопедій, словників, довідкових видань, класичних та сучасних художніх, філософських, культурологічних та наукових книг і журналів – причому доступ до всього цього повинен за умов інформаційної війни бути безплатний. А заодно має бути підтриманий вихід «товстих» журналів та «серйозних» електронних видань [42].

· Активізація діяльності Держкомтелерадіо. Варто зауважити, що відповідно до Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України Держкомтелерадіо є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах та відповідно до покладених на нього завдань, серед іншого, має розробляти заходи щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує національним інтересам держави.

· Важливим напрямом протидії інформаційній агресії є самі *громадяни*. Серед громадян України на сьогодні спостерігається підтримка кроків щодо ведення контрпропаганди та контролю інформаційного простору. Це підтверджують результати соціологічних досліджень [43].

Інструментарій захисту українського інформаційного поля може включати:

· Максимальне підвищення поінформованості населення про реальний стан подій на Сході України, зокрема, проведення PR-кампаній, створення роликів про ситуацію на Сході, відносини між різними національними меншинами (підвищення рівня критичного сприйняття інформації з боку активних верств суспільства задля мінімізації поширення чуток як фактора інформаційного впливу на розвиток конфліктів та загострення суперечностей у суспільстві).

- Боротьбу із розгалуженою мережею агентів впливу серед місцевого населення для поширення чуток.

- Пояснення діяльності армії має бути, особливо для населення прифронтових територій ворога. Обізнаність громадськості щодо реальної ситуації на фронтах формуватиме громадський тиск на владу, навести лад і забезпечити ефективність армії.

- Регулярне відстеження аналітиками з інформаційної безпеки (зокрема, діяльність такої групи фахівців запланована при Міністерстві інформаційної політики) інформації та новин із соціальних мереж, обговорення їх та вироблення пропозицій для формування «порядку денного» на місцях.

- Українські ЗМІ спрямувати свої зусилля протидії російській пропаганді не лише на зону небойових дій, а для громадян окупованих територій, які не отримують правдивої інформації. Тобто, створювати медіа-контент, спрямований на аудиторію окупованих територій. Асиметрична реакція на технології, що застосовуються на Донбасі, – максимально чесний діалог з власним народом. Щоб бути ефективними, необхідно уникати спроб змагатися з ворогами у брехні. Діяльність української влади мусить бути прозорою, адже саме закритість, кулуарність ухвалення рішень створюють сприятливий режим для локальних маніпуляторів.

- Правильність цієї позиції підтверджують і останні соціологічні дослідження: українське суспільство готове до правди, якою б вона не була. Правдиве висвітлення реальності Донбасу руйнуватиме міф росіян про брехливість українських ЗМІ і повертатиме до них довіру громадян [33].

- PR-кампанії, спрямовані до російських журналістів із закликом дотримуватися «клятви Гіппократа для ЗМІ»; з метою підвищення відповідальності журналістів під час здійсненні своїх професійних обов'язків та дотримання етичних стандартів розробити та внести зміни до чинного законодавства України (наприклад, до ст. 25 Закону України «Про інформацію»), передбачивши відповідальність за порушення професійних стандартів тощо.

- Діяльність «Stop Fake» в Україні. Громадські організації та рухи в межах своїх можливостей намагаються проводити певну діяльність, але ці можливості надто обмежені. Ініціативи на кшталт Stop Fake та «Не Формат» викривають пропаганду, і це має вплив

на ситуацію в тилу. На сьогодні існує необхідність посилити цю діяльність і на окуповані території.

· Створення сайту «Інформаційних військ України»: що дозволить досить оперативно надавати правдиві новини та спростовувати фейкові новини людям, які на неї підписалися. Завдання полягає у забезпеченні дуже швидкого донесення правди через Інтернет (куратором сайту є відомий блогер з ніком KrusKrus, справжнє ім'я якого Олександр Барабашко). Велика кількість блогерів зі значною кількістю підписників також зголосилася працювати над виробленням контенту. Так само над створенням контенту працюють аналітики міністерства.

· На виконання доручення Прем'єр-міністра України та в рамках виконання програми Міністерства інформаційної політики (МІП) «Відкрита влада» [41], яку започатковано задля відкритості та прозорості роботи відомства, МІП постійно проводить брифінги та прес-конференції, на яких висвітлює питання, що є важливими сьогодні для інформаційної безпеки держави. МІП України провело прес-конференцію «Звіт діяльності МІП за липень 2015 року», на якій було проінформовано про проведення комунікаційних кампаній з населенням, здійснення всього можливого в напрямі відновлення мовлення на Сході та сприяння забезпеченню покриття українського мовлення по всій території України. Акцентувалася увага на впровадженні Мультимедійної платформи іномовлення України.

1. Казанський Д. Острава як модель успішного Донбасу / Д. Казанський // Український тиждень. 2015. – 8 жовтня. – № 40(412). – С. 37.

2. Клімкін П. Україна має відвоювати розум мешканців окупованих територій Донбасу / П. Клімкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/ato-na-shodi/Klimkin-Ukraine-maie-vidvoiuvaty-rozum-meshkantsiv-okupovanykh-terytorii-Donbasu-89630.html> /

3. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» // Відомості Верховної Ради. – 2014. – №45. – ст.2043.

4. Воскресенский М. Что притягивает восток Украины в России? / М. Воскресенский. – 25.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20140524/220547729.html?id=220554859>

5. Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, яких відносин з Росією хотіли б українці. 01.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=236&page=1>

6. Буковський Д. Особливий статус Донбасу. Що це означає. / Д. Буковський // Деловая столица.16.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.dsnews.ua%2Fpolitics%2Fosobliviy-status-donbasu-shcho-tse-oznachae-16092014134700>

7. Сєдова Я. Як можна перемогти російську пропаганду на Донбасі? / Я. Сєдова 23.04.2015 [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://patrioty.org.uayak-mozhna-peremogti-rosiysku-propagandu-na-donbasi/>

8. Бурковский П. Российские СМИ трубят о падении Порошенко под натиском «Правого сектора» / П. Бурковский 01.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/view/petr_burkovskiy/

9. Бурковский П. Слабо управляемый хаос / П. Бурковский. 04.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/slabo_uravlyaemyu_khaos/

10. Александров П. Фальсифіковане обличчя війни / П. Александров. 06.11.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/falsyifikovane-oblychhya-viyny.html>

11. Соціологічне опитування Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та Київського міжнародного Інституту соціології. – 2014. – 8–18 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.dif.org.ua%2Fua%2Fpolls%2>

12. Шутов Р. Російська пропаганда в українському інформаційному полі. Підсумки-2014 / Р. Шутов. 13.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/>

13. Яровая М. СБУ призвала украинцев бойкотировать «ВКонтакте» и другие российские соцсети / М. Яровая. 17.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fain.ua%2F2014%2F10%2F17%2F545605>

14. ФСБ оправдывает агрессию и сеет панику через социальные сети. 28.08.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fbnnews.com.ua%2Fru%2Fnews%2F130645%2F>

15. Индекс результативности российской пропаганды у восточных регионах в 4 раза вищий, ніж у західних – дослідження КМІС. 25.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_rezultativnosti_rosiyskoi_propagandi_u_skhidnih_ikh_regionakh_v_4_razi_vischiy_nizh_u_zakhidnih_doslidzhennya_kmis/

16. Стратегия развития Арктической зоны РФ и обеспечения национальной безопасности на период до 2020 года. 18.09.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=https%3A%2F%2Fwww.consultant.ru%2Fdocument%2Fcons_doc_LAW_142561%2F; Военная доктрина РФ // Рос. Газета. – 2014. – 30 декабря [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: putin_utverdil_novuyu_voennuyu_doktrinu_rf_s_uchetom_voyny_v_ukraine.htm; Об Основах стратегического планирования в Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г., №536 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.kasparov.ru%2Fnote.php%3Fid%3D4AEEEC233AEA5>

17. Александров П. Фальсифіковане обличчя війни // Медіакритика. – 2014. – 6 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.mediakrytyka.info%2Fza-scho-krytykuyut-media%2Ffalsyfikovane-oblychchya-viyny.html>

18. Костров В. Кремлівське ядерне шпигунство: реальна загроза чи блеф? В.Костров // Віче. – 2015. – № 17. – вересень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.viche.info%2Fjournal%2F4891%2F>

19. Черкас А. Ким є Україна в інформаційному полі Кремля? // 06.09.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kim-ye-ukrayina-v-informatsiynomu-poli-kremlya/>

20. Латынина Ю. Код доступа. 16.08.2014[Електронний ресурс] / Ю. Латынина. – Режим доступу: <http://echo.msk.ru/programs/code/1380648-echo/>.

21. Лигачова Н. Зачем журналисты центральных СМИ едут на Донбасс? / Н. Лигачова. 07.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/>

22. Радіо Свобода «Донбас.Реаліі». 06.05.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/>

23. Російські «Первый канал», «Телекомпания НТВ» і телеканали «РТР-планета» та «Россия-24» увійшли до списку санкцій України // Media Sapiens. 18.09.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fosvita.mediasapiens.ua%2Fmedia_law%2Fgovernment%2Frosiyski_pervyy_kanal_telekompaniya_ntv_i_telekanali_rtrplaneta_ta_rossiya24_uviyshli_do_spisku_sanktsiy_ukraini%2F

24. Сюмар В. «Агенти впливу» в парламенті не хочуть протидіяти медіа-агресії / В. Сюмар // Радіо Свобода. 27.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.radiosvoboda.org%2Fcontent%2Farticle%2F26816592.html>

25. Гусаров В. Протидія інформаційному тиску Кремля: першочергові кроки / В. Гусаров. 26.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fosvita.mediasapiens.ua%2Fmonitoring%2Fadvocacy_and_influence%2Fprotidiya_informatsiynomu_tisku_kremlya_pershochergovi_kroki%2F

26. Гусаров В. Протидія інформаційному тиску Кремля: першочергові кроки / В. Гусаров. 26.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Ffosvita.media.sapiens.ua%2Fmonitoring%2Fadvocacy_and_influence%2Fprotidiya_informat_siyonomu_tisku_kremlya_pershochergovi_kroki%2F

27. Панюшкин В.: Вас прёт от войны / В. Панюшкин. 15.07.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.snob.ru/selected/entry/78554>

28. Ставлення до ситуації на Сході України. 22.07.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.com.ua/upload/files/RG_religion_report_042015.2.pdf

29. Дожилися: у школах «ДНР» вигадали «мову народів Донбасу». 03.11.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patrioty.org.ua/>

30. Александров П. Фальсифіковане обличчя війни / П. Александров. 06.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/falsyfikovane-oblychchya-viyny.html>

31. Яким є рівень підтримки меседжів російської пропаганди у зоні конфлікту: соціологічне опитування. 20.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu_sotsiol_ogichne_opituvannya/

32. Яким є рівень підтримки меседжів російської пропаганди у зоні конфлікту: соціологічне опитування. 20.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu_sotsiol_ogichne_opituvannya/

33. 82% українців вважають, що українські медіа мають бути об'єктивними, а не займати пропагандистську позицію. – 2014. – 24 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/>

34. Акимов И. Анатомия информационной войны / И.Акимов. 01.06.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sociolab.net>

35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/informatsiyni_potrebi_pereselestantsiv_doslidzhennya/

36. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu_sotsiol_ogichne_opituvannya/

37. Жители Донбасса считают, что Украина не является независимым государством – опрос // Новости Донбасса. 21.08.2015. – 21 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/themes/118/>

38. Тишкевич І. Що робити Україні з Донбасом? / І.Тишкевич. 06.09.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndialog.org.ua/golovna>

39. Будівська Г. Медіаосвіта як протидія інформаційній агресії / Г. Будівська. 18.04.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/mediaosvita_yak_protidiya_informatsiyniy_agresii/

40. Міністр інформполітики Стець почав набір в «інформаційні війська України». 23.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.kmu.gov.ua%2Fcontrol%2Fuk%2Fpublish%2Farticle%3Fart_id%3D248430592%26cat_id%3D244276429

41. Прес-служба Міністерства інформаційної політики. Міністерство інформаційної політики України прозвітувало за п'ятий місяць своєї діяльності. 25.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.kmu.gov.ua%2Fcontrol%2Fuk%2Fpublish%2Farticle%3Fart_id%3D248430592%26cat_id%3D244276429

42. Грабовський С. «Товсті» журнали в добу інформаційної війни: суб'єктивні нотатки / С.Грабовський. 14.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fosvita.mediasapiens.ua%2Fprint%2F1411980811%2Ftovsti_zhurnali_v_dobu_informatsiynoi_viyeni_subektivni_notatki%2F

ВИСНОВКИ

*«Те, що відбувається в нашому світі,
більш схоже на вторгнення з паралельної всесвіту,
ніж на реальний військовий переворот.
І це тому, що вторгнення відбувається на рівні
свідомості і тільки потім – на фізичному рівні.
Якщо ми зможемо зупинити цей прихований
наступ на нашу свідомість, буде набагато легше
звести нанівець зовнішні війни,
від яких страждає наш світ».*

Пол Леві

Інформаційна безпека держави потребує створення системи, яка б гарантувала умови для вільного проходження інформаційних потоків, з одного боку, а з іншого – захист українського інформаційного простору від інформації, яка здатна завдати шкоди інтересам держави. Ця система обов'язково має враховувати регіональні особливості, зовнішні виклики та інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою. Для цього необхідно створити правову основу гарантування інформаційної безпеки в Україні, прийнявши нормативні акти щодо державної інформаційної політики України, інформаційного простору України, використання інформаційних ресурсів для забезпечення інформаційної безпеки держави та інші, а також розробити сучасну стратегію і тактику ведення інформаційної війни.

Донбас був тим регіоном України, в якому інформаційна присутність Російської Федерації завжди фіксувалася у формі інформаційного впливу, що подекуди набував форм інформаційного тиску. Його метою було і залишається знищення будь-яких політичних установок, намірів, уявлень чи оцінок, які пов'язують населення регіону з політичними ідентичностями в їх українському громадянському вимірі. Сукупністю російських інформаційних ресурсів, що утворюють медіа-простір політичної еліти Російської Федерації, була використана модель цілеспрямованого впливу, яку часто характеризують як інформаційне управління, метою якого є формування у об'єктів цього процесу (український Донбас) такого

виду поінформованості, коли б рішення про вчинення ними політичних дій відповідали інтересам та потребам суб'єктів інформаційного управління (Російська Федерація).

Важливими чинниками, які залишають Донбас в зоні інформаційного впливу РФ, є особливості самоідентифікації Донбасу як частини України; самопозиціонування Донбасу в геокоординатах за віссю *Європа – Росія* та етнонаціональний склад населення регіону. Концептуальною основою дискурсу Донбасу в медіапросторі політичної еліти РФ є ідея «розділеного народу» (росіяни Росії та росіяни України; росіяни та українці), коли принцип етнічної єдності в політичному сенсі домінує над принципом громадянської ідентичності. В інформаційному просторі, створюваному російськими ЗМІ, активно поширюються три міфологеми, за допомогою яких у населення Донецького регіону України були сформовані та підтримуються сепаратистські політичні позиції: (1) всі етнічні росіяни України є співвітчизниками РФ; (2) Донецька та Луганська області України (Новоросія) не повинні перебувати в складі України; (3) українська влада є радикальною стосовно Донбасу та антиукраїнською.

Антиукраїнська інформаційна війна сформувала у публічному просторі країни та за її межами репресивний дискурс, що спрямований на дискредитацію України на міжнародній арені, насаджування негативних стереотипів у сприйнятті українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей, несумісних із демократичними цінностями. Пропагандистські провокації антиукраїнського змісту зумовили, з одного боку, істотне зниження довіри українських громадян до ЗМІ як джерела достовірної, повної, неупередженої інформації, з іншого – спричинили формування альтернативних інформаційних каналів суспільної взаємодії на засадах патріотизму та консолідації української нації. Лідером довіри серед агентів протидії антиукраїнській інформаційній війні став волонтерський рух, що утворив ефективну мережу соціальної взаємодії на засадах благодійництва.

Аналіз ролі української та міжнародної громадськості у спротиві антиукраїнським інформаційним війнам дав підстави визначити, що їх ключовими меседжами у протидії українофобській пропаганді були: історичний (деміфологізація радянських

штампів, що перекочували у сучасну політичну риторичку), культурний (єдність українського інтелектуального, мистецького нарративу, наголос на еклектичній природі української культури), політичний (демонстрація штучності розподілу країни та населення за регіональним принципом), економічний (спротив політиці ізоляціонізму щодо економічно депресивних регіонів країни).

Істотним фактором у проведенні проти України «гібридної війни» є РПЦ та її новітня доктрина «русский мир», яка набула ознак геополітичної доктрини. Її дії, спрямовані на руйнування української етнічної і громадянської ідентичності, латентну підтримку проросійського політичного сепаратистського руху, складають істотну небезпеку для існування суверенної України, що потребує відповідної системної протидії, мобілізації зусиль не лише від держави, але і всього українського суспільства.

У контрпропагандистській роботі в інформаційному контексті вагомим чинником має стати активна взаємодія держави та громадського сектору, що забезпечить збалансовану систему стримувань та противаг у системі інформаційної безпеки держави, сприятиме збільшенню рівня лояльності у соціумі, забезпечуючи державно-громадське партнерство, демістифікацію української історії, творення єдиного культурного простору для українців, утвердження позитивного іміджу України у світі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Для інформаційної безпеки і захисту українського інформаційного поля рекомендуємо:

Створити базу для якісної зміни внутрішньої та зовнішньої інформаційної політики України шляхом формування національної інформаційної стратегії та єдиного органу, який би мав усі повноваження щодо захисту інформаційного простору.

Для вдосконалення нормативного врегулювання заходів з інформаційної безпеки в умовах проведення російсько-української війни необхідно ухвалити Закон «Про кібернетичну безпеку України» та внести зміни щодо гарантування інформаційної безпеки до відповідних законодавчих актів.

Державному комітету телебачення та радіомовлення України, Національній Раді з питань телебачення та радіомовлення України, Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації України, необхідно перевірити виконання суб'єктами (які надають послуги у сфері телебачення, радіомовлення, комунікацій) вимог щодо заборони пропаганди війни, сепаратизму, тероризму тощо. У разі виявлення порушень слід позбавити ці суб'єкти ліцензій.

Необхідно зосередити зусилля ЗМІ, наукової спільноти та інститутів громадянського суспільства на моніторингу, оцінці та розробці спільних заходів з протидії інформаційної агресії і обміну даними, розробці пропозицій до формування нової державної інформаційної політики. Здійснення цілеспрямованого моніторингу проблем, які є предметом безпекової діяльності держави, національний інформаційний продукт – одна з основ інформаційного суверенітету держави.

Повинна бути розроблена державна програма захисту інформаційного простору як на звільненій території, так і на окупованій (Україна зараз не може вплинути на роботу передавальних центрів (телевізійних веж) у Донецьку і Луганську, а військові не бачать доцільності у виведенні їх з ладу).

Необхідна координація діяльності різних суб'єктів держави у сфері інформаційної безпеки. Система інформаційної безпеки України має складатися з: органів управління, на які поклалися б

завдання з виявлення інформаційних загроз та планування інформаційних заходів; центрів аналізу розвитку інформаційної ситуації; сил і засобів для проведення інформаційних заходів; спеціальних методик і технологій виявлення, розпізнавання інформаційних загроз, а також їх нейтралізації (або іншої відповідної реакції).

На тлі відсутності комплексної регіональної політики в Україні, яка б враховувала специфічні регіональні інтереси, сформовані в нашій державі (а для Донбасу це, зокрема, і отримання інформації російською мовою з українських джерел під українським кутом зору) та була зорієнтована на управління регіональними інтересами за домінування державних, Донбас став активним споживачем політичного обману. На нашу думку, сьогодні для України найбільш важливим завданням є, по-перше, повернення Донбасу в інформаційний простір України, насамперед як реципієнта інформації з українським громадянським контентом. Саме це сприятиме тому, що міфологеми дискурсу Донбасу, характерні для медіа-простору російської політичної еліти не користуватимуться політичним попитом у цьому регіоні України.

По-друге, смислове наповнення українського інформаційного простору повинне працювати на випередження в постановці чи інтерпретації внутрішньополітичних проблем, що зведе до мінімуму кількість тих, хто реагуватиме на моделі політичних проблем, продукованих та поширюваних ЗМІ інших країн, та унеможливить перетворення українського інформаційного простору на об'єкт інформаційного управління іншою державою.

По-третє, незважаючи на активно впроваджувану політику децентралізації в Україні, яка передбачає передання низки повноважень державного управління місцевому самоврядуванню, вважаємо, що паралельно має відбуватися процес вироблення регіональної політики України, сконцентрованої навколо проблеми необхідності управління регіональними інтересами в парадигмі нівелювання політичних ризиків.

По-четверте, зважаючи на те, що ядром інформаційного впливу, навколо якого утворюються концентричні кола інших споживачів інформації, завжди є чітко визначені цільові аудиторії (у контексті нашого дослідження – це цільова аудиторія, визначена Росією як співвітчизники та громадські організації співвітчизників), в Україні

повинна бути запроваджена система більш чіткого статистичного та аналітичного опису діяльності національно-культурних товариств.

Зважаючи на необхідність нейтралізації загроз комунікативного характеру в сфері реалізації потреб українського суспільства та держави, зовнішню інформаційну експансію з боку РПЦ, необхідно прискорити розробку і ухвалення Концепції інформаційної безпеки України, в якій би знайшли відображення належні заходи щодо протидії спробам розпалювання міжконфесійної ворожнечі, ненависті за релігійною та іншими ознаками.

Для досягнення якісно нового рівня взаємодії між суспільством, державою і церквою, зміцнення засад, що забезпечують дотримання міжконфесійного миру, наміру наслідування європейських демократичних традицій у сфері державно-конфесійних відносин, а також забезпечення захисту інформаційного простору України в релігійно-духовній сфері внести необхідні зміни до чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Активізувати дії політичної влади України щодо розробки і втілення стратегії захисту, відновлення порушених прав на свободу совісті та віросповідання на тимчасово окупованих проросійськими сепаратистами територіях Донбасу (а також АР Крим), проведення системної інформаційної кампанії на Сході України, включаючи відновлення українського теле- і радіомовлення, спрямованих на зміцнення національно-громадянської ідентичності громадян, протидію релігійній деструкції з боку РПЦ. Розширити інформування міжнародної спільноти та громадськості РФ про грубе порушення Росією суверенітету і територіальної цілісності України, участь у психологічній війні проти України РПЦ, що є несумісним з нормами християнства.

Залучити до співпраці у сфері протидії новітній релігійно-світоглядній експансії з боку РПЦ (доктрини «русского мира», спроб нівеляції української національно-громадянської та релігійної ідентичності), проведення «асиметричної контрпропаганди» відповідні державні інституції, експертне середовище, релігійні і громадські організації України.

Надати системного характеру виданням інформаційно-аналітичних і методичних матеріалів, що стосуються протидії антиукраїнської політики РПЦ, висвітлення проблем і перспектив розвитку у сфері міжконфесійних відносин країни.

Державним органам провести згідно з нормами законодавства України перереєстрацію релігійних організацій, включаючи відображення у їхніх назвах можливу залежність від позаукраїнських центрів, унеможливити діяльність клерикальних антиукраїнських ЗМІ та інших суб'єктів інформаційної діяльності.

Зважаючи на поточні виклики та загрози антиукраїнської інформаційної війни, задля створення умов для неупереджених, всебічно вільних джерел масової інформації в Україні необхідно розвивати незалежні ЗМІ, здійснювати постійний моніторинг інформаційного простору, особливо – російськомовних ЗМІ, виявляти фейки та оприлюднювати спростування необ'єктивної інформації.

Журналісти мають позбутися «мови» ворожнечі у своїх інформаційних матеріалах, давати стримані, не емоційні, а раціонально обгрунтовані оцінки подій на Донбасі, піддаючи інформацію систематичній перевірці, не допускаючи формування негативних стереотипів щодо мешканців тимчасово окупованих територій.

Використовувати мережу Інтернет як основу для формування незалежних медіа-порталів із нецензурованою інформацією та незалежною редакторською політикою.

Впроваджувати проекти з громадянської освіти, які б розвивали критичне сприйняття громадськістю зовнішньої дезінформації та сприяли виробленню альтернативної, неангажованої візії політичних подій в Україні.

Популяризувати український інтелектуальний продукт – кіно, літературу, живопис тощо, стимулюючи появу об'єднавчого інтересу громадян до здобутків національної культури та формування культуроцентричного, а не політизованого громадянського суспільства.

Збільшити обсяг російськомовного контенту, орієнтованого на забезпечення інформаційних потреб мешканців тимчасово окупованих територій та інших російськомовних Інтернет-користувачів по всьому світу, що таким чином матимуть доступ до альтернативної інформації про перебіг конфлікту на Сході України та щодо зовнішньої політики Російської Федерації.

Ефективно протистояти інформаційним загрозам у сучасних умовах може лише добре організована державна система гарантування інформаційної безпеки, яка має здійснюватися за повної

взаємодії всіх державних органів, недержавних структур і громадян. Пошук нових підходів із захисту інформаційного поля триває. В Україні необхідно сформувати цілісну державну політику щодо формування та реалізації стратегії впровадження культури інформаційної безпеки.

Забезпечити розвиток офіційної комунікації (щодо розширення відповідного інституційного складника, процесів інформування громадськості, формування іміджу, брендингу, реалізації системи державної пропаганди, спрямованої як на внутрішнє, так і на зовнішнє інформаційне середовище тощо).

Як наслідок неспрацьованості державних інформаційних служб або непрофесіоналізму окремих державних та політичних діячів, нерідко з'являється інформація, що негативно впливає на їх імідж. А це потребує виправлення помилок та несприятливого сприйняття новин громадськістю. Вирішення цього завдання пов'язане з іншою інтерпретацією новин, ніж та, яка мала місце під час події (наприклад, у промові керівника), роз'ясненням позиції, під час якої уточнюються, коректуються аспекти, які не задовольнили громадськість. Вочевидь, що більш ефективним є не виправлення помилок та несприятливого ставлення, а їх профілактика, запобігання. Цілу низку прийомів такої профілактики виробили західні спіндоктори, які працюють у політичній сфері. Серед них такі: «пробні шари»; «диригування комунікацією», монополізація інформації; «пакування» негативних новин; пряма комунікація; створення кола «довірених» журналістів; підготовка такої комунікації, яка б не допускала журналістської диктатури; прес-тури тощо.

Розробка та імплементація адекватних сучасних методів і заходів захисту національного інформаційного простору від негативних іноземних інформаційних впливів.

Забезпечення достатнього рівня присутності національного інформаційного продукту в глобальному міжнародному інформаційному просторі. Максимальна ретрансляція Україною своєї версії подій у світі (зокрема, через іномовні державні телерадіо-канали «Всесвітня служба», «Українське телебачення і радіомовлення», «Перший Ukraine», інформаційне агентство «Укрінформ»).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бевз Тетяна Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Зорич Оксана Остапівна – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор, завідувач відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Кочубей Лариса Олександрівна – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України

Ротар Наталія Юріївна – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Яремчук В'ячеслав Дмитрович – доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

**Донбас у системі інформаційної безпеки держави:
регіональні особливості, зовнішні виклики,
інструменти боротьби
з антиукраїнською пропагандою**

Аналітична доповідь

Підписано до друку 28.12.2015 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Ум. друк арк. 11,39. Обл.-вид. арк. 10,22.
Тираж 300 прим. Зам. № 1183

Видавець Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України; Президія НАН України
01011, м. Київ, вул. Кутузова, 8
Тел. (044) 285-65-61
www.ipiend.gov.ua, e-mail: office@ipiend.gov.ua

Виготовлювач ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20
Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.